Teach® Yourself

NIETZSCHE

KİLİT FİKİRLER

Nietzsche'nin ailesi ve geçmişi (sayfa 1) Wagner'in etkisi (sayfa 9) Tragedyanın Doğuşu (sayfa 39) Tanrı'nın ölümü (sayfa 57) Üstinsan ve sonsuz dönüşüm (sayfa 91) Böyle Buyurdu Zerdüşt (sayfa 93) Nihilizm (sayfa 102) Bir "tür" ateist olarak Nietzsche (sayfa 123) İslam üzerine (sayfa 127) Din ve devlet 131) Yirminci yüzyıl Fransız felsefesi (sayfa 157) Temel çalışmaları ve bunların Türkçe baskıları (sayfa 171)

KOLAY ANLAŞILIR
DOĞRU TERMİNOLOJİ

optimist

Teach Yourself®

Nietzsche Kilit Fikirler

Roy Jackson

Çeviren: Nevra Yaraç

ISBN 978-605-4538-35-5
© 2011 Optimist Yayım ve Dağıtım
Orijinal adı ve yayıncısı: *Nietzsche The Key Ideas*, Hodder Teach Yourself

Optimist Yayınları
Telefon : 0216 481 29 17-18
Faks : 0216 521 10 64
e-posta: optimist@optimistkitap.com
www.optimistkitap.com – www.iskitaplari.com
facebook.com/optimistkitap
twitter.com/optimistkitap

Optimist yayın no. : 286
Konu : Kişisel Gelişim
Yayına hazırloyan : Zeynep Hale Akman

Basım : Nisan 2012, İstanbul
Düzelti : Cengiz Alkan
Düzenleme : Bilgi Erdoğan
Baskı ve cilt : Tor Ofset Son. Tic. Ltd. Şti.
Hadımköy Yolu Akçaburgaz Mah.
4. Bölge 9. Cadde 116. Sokak. No: 2
Esenyurt - İSTANBUL
Tel: 0212 886 34 74

İçindekiler

	Sadece 1 dakikanız mı var?	*VI*
	Sadece 5 dakikanız mı var?	*VIII*
	Sadece 10 dakikanız mı var?	*X*
	Yazarla tanışalım	*XIV*
	Giriş	*XV*
1	**Hayatının ilk yılları 1844-1879**	1
	Nietzsche'nin geçmişi	1
	Trajedi sarsıyor	3
	Nietzsche'nin öğrenim hayatı	4
	Öğretim üyeliği	6
	Wagner'in etkisi	9
	1876 Bayreuth Festivali	12
	Schopenhauer'in etkisi	14
2	**Hayatının ileriki yılları ve ölümü 1879-1900**	23
	Malwida von Meysenburg (1816-1903) ve Paul Rée (1849-1901)	23
	Nietzsche'nin "gezintileri"	26
	Lou von Salomé (1861-1937)	30
	Son yılları	33
	Nietzsche Arşivi	36
3	**Tragedyanın doğuşu**	39
	"Kuramsal insan"	40
	Apollon ve Dionysos	44
	Kültürün önemi	46
	Yunan tragedyasının değeri	50

4	**Tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi**	55
	Ahlak	55
	Tanrı'nın ölümü	57
	Nietzsche'nin doğalcılığı	57
	Köle ahlakı	63
	Hınç	65
	Papazlar	68
	Tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi	69
5	**Güç istenci**	73
	Güç istenci nedir?	73
	Güç istenci muamması	74
	İlk yorum: her şeyin nesnel açıklaması	77
	İkinci yorum: öznel yorum	81
	Üçüncü yorum: Ampirik doğru olarak güç istenci	86
	Sonuç olarak	89
6	**Zerdüşt, Üstinsan ve ebedi dönüş**	91
	Böyle Buyurdu Zerdüşt	91
	Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün özeti	93
	Ebedi Dönüş	95
	Üstinsan	100
	Zerdüşt'ten sonra	102
	Nihilizm	103
	Amor fati	105
	Teselli ihtiyacı	106
7	**Doğruluk ve perspektivizm üzerine**	109
	Doğruluk türleri	110
	Nietzsche'nin perspektivizmi	111
	Akıl ve duyular	115
	Dilin önemi	115
8	**Nietzsche ve din**	121
	Nietzsche'nin dindarlığı	121
	Bir "tür" ateist olarak Nietzsche	123
	Lüterci Nietzsche	123

Nietzsche ve "ilham" 125
Hayatı geliştiren din 126
İslam üzerine 127
Mit, modernite ve anıtsal tarih 129
Din ve devlet 131
Budizm üzerine 133

9 Nietzsche ve siyaset 137
Demokrasi 137
Ahlak karşıtı mı? 143
Kadınlar üzerine 145
Geleceğin filozofları 148
Nietzsche'nin siyasi bir görüşü var mıydı? 149

10 Nietzsche'nin mirası 153
Nazizm 153
Yirminci yüzyıl Fransız felsefesi 157
Analitik gelenek 161
Sanat 162
Diğer etkileri 163

Sözlük 167

Bir adım ötesi 169

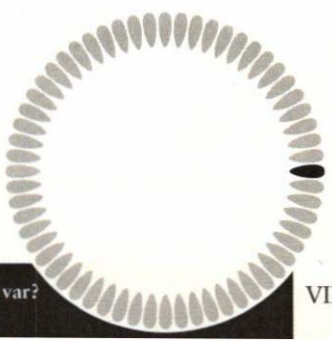
Nietzsche'nin temel çalışmaları ve çeviride yararlandığımız Türkçe baskıları 171

1 *Sadece bir dakikanız mı var?*

Alman filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900) günümüz dünyasının muhtemelen en çok okunan ama yanlış anlaşılmaya en çok maruz kalmış filozofudur. Felsefeye katkısı, Tanrı öldü ifadesi ve bunun ahlak felsefesi üzerindeki etkilerini içerir. Nietzsche burada dini inanç kadar nesnel değerler ya da doğrulara da saldırıyordu. Ona göre *kendi değerlerimizi seçmeliyiz.* Tanrı'nın ölümü insanın kendisinin efendisi, Üstinsan olmasına imkân tanır. Üstinsan, insanoğlunun potansiyelinin farkına varan ve bir sonraki hayat inancıyla avunmayandır. Nietzsche'ye göre Üstinsan, insanların **güç istenci**'ni nasıl faydalı kılabileceğinin ifadesidir. Bu muğlak kavram güdülerimizi kontrol etme ve yönetme yetisine sahip olduğumuzu ileri sürer; bir kendi kendini güçlendirme biçimidir. Ayrıca Üstinsan'ı diğerlerinden, yani "sürü"den ayıran, kişinin aynı hayatı tekrar tekrar yaşamak durumunda kalması anlamına gelse bile hayatı kucaklayabilme yeteneğidir. Nietzsche'nin bu ***ebedi dönüş*** kavramı,

bireyin kendini olumlama gönüllülüğü ve arzusunu "sınamak" üzere tasarlanmış bir düşünce deneyidir. Jean Paul Sartre, Albert Camus ve Michel Foucault gibi önde gelen filozoflar onun fikirleri ve metodolojisinden etkilenmiştir.

Felsefenin dışında, Nietzsche'nin psikoloji alanındaki içgörüleri Carl Gustav Jung gibi isimleri; tarzı ve öğretileri Eugene O' Neill, Milan Kundera, Thomas Mann, Nikos Kazancakis ve Mark Rothko gibi yazar ve sanatçıları etkilemiştir.

Sadece beş dakikanız mı var?

Friedrich Nietzsche günümüz dünyasının muhtemelen en çok okunan ama yanlış anlaşılmaya en çok maruz kalmış filozofudur. Nietzsche 15 Ekim 1844'te Almanya'da doğdu. Genel anlamda mutlu, doyurucu ve dindar bir çocukluk geçirdi; yazılarında dini esaslara göre yetiştirilme tarzına en ufak bir başkaldırıda bulunmadı. Bununla birlikte, 1864'te filoloji ve teoloji eğitimi almak için üniversiteye başladığında Tanrı'nın varlığına inanmaktan vazgeçmişti.

1869'da, 24 yaşındaki Nietzsche'ye Basel Üniversitesi'nin klasik filoloji kürsüsünde öğretim üyeliği teklif edildi. Bu sırada ağır hastalığı kendini göstermeye başlamıştı. Bitmek tükenmek bilmeyen baş ağrıları nedeniyle yemek dahi yiyemeyen Nietzsche, günlerce karanlık bir odadaki yatağından hiç kalkamayacaktı. Sağlığı gittikçe kötüleşen filozof 1879'da üniversitedeki görevinden istifa etti ve on yıl sürecek seyahatlerine başladı. Hastalığına rağmen en önemli eserlerini bu dönemde verdi. Ne yazık ki, 1889'da zihinsel yetilerini bir daha asla iyileşmemek üzere kaybetti. Bugün Nietzsche'nin felsefesinin beraberinde getirdiği yanlış anlaşılmaların en büyük sorumlusu olan kız kardeşi Elisabeth, ölümüne kadar onun bakımını üstlendi. Nietzsche 25 Ağustos 1900'de öldü.

Nietzsche'nin felsefesinin ana temalarından bazıları şunlardır:

- **Tanrı öldü.** Nietzsche bununla Tanrı'nın artık toplum için gerekli olmadığını; inancın, türlerin varlığını sürdürmesine hiçbir şekilde katkıda bulunmadığını, aksine ket vurduğunu

ifade eder. Bunun yansımaları etik alanında önemli olmuş, Tanrı'nın ölümü dinsel—özellikle de Hıristiyan—ahlakın ölümünü de beraberinde getirmiştir. Nietzsche insanlığı, inanç ya da herhangi bir dogmaya bağlı kalmadan kendi ayakları üzerinde durmaya çağırıyordu.

- **Üstinsan** (Übermensch). "Tanrı öldü" ifadesi insanın kendisinin efendisi haline gelmesine, "Üstinsan" olmasına imkân tanır. Nietzsche için en can alıcı değer hayatın olumlanmasıdır. Dolayısıyla Üstinsan, insanoğlunun potansiyelinin farkına varan ve bir sonraki hayat inancıyla avunmayandır. Üstinsan kendisinin efendisidir ve kendi değerlerini yaratır.
- **Güç istenci.** Üstinsan, Nietzche'nin deyimiyle insanların güç istencini nasıl faydalı kılabileceğinin ifadesidir. Genel yorum güç istencinin öznel, psikolojik bir fenomen olduğu yönündedir: Herkesin içinde, her biri üstünlük arayışında olan güdüler vardır. Üstinsan bu güdülere yenik düşmektense onları yönetme yetisini taşıyan bireyi temsil eder.
- **Ebedi dönüş.** Üstinsan'ı diğerlerinden yani "sürü"den ayıran, kişinin aynı hayatı tekrar tekrar yaşamak durumunda kalması anlamına gelse bile kendi hayatını kucaklayabilme yeteneğidir. Nietzsche'nin bu ebedi dönüş kavramı bireyin kendini olumlama gönüllülüğü ve arzusunu "sınamak" üzere tasarlanmış bir düşünce deneyidir.

Nietzsche'nin felsefi yaklaşımı, felsefi gelenekte olduğu kadar alan dışında—psikoloji, edebiyat ve sanat dünyasında—da çok büyük etki yarattı. George Bernard Shaw ve Eugene O'Neill'in yanı sıra Milan Kundera, Thomas Mann ve Nikos Kazancakis gibi yazarlar Nietzsche'yi bir ilham kaynağı olarak kabul etti. Sanat alanında ise Yahudi asıllı Amerikalı ressam Mark Rothko özellikle *Tragedyanın Doğuşu*'ndan etkilendi.

10 Sadece on dakikanız mı var?

Nietzsche günümüz dünyasının muhtemelen en çok okunan ama yanlış anlaşılmaya en çok maruz kalmış filozofudur. Yazdıkları yaşadığı sürece neredeyse bütünüyle yok sayılmış, felsefesi 20. yüzyılın ortalarına kadar göz ardı edilmiş ve tercümeleri de kötü yapılmıştır. Ancak yakın geçmişte bir tür rehabilitasyona tabi tutularak hem içinde bulunduğumuz hem de diğer çağların en büyük, en güçlü kavrayışa sahip ve özgün düşünürlerinden biri olarak hak ettiği kabulü görmüştür.

Nietzsche 15 Ekim 1844'te Almanya'da doğdu. Genel olarak mutlu, doyurucu ve dindar bir çocukluk geçirdi; yazılarında dini esaslara göre yetiştirilme tarzına en ufak bir başkaldırıda bulunmadı. Bununla birlikte, 1864'te filoloji ve teoloji eğitimi almak için üniversiteye başladığında Tanrı'nın varlığına inanmaktan vazgeçmişti.

24 yaşındaki Nietzsche 1869'da sınava girmeksizin doktora ile ödüllendirildi ve kendisine Basel Üniversitesi'nin klasik filoloji kürsüsünde öğretim üyeliği teklif edildi. Basel'deki on yılında filolojiye ilgisi azalırken felesefeye yönelik daha fazla heyecan duymaya başladı. 1871'den itibaren hastalığı ağırlaştı. Çocukluğundan beri baş ağrıları çekse de, bu ağrılar artık ciddi migren krizleri şeklinde kendini gösteriyor, geçmek bilmiyor ve yemek dahi yiyemeyen Nietzsche karanlık bir odadaki yatağından günlerce kalkamıyordu. Hastalığının giderek kötüleşmesi üzerine 1879'da üniversitedeki görevinden istifa ederek on yıl sürecek seyahatlerine başladı. Sadece üzerindeki kıyafetler ve tüm varlığını doldurduğu bir bavulla İtalya, güney Fransa ve İsviçre'yi dolaştı.

Nietzsche 1889'da aklını yitirdi. Bir daha iyileşmemek üzere delirmişti. Felsefesindeki yanlış anlaşılmaların en büyük

sorumlusu olan kız kardeşi Elisabeth ölümüne kadar onun bakımını üstlendi. Nietzsche'nin eserlerini bir araya getiren Elisabeth, kardeşinin hemfikir olmadığı her türlü felsefi yaklaşımını yok sayacak, Nietzsche tarafından kendisine yazıldığını iddia ettiği övgü dolu birtakım mektuplar uyduracak ve birçok kişi tarafından okunan, yalanlarla dolu bir Nietzsche biyografisi yazacaktı. Nietzsche 25 Ağustos 1900'de öldü.
Papazın bulunmadığı bir pagan cenazesi istemiş olmasına rağmen Hıristiyan usullerine göre toprağa verildi.

Nietzsche'nin eserleri

Nietzsche Tanrı öldü ifadesini ilk kez *Şen Bilim*'de (1882) dile getirir: "Tanrı öldü. Ölü olarak kaldı. Ve onu biz öldürdük". Nietzsche bununla Tanrı'nın artık toplum için gerekli olmadığını, inancın türlerin varlığını sürdürmesine katkıda bulunmadığını aksine ket vurduğunu ifade eder. Bunun yansımaları etik alanında önemli olmuş; Tanrı'nın ölümü dinsel ahlakın, özellikle de 4. yüzyıldan itibaren Batı kültürünün payandalarından biri olan Hıristiyan ahlakının ölümünü de beraberinde getirmiştir. Nietzsche insanlığı inanç ya da herhangi bir dogmaya bağlı kalmadan kendi ayakları üzerinde durmaya çağırıyor, sadece dini değil nesnel değer ya da doğrulara duyulan inanca da saldırıyordu. Ona göre *kendi değerlerimizi seçmeliyiz.*

Nietzsche 1887'de *Ahlakın Soykütüğü*'nü yazdı. Ona göre ahlak kuralları evrensel ve değişmez değildir, tarihin birer ürünüdür; dolayısıyla belli zamanlarda, belli insanların, belli *motivasyonlarla* gerçekleştirdiği koşullu yaratımlardır. Burada motivasyonların vurgulanması önemlidir zira Nietzsche'nin bilhassa özgün olduğu nokta, ahlaki değerlerin özleri itibarıyla değerli olduğu varsayımından çok bizleri ahlakın değerini sorgulamaya yöneltmesidir. Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü*'nden bir yıl önce yazdığı *İyinin ve Kötünün Ötesinde* kitabının adı da bu yaklaşımı gösterir: "İyi" ve "kötü" gibi ahlaki kavramlarla ne kastettiğimizi anlamak için onların *ötesine* geçmeliyiz. Nietzsche'ye göre ahlak, toplumu bir arada tutma

işleviyle faydaya hizmet eden durumun bir sonucudur. Ancak bu işlev faydasını yitirdiğinde dahi varlığını devam ettirebilir.

Ahlak, artık faydalı bir işlev görmüyor olsa da toplum tarafından muhafaza edilir. Bu da, o toplumun gelişmesinin önünde bir engel oluşturabilir çünkü bizler çağdaş topluma uyarlanamayacak kurallara tabi olarak yaşantımızı sürdürmeye devam ederiz. Nietzsche kendi toplumuna bakmış ve eski değerlere, eski *Hıristiyan* değerlerine bel bağlamasından ötürü çürümeye yüz tuttuğunu görmüştür.

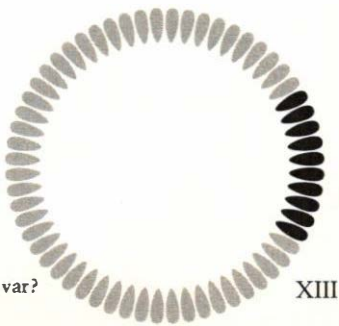
Nietzsche'ye göre "Tanrı öldü" ifadesi insanın kendi kendisinin efendisi, "Üstinsan" ya da *Übermensch* olmasına imkân tanır. Bu insanların ahlakı "sürü" ahlakının reddidir. Nietzsche için en can alıcı değer hayatın olumlanmasıdır. Üstinsan ise insanoğlunun potansiyelinin farkına varan ve bir sonraki hayat inancıyla avunmayandır. Üstinsan kendisinin efendisidir ve kendi değerlerini yaratır. Nietzsche, felsefesinin pratikteki yansımalarını çok da dikkate almamıştır. Kendi tabiriyle "ayaktakımı"nın değerlerini savunmadığından demokrat bir filozof değildir. O, kendi bildiğini okuyan yüce insana, kahramana, Üstinsan'a inanmıştır.

Nietzsche'ye göre Üstinsan, insanların onun deyimiyle güç istencini nasıl faydalı kılabileceğinin ifadesidir. Genel yorum güç istencinin öznel, psikolojik bir fenomen olduğu yönündedir: Herkesin içinde, her biri üstünlük arayışında olan güdüler vardır. Üstinsan bu güdülere yenik düşmektense onları yönetebilen bireyi temsil eder. Ayrıca Üstinsan'ı diğerlerinden yani "sürü"den ayıran, aynı hayatı tekrar tekrar yaşaması anlamına gelse bile hayatını kucaklayabilme yeteneğidir. Nietzsche'nin bu ebedi dönüş kavramı bireyin kendini olumlama gönüllülüğü ve arzusunu "sınamak" üzere tasarlanmış bir düşünce deneyidir.

Nietszsche'nin etkisi

Nietsche'nin felsefi yaklaşımı kıta Avrupası'nın felsefe geleneğinde özellikle de onun gibi herhangi bir evrensel öğreti sunmaktan

kaçınan ve bireye odaklanan varoluşçuluk üzerinde büyük etki yarattı. Jean Paul Sartre, Albert Camus ve Michel Foucault gibi önde gelen filozoflar onun fikirleri ve metodolojisinden etkilendi. Nietzsche aynı zamanda Bernard Williams, Brian Leiter gibi İngiliz ve Amerikalı çok sayıda filozof arasında da popüler oldu. Felsefenin dışında, Freud'un da (her ne kadar Freud bunu reddetse de) Nietzsche'nin psikoloji anlayışından etkilendiği öne sürülmüş; ruhbilimci Carl Gustav Jung *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'e yakınlık duyduğunu açıklamıştır. Edebiyat dünyasında George Bernard Shaw ve Eugene O' Neill gibi oyun yazarları; Milan Kundera, Thomas Mann ve Nikos Kazancakis gibi yazarlar Nietzsche'yi bir ilham kaynağı olarak kabul etmiştir. Sanat alanında Yahudi Amerikalı ressam Mark Rothko özellikle *Tragedya'nın Doğuşu*'ndan etkilenmiştir.

Yazarla tanışalım

Nietzsche – Kilit Fikirler kitabına hoş geldiniz!

Nietzsche'yle ilk karşılaşmam *Böyle Buyurdu Zerdüşt* ile oldu. Üniversitede birinci sınıf öğrencisiydim, ara sıra hüsran ve umutsuzluğa düşsem de Nietzsche'nin eserleriyle yaşadığım aşk, yıllar geçtikçe gayet tutarlı bir şekilde devam etti.

Şu an İngiltere'deki Gloucestershire Üniversitesi'nin Felsefe ve Din kürsüsünde öğretim görevlisiyim. Nietzsche, Platon, din felsefesi ve İslam felsefesi üzerine kitaplar yazdım. Üniversitedeki kariyerimden önce, lise son sınıflara felsefe ve din dersleri verdim. Yanı sıra *Dialogue* ve *The Philosopher's Magazine* dergilerine makaleler yazdım, okul ve üniversitelerde seminerler verdim.

Beni, öğrencilere Nietzsche hakkında bir şeyler öğretmekten daha fazla tatmin eden bir şey yok. Hele ki bu, Nietzsche'nin *gerçekten* ne söylediğinin daha iyi anlaşılması ve takdir görmesiyle sonuçlanıyorsa. *Nietzsche – Kilit Fikirler* kitabını yazmaktaki asıl niyetim ve umudum da bu.

Roy Jackson, 2010

Giriş

Friedrich Nietzsche bir Alman filozofudur. 1844-1900 yılları arasında yaşamış, "Tanrı öldü" ifadesi ve bunun ardından da yeni bir insan, "Üstinsan" yaratmamız gerektiği inancıyla büyük ün kazanmıştır. Nietzsche, modern dünyanın muhtemelen en çok okunan filozofu olmasına rağmen en yanlış anlaşılanı olmaya da devam eder. Yazdıkları, yaşadığı sürece neredeyse bütünüyle yok sayılmış; felsefesi 20. yüzyılın ortalarına kadar göz ardı edilmiş ve tercümeleri de kötü yapılmıştır. O zamana dek Nietzsche'nin vejetaryenlik, anarşizm, Nazizm ve dini tarikatlar gibi birbirinden farklı alanlarda etkili olduğu öne sürülmüştür. Ancak yakın zamanda bir çeşit rehabilitasyona tabi tutulan Nietzsche, modern çağın en büyük ve özgün düşünürlerinden biri olarak hak ettiği kabulü görmüştür.

Nietzsche "Tanrı öldü" açıklamasıyla, Batı Avrupa'ya egemen olan dini inancın kayboluşuyla adamakıllı yüzleşen ilk filozoftu. Nietzsche'nin bununla kastettiği, toplumun artık işlevi kalınamasına rağmen varlığını sürdüren Tanrı'ya ihtiyaç duymadığıdır. Nietzsche insanlığı inanç ya da herhangi bir dogmaya bağlı kalmadan kendi ayakları üzerinde durmaya çağırıyor, sadece dini değil nesnel değerler ya da doğrulara olan inanca da saldırıyordu. Ona göre *kendi değerlerimizi seçmeliyiz.* Tanrı ya da doğruya inançta ısrarcı olmak Nietzsche'ye göre insanların durumun gerçekliğiyle yüz yüze gelmekte ayak diremelerinden ileri geliyordu; bu bir kendini kandırmaydı. Halbuki, varoluşun gelip geçici doğası ve hayatın görünür anlamsızlığıyla yüzleşmek hatta onu kucaklamak daha iyiydi.

Nietzsche hayatının büyük bölümünde, onu karanlık bir odadaki yatağından kalkamayacak hale getiren ciddi migren ağrıları dahil ağır hastalıklarla boğuşmak durumunda kaldı. Ocak 1889'da aklını yitirdi. Henüz çocukken baş ağrılarından mustarip olmasına rağmen hastalığı ve delirmesi büyük ihtimalle frenginin sonucuydu. Ancak Nietzsche hastalığını kendisine yazma ve

düşünme ilhamı veren bir şey olarak gördü: Büyük eserlerin ıstıraptan beslendiğine inandı. Gerçekten de fiziksel ve zihinsel açıdan en ıstıraplı zamanlarında en önemli eserlerini yazmayı başardı. *Böyle Buyurdu Zerdüşt, İyinin ve Kötünün Ötesinde* ve *Ahlakın Soykütüğü* gibi çalışmalar 1883-1887 yılları arasında yazıldı.

Değişim zamanı

Nietzsche büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemde dünyaya geldi. Doğduğu yıl telgraf çağı başlamış, dört yaşındayken Karl Marx'ın *Komünist Manifesto*'su basılmıştı. Aynı yıl Avrupa'nın dört bir yanında liberalizm, milliyetçilik ve sosyalizm gibi yeni değer ve fikirlerin yükselişiyle birlikte devrimler patlak veriyordu. İzleyen yirmi yılda (Bismarck yönetimindeki) Almanya ve İtalya siyasi birliklerini kurmuş, Avusturya ve Prusya feodalizmi tasfiye etmiş ve 1861'de Rusya toprak köleliğini kaldırmıştı. 1870'lerde başlayan Sanayi Devrimi'nin ikinci aşaması, malların seri üretimi ve makineleşmeyi de beraberinde getirmişti. Daha da önemlisi Tanrı inancı düşüşe geçmişti: Marx dini 'kitlelerin afyonu' ilan ederken, Charles Darwin'in (1809-1882) evrim teorisi de dine dair ciddi soruları gündeme getirmişti. Nietzsche ise bu değişimler yani Aydınlanma fikirlerinin tehlikeleri, artan makineleşme ve sekülarizasyon, demokrasi, liberalizm ve nihilizm karşısında eleştirel bir tutum takınmıştı. Nietzsche birçok açıdan kendi döneminin bir peygamberi, ayrıca peygamberler için genelde söz konusu olduğu gibi zamanına ayak uyduramayan biri olarak görülebilir. Uçurum kenarına ilerleyen fareleri andıran birçok kişi bilim ve siyasi aydınlanmaya övgüler düzerken Nietzsche, yüksek bir dağın doruğundan aşağı başka bir perspektifle, tedbir ve yeni çağın muhtemel tehlikeleri konusunda uyaran bir gözle bakar.

Oldukça tartışmalı ve kötü bir üne sahip Nietzsche, dünyanın en ilginç ve göz kamaştırıcı filozofudur da. Bugün Nietzsche üzerine düşünenlerin aklına ilk olarak dini ve özellikle de Hıristiyanlığı acımasızca eleştirmesinin yanı sıra "öteki dünya" inancına

saldırması gelir. Yakın zamanda tabi tutulduğu rehabilitasyondan önce birçok kişi ona filozof gözüyle bakmamış, dahası kitapları yasaklanması gereken biri olarak görülmüştür. İlerleyen sayfalarda bu algının nedenlerine eğileceğiz ancak bugünkü durumu da pek farklı sayılmaz. Bugün onun ciddi ve üst düzey filozoflarla birlikte tartışıldığı Nietzsche konferanslarına katılabiliyor olmanız bile ondan çok önemli bir filozof olarak bahsetmemize yeterli bir kanıt teşkil etmelidir.

Nietzsche'yi okumak

Nietzsche'yi tanımanın en iyi yolu onu kendiniz için okumaktır. Alışılmadık tarzı ve felsefeye şiirsel yaklaşımı bu filozofla ilk kez karşılaşan, hele ki konuya daha geleneksel, doğrusal ve analitik bir anlayışla yaklaşmaya alışkın okur için cesaret kırıcı ve kafa karıştırıcı olabilir. Nietzsche üzerine çalışan akademisyenlerden Michael Tanner, onun belki de en iyi kitabı olan *İyinin ve Kötünün Ötesinde* hakkında şunları söyler:

> *İyinin ve Kötünün Ötesinde'nin metnini fosforlu kalemle okumaya kalkışan biri, büyük ihtimalle kitabın yansından fazlasının altını çizdiğini fark edecektir. Aynı kişi kitabı diyelim ki bir ay sonra tekrar okudu. İşte o zaman çok şaşırır zira altı çizilmiş bölümlerin çoğunu ilk kez okuyormuş gibi hissetmenin yanında, altını çizmediği başka muhteşem bölümlerin de olduğunu görmekten mahçup olur ve bazen de işaretlediği yerler karşısında afallar.*

Nietzsche'nin bu metinde muğlak olmayan temalar sunduğu ayrıca, sabır ve azimle, kolay anlaşılır ve mantıksal bir üslupta yazdığı görülebilir. Nietzsche'yle ilgili yorumları okuyan biri, onun hak ettiği itibarı nispeten kısa bir süre önce kazandığının bilincinde olmalı. Nietzsche'nin kötü tercüme edilmiş eserlerine dayanan ya da (Nietzsche'nin kendisi tarafından değil, Yahudi aleyhtarı kız kardeşi Elisabeth tarafından) yayınlanan notlarını onun nihai felsefesi olarak değerlendiren akademisyenlerin çalışmalarını okumak içinse çok da geçmişe gitmeniz gerekmez.

Nietzsche'nin eserleri kullanılan metafor, sembol, ironi, iğneleme ve "şakalarla" net olarak anlaşılmaya elverişli değildir. Onun okura çekici gelen yönlerinden biri olan bu üslup, çalışmalarının akademik kesinlik, detaylı araştırma ya da yüksek standartta kaynak eksikliği nedeniyle akademik topluluk tarafından neden kınandığını da açıklar.

Eserlerini kronolojik olarak okumaya zaman ayırdığınız takdirde, Nietzsche'nin nasıl aşama aşama kendi sesini geliştirdiğini; besteci Richard Wagner ve filozof Arthur Schopenhauer'un etkisinden nasıl uzaklaştığını; sert, etkili ve şiirsel olarak ayırt edici ancak iyi bir felsefi çalışma için doğru görülmeyen yazım tarzı geliştirdiğini görürsünüz. Nietzsche yazmaya aforizmalarla başladı: tek satırdan birkaç sayfalık kısa denemelere uzanan, akılda kalıcı parçalarla. Bu tarz, dağlarda uzun yürüyüşler yapan Nietzsche'nin zaman zaman durup fikirlerini not etmesinden kaynaklanıyor olabilir. Nedeni her ne olursa olsun, karışık ve yeterince düşünmeden yazması Nietzsche'ye hak etmediği türden bir ün getirdi. Aslında her zaman kitaplarının kurgusu üzerine uzun uzun düşünmüş ve epey kafa yormuş, bu da yakın zamanda onun yazıları ve müzikteki sonat formu arasında benzerlikler kurulmasına neden olmuştur. Bu arada Nietzsche gerçekten de birkaç beste yapmıştır.

Aforizma riskli bir yazım tarzıdır. Zekice kurgulanmış, akılda kalıcı iyi bir aforizma okura çarparken kötü aforizma hemen unutulur. Neyse ki Nietzsche zeki bir aforizmacıydı. Bununla birlikte okur aforizmaya doğrusal, analitik savdan farklı yaklaşmalıdır. Analitik yaklaşım kademeli biçimde akar ve önermelerini sırayla ortaya koyar. Diğer taraftan her bir aforizma, hem bağımsız hem de daha büyük bir bütünün parçası olarak değerlendirilmelidir. Nietzsche'nin zaman zaman fazla dikkat çekmeden kullandığı bir aforizma okuru bunun bağlantısı üzerine düşünmek durumunda bırakır. Bazen de bu bağlantının netleşmesi için kitapta ilerlemek gerekir ve ancak o zaman okur bunu okuduğunu hatırlayabilir! Aforizmalar, ikisi de özellikle okuru kişisel düzeyde yakalama amacı ve aydınlatmaya çalıştıkları konuyu kabul etmeniz ve ondan etkilenmenizi gerektirmesiyle

şiirle birçok ortak özelliği paylaşır. İyi şiir gibi, aforizma da aydınlatıcı ve hayat değiştirici olabilir. Nietzsche *Ecce Homo* adlı kitabında, okurun kitaplarına sanki bir buzul nehrine atlıyormuş gibi göz gezdirmesi yani bu deneyimin daha sonra da hatırlanacağı beklentisiyle kitabın içine hemen girip çıkması için yazdığını belirtir.

Aforizmalar bilgi vermek, tasvir etmek ve bir tez sunmak için tasarlanmadıklarından bir öğrenci için özellikle (sıradan bir okurun tersine) neyin konuyla ilişkili olduğunu ve—Michael Tanner'in yukarıdaki alıntısına atfen—neyin altının çizileceğini bilmek zordur. Aforizma ile nasıl bir şeyler ileri sürebilirsiniz? Nietzsche *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te "Kanla ve aforizmalarla yazan, okunmak değil ezberlenmek ister" der. Bir dâhi çocuk olarak yatılı devlet okulu Pforta'da eğitim gören Nietzsche kuşkusuz birçok eseri, özellikle de klasikleri ezberlemek zorunda kaldı. Avantajı hemen gözle görülür olmasa da uygulayanlara göre bu tür bir çalışma gelecekte meyvelerini verir. Niyetiniz Nietzsche'nin rehberiniz haline gelmesi değilse, ne bir öğrencinin onun aforizmalarını ezberlemesini beklemek ne de onu kısa vadede anlayabilmek için aforizmalarından medet ummak zordur. Daha pragmatik bir yaklaşım benimsenmelidir.

Nietzsche'yi okurken "gerçek Nietzsche"yi, yani Nietzsche *gerçekten* ne düşündü sorusunun cevabını bulmak zordur. Ama biri size, *sizin* gerçekten ne düşündüğünüzü sorsa, ne kadar samimi yanıt verebilirdiniz? Hepimizin—bazıları diğerlerinden daha kesin—çok çeşitli düşünceleri vardır ve daha fazla öğrendikçe tutum ve inançlarımızı değiştiririz. Kendinden önceki ve sonraki birçok filozof gibi Nietzsche de bu bakımdan bir istisna değildir. Bazıları "otorite" olanların görüşlerinin değişmeyeceği kanısındadır ancak gerçek bir düşünürün, görüşlerin değişebileceğini kabul edecek kadar açık fikirli olması gerektiği söylenebilir. Nietzsche'yi okudukça onun yeni bir bakış açısı, düzeltiler ve daha iyi savlarla bazı kilit konulara geri döndüğünü göreceksiniz. Onun görüşleri de zaman içinde değişir, dolayısıyla yazıları bir süreç, bir şeyler üzerine düşünme olarak görülmelidir.

Bir yorumcu için bu çok yıldırıcı olabilir ama entelektüel bir keyif de verebilir.

Bu kitabı okurken akılda tutulması gereken bir başka husus da, Nietzsche'nin felsefesinin bütün yönlerini ele almanın mümkün olmadığıdır. Ahlak felsefesi, politika, estetik, epistemoloji (bilgi teorisi) ve din gibi geleneksel konuları kapsayan yazıları gerçekten de geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Aynı zamanda tarih, kadınlar, yemek, cinsiyet, benlik, mistisizm gibi konular üzerine de genellikle okura yazarın gerçeklik üzerindeki hâkimiyetini sorgulatan tuhaf ve tartışmalı üslupla sözler söylemiştir. 1889'da bir daha iyileşmemek üzere aklını yitirmiş olsa da, bu tarihten önce yazdıklarının bir delinin ürünü olduğunu varsayacak bir neden yoktur: Evet o bir dâhi ve geleneklere aykırı bir düşünürdü ama bir deli değildi. Bütün bunların ardından, Nietzsche'nin de canı gönülden kabul edebileceği gibi, delilik ve dâhilik arasındaki çizginin gerçekten de çok ince olduğu söylenebilir.

Nietzsche'yi yorumlamak üzerine

Nietzsche ile daha fazla haşır neşir olduğunuz takdirde, son 30 yılda çalışmalarını çok farklı yaklaşımlarla inceleyen birbirinden çok ayrı iki felsefi ekolün geliştiğini fark edeceksiniz. İlki 1960'lardan itibaren Fransız felsefesinde hâkim olan; Michel Foucault, Gilles Deleuze ve Jacques Derrida (*bak.* 10. Bölüm) gibi büyük felsefeciler tarafından savunulan *kıtasal* yaklaşımdır. Bunu söyleyerek fazlaca genelleme yapıyor olsak da kıta geleneği daha çok Nietzsche'nin dil kullanımındaki oynaklık ve zekâsına, mecaz ve mizahı şiirsel ve imgesel kullanımına vs. yani tarzına odaklanır. Bu, içeriğin önemli olmadığı anlamına gelmiyor ancak içerik de Nietzsche'nin kelimelerle oynaması ve Alman dilini kullanışı bağlamında anlaşılmalıdır. Kıta geleneği genellikle Nietzsche'yi bir varoluşçu, nesnel ahlaki değerlerin olmadığını ve bilginin bir perspektif meselesi olduğunu ileri süren biri olarak görmüştür. Yine genelleme yaparsak, kıta geleneği Nietzsche'yi diğer felsefi

ekol *analitik* geleneğe nazaran daha radikal ve çağının ötesinde görür. Analitik felsefe çok yönlü bir fenomendir ancak onu diğer felsefi geleneklerden ayıran temel niteliği, bilimlerle yakın ilişki kurma girişimi ve Avrupa'da daha yaygın olan bütüncül felsefe sistemleri üretmek yerine kavramların netleştirilmesine odaklanmasıdır. Analitik felsefe bu bakımdan daha iddiasız görünebilir ama belki de hedeflerine ulaşma bakımından daha gerçekçidir. Çoğu Anglo-Amerikan dünyadan olan analitik felsefeciler Nietzsche'yi radikal varoluşçu bir figürden ziyade geleneksel olarak değerlendirir.

Bu çalışmada, iki geleneğe de gereken değer verilmeye çalışılmıştır ancak nihai olarak bu tür ayrımlara girmeye gerek yoktur. İster belli bir felsefi ekolün mensubu, isterseniz sadece iyi okumadan zevk alan biri olun Nietzsche'nin size söyleyecek bir sözü vardır.

Özet

- *Nietzsche en ünlü ifşaatı "Tanrı öldü" olan Alman bir filozoftur. Bu açıklamayla Batı Avrupa'ya egemen olan dini inancın kayboluşuyla adamakıllı yüzleşen ilk filozof olmuştur.*
- *Büyük değişimlerin olduğu bir dönemde yaşayan Nietzsche'nin yazıları da bu değişimlerle ilgili endişelerini yansıtır.*
- *Kendine özgü tarzı nedeniyle Nietzsche'yi okumak zordur.*
- *Nietzsche birçok farklı şekilde yorumlanmış, öncelikli olarak da kıtasal ve analitik felsefe ekolleri Nietzsche'nin yorumlanmasında ayrılmıştır.*

1

Hayatının ilk yılları 1844-1879

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *Nietzsche'nin ailesi ve geçmişi*
- *Öğrenim hayatı*
- *Öğretim üyeliği kariyeri*
- *Wagner ve Schopenhauer'un etkileri*

Gençliğimi Wagner'in müziği olmaksızın sürdüremezdim. Almanlara mahkûmdum. Katlanılamaz baskıdan kurtulmak isteyen birinin afyona ihtiyacı vardır. İşte benim de Wagner'e ihtiyacım vardı. Wagner, Alman olan her şeyin en iyi panzehiridir, o da bir zehirdir aslında ama şimdi bunu tartışmayacağım.

(*Ecce Homo*, Neden Böyle Akıllıyım)

Nietzsche'nin geçmişi

Genel bakış

Çocukluk çağının, olgunluk dönemindeki görüşlere etkisi asla küçümsenmemelidir. Nietzsche yazılarında felsefelerimizin yetiştirilme tarzlarımızla şekillendiğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle de filozofların nesnel olma girişimlerine oldukça eleştirel yaklaşmış ve asla kendi dışlarına çıkamayacaklarına inanmıştır.

Nietzsche 15 Ekim 1844'te Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinin Burgenlandkreis bölgesine bağlı Röcken köyünde dünyaya geldi.

Röcken bugün hâlâ 200 kişiyi bulmayan nüfusuyla küçük bir köy. Nietzsche'nin doğduğu, şimdilerde müze haline getirilen evi, Papaz'ın evini görebilirsiniz. Aynı zamanda Nietzsche'nin vaftiz edildiği eski kiliseyi (Saksonya'nın en eskilerinden), gittiği köy okulunu, kız kardeşi ve ailesinin yanına gömüldüğü iyi muhafaza edilmiş aile mezarını ziyaret edebilirsiniz. Çiftliklerle çevrelenmiş Röcken'e en yakın kasaba, pazarın kurulduğu, yarım saatlik yürüme mesafesindeki küçük Lützen kasabasıydı.

Nietzsche'nin soyağacına baktığımızda 16. yüzyıla, ataları olan 200 kadar Alman'a ulaşabiliyoruz. Bu kişilerin hiçbiri aristokrat değildi ve çoğu kasap ve marangozlukla uğraşan küçük esnaftı. Aralarında 20 kadar kilise mensubu da vardı . Büyükbabası Lüteryen Kilisesi'nde başrahipken (piskoposluk makamına denk geliyor) babası Karl Ludwig köyün papazı olmuştu. Friedrich'in annesi Franziska Oehler de komşu köyden bir Lüteryen rahibin kızıydı. Hayatının ilk beş buçuk yılı bir papaz evinde geçen Nietzsche sonraki yıllarda da dindar bir ortamda büyüdü. Dinsel dogmanın reddinin simgesi haline gelen filozofun böylesine itaatkâr bir evde yetişmesi dikkate değer. Nietzsche'nin felsefesi neticede otoriter, baskıcı ve kurallara harfiyen uymaya dayalı bir yetiştirilme tarzına bilinçli bir başkaldırı olarak görülmüştür. Lüteryen Kilisesi yine de bazı köktenci, püriten kiliselere göre Anglikan Kilisesi'ne daha yakındır. Aslına bakılırsa Lüterci gelenek Alman entelektüel ve kültürel hayatına geniş ölçüde katkı sağlamış, kültürel ve sosyal gelişmeyi teşvik etmiştir. Genç Friedrich'in mutlu ve doyurucu bir çocukluk geçirdiğine dair fazlasıyla gösterge varken, eserlerinde yetiştirilme tarzına ilişkin en ufak bir başkaldırı yer almaz. Bilakis, genç Nietzsche akranlarına göre çok daha muhafazakâr ve kurallara uyan bir yapıdaydı.

Nietzsche'nin babası 1843'te 17 yaşındaki Franziska ile evlendiğinde 30 yaşındaydı. Dönemin Prusya Kralı ile doğum

günleri aynı olan Nietzsche'ye, ona ithafen Friedrich Wilhelm adı verildi. Aile Friedrich'ten sonra 1846'da kızları Elisabeth, 1848'de de ikinci oğulları Joseph'i dünyaya getirdi. Nietzche'nin epey üşütük iki teyzesi ve Franziska'nın dul annesi de onlarla aynı evde yaşıyordu. Anlatılanlara göre, Nietzsche'nin annesi gayet aklıselim ve Tanrı'ya kayıtsız şartsız hürmet duyan bir kadındı ancak iyi bir eğitim almamıştı. Nietzsche'nin hayatının ilk yılları sükûnet içinde geçti. Evleri ve içinde bulunduğu ortamın tasviri küçük avlusu, bağı, çiçek bahçesi ve söğüt ağaçlarının çevrelediği küçük göletlerle akıllarda cenneti andıran bir düzeni canlandırıyor. Nietzsche burada balık tutup oyun oynayabiliyor, bütün çocuklar gibi hayal gücünü geliştirebiliyordu. Kız kardeşi Elisabeth'in anılarına göre Nietzsche bir hayli geç kalarak, konuşmaya 2,5 yaşında başladı. Ailesinin danıştığı doktor, konuşmamasının nedeni olarak ailenin haddinden fazla düşkün olduğu Nietzsche'nin bir şey istemeye gerek duymayışını gösterdi. Söylediği ilk sözcüğün "büyükanne" oluşuysa evdeki kadın etkisini açıkça ortaya koyuyordu. Nietzsche dört yaşında okuyup yazmaya başladı.

Trajedi sarsıyor

Çocukluk dönemi Friedrich için mutlu geçse de, 1849 yılında babasının ölümü ağır bir darbe oldu. Karl Ludwig öldüğünde 36 yaşındaydı. Bir yıl sonra da Nietzsche'nin erkek kardeşi öldü. Geleneksel yapısı paramparça olan aile Röcken'den ayrılarak, yakınlardaki surlarla bezeli Naumburg kasabasına gitmek durumunda kaldı. Genç Friedrich artık annesi, kız kardeşi, iki bekâr teyzesi ve anneannesiyle yaşıyor; etrafındaki kadınlardan özellikle kız kardeşi Nietzsche'nin üzerine titriyordu. Henüz çok genç olan annesi bir daha evlenmedi. Çok yakın olduğu babasının ölümü ve ölüm nedenlerinin genç filozof üzerinde psikolojik bir etki yaratmış olabileceğine dair birçok spekülasyon yapıldı. Hafif sara nöbetleri ve ölümünün bir tür beyin rahatsızlığından kaynaklanmış olabileceği dışında Papazın neden bu kadar genç yaşta hayatını kaybettiğini kanıtlayacak çok az veri bulunuyor.

Delirerek öldüğüne dair spekülasyon doğrulanmazken Nietzsche hastalıkların kalıtsal olduğu ve kendisine de bu nedenle kısa bir ömür bahşedildiğine inandı. Sonraki yazılarında sıklıkla babasının idealleştirilmiş bir portresini çizdi. Bunların muhtemelen en ünlüsü 44 yaşında yazdığı *Ecce Homo*'daki şu ifadelerdi:

> *...ince, sevimli ve maraziydi, kaderi bu dünyadan geçip gitmek üzere çizilmişti, hayatın kendisinden ziyade onun hoş bir yadigânıydı.*
>
> *(EH)*

Naumburg'daki yaşam birçok açıdan Röcken'dekinden çok da farklı değildi. Burası da fazla umursamadığı dış dünyadan bihaber küçük bir kasabaydı. Nietzsche 14 yaşına kadar burada yaşadı. Annesi, 1856'da ölen kendi annesinden kalan miras sayesinde evinin düzenini kurabilecek maddi olanaklara sahipti. Kasabada erkek çocukların gittiği bir okula başlayan Nietzsche'nin edindiği ilk arkadaşlar Wilhelm Pinder ve Gustav Krug oldu. 14 yaşındaki Pinder, içinde düzenli olarak Nietzsche'nin adı geçen otobiyografisinde genç Friedrich ile ilk karşılaşmasını hayatının en önemli olaylarından biri olarak niteliyordu. Wilhelm'in resmettiği çocuk Nietzsche neşeli, yaratıcı ve bağımsız düşünen; aynı zamanda yalnızlığı seven, dindar ve şefkatliydi. Karakteri alçakgönüllülük ve minnettarlık erdemlerini taşıyan Nietzsche'nin kendini gelecekte rahiplik misyonuna hazırlar şekilde resmedilmesi dikkat çekicidir. Pinder'in belediye meclisi üyesi ve bir edebiyatsever olan babası üç çocuğa Goethe'nin eserlerini okurdu. Krug'un babasıysa amatör bir müzisyendi. Piyano çalmayı öğrenmeyi kendine vazife edinen Nietzsche'nin müzik sevgisinin kökleri de burada bulunabilir.

Nietzsche'nin öğrenim hayatı

Kasaba okulundan sonra özel bir hazırlık okuluna gönderilen üç çocukluk arkadaşı, 1851'den 1854'e kadar öğrenimlerine burada devam etti.

Nietzsche Latin ve Yunan kültürünün tadını ilk kez bu okulda aldı. Ardından hepsi birden, 1858'e kadar daha üst seviyedeki bir okula,

Domgymnasium'a gittiler. Nietzsche bu sırada—hiç şüphesiz entelektüel yetenekleri sayesinde—sıkı disipliniyle bilinen Pforta okulunda parasız yatılı eğitime hak kazandı. Nietzsche çalışkan bir öğrenciydi ama yürüyüş, yüzme ve buz pateni gibi açıkhava etkinliklerinden de zevk alıyordu; fiziksel yapısı da bu yönde gelişti. Hayatının büyük bölümünde hastalıklarla boğuşmak durumunda kalan Nietzsche'nin miyopluğu ve muhtemelen çocukken çok fazla okuyup yazmasıyla ilintili baş ağrıları tam da bu yıllarda başgösterdi.

Pforta disiplinli ve gelenekçi bir okuldu. Öğrenciler sabah saat 4'te uyanır, dersler 6'da başlar ve öğleden sonra 4'e kadar sürerdi. Akşamları da ek dersler olurdu. Okul, matematik ve bilimden ziyade özellikle Latin ve Yunan edebiyatını içeren klasik eğitime odaklanmıştı. Nietzsche şiir, edebiyat ve müziğe olduğu kadar onu İncil'in öğretilerinden şüphe duymaya iten akademik eleştirelliğe de şevkle yaklaşmaya başladı.

1864'te filoloji ve teoloji eğitimi için Bonn Üniversitesi'ne başladığındaysa Tanrı'nın varlığına inanmaktan vazgeçmişti. Kısa bir süre içinde teoloji eğitimini tamamen bıraktı. Muhtemelen bu eğitimi almayı sadece onun bir papaz olmasını arzulayan annesi için kabul etmişti. Nietzsche hiçbir zaman Bonn'a tam olarak yerleşmedi ve 1865'te çok daha hevesle çalışacağı Leipzig Üniversitesi'ne gitmeye karar verdi.

Leipzig yılları (1865-1869) Nietzsche'nin hayatını değiştiren bir dizi olayla karşılaştığı dönem oldu. Bir genelev ziyaretinin ardından büyük ihtimalle frengi kapmış olması bu olayların ilkiydi. Tedavisi olmayan frengi hayat boyu süren, sonuçları delirme ve erken ölüme varan hastalıklara yol açabiliyordu. İkincisi, Nietzsche'nin bir sahafta dolanırken Alman filozof Arthur Schopenhauer'un (1788-1860) *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* (1819) kitabını görmesiydi. Nietzsche bunun ardından bir "Schopenhauercu" oldu. Schopenhauer'un, dünyanın her yere nüfuz eden bir istençle ayakta durduğu ve bu istencin insanlığın meselelerini hiçe saydığı yönündeki pesimist bakış açısı

Nietzsche'nin o dönemki hislerine tercüman olmuştu. Filozof ve sosyal bilimci F.A. Lange'ın (1828-1875) *Materyalizmin Tarihi* (1867) adlı eserini de bu dönemde okudu ve bu eserle birlikte Darvincilik ile tanıştı. Üçüncüsü ise Nietzsche'nin ciddi bir nüfuza sahip besteci ve müzik teorisyeni Richard Wagner'in (1813-1883) *Tristan* ve *Meistersinger* prelüdlerinin icrasını dinlemesinin ardından 28 Ekim 1868'de besteciye bağlılığını ilan etmesiydi. Sadece 11 gün sonra Wagner'le tanıştı. Wagner tüm cazibesiyle misafirini ağırlarken, Nietzsche bu kısa görüşme sırasında onun da bir Schopenhauercu olduğunu öğrendi. Babasıyla aynı yıl doğan ve görünüşü de onu andıran Wagner, Nietzsche için bir baba figürü haline geldi.

Üniversiteki bir hocası onu 40 yıldır gördüğü en iyi öğrenci olarak tanımlıyordu. Nietzsche, sınava girmeksizin doktoraya hak kazandı ve 1869'da kendisine Basel Üniversitesi'nin klasik filoloji kürsüsünde bir görev teklif edildi. 24 yaşındaki Nietzsche artık bir öğretim görevlisiydi.

Genel Bakış

Nietzsche'yi, özellikle de erken döneminde Tanrı'ya hürmeti göz önünde bulundurulduğunda, neyin dini inançlarını sorgulamaya ittiğine dair çok şey yazıldı. Yine de, Nietzsche'nin hiçbir zaman bir "ateist" olmadığı ve daha sonra ortaya konacağı üzere bilinen, geleneksel anlamda olmasa da gayet dindar bir insan olduğu unutulmamalıdır.

Öğretim üyeliği

Nietzsche, 6 ve 34 yaşları arasındaki 28 yıl boyunca tatil dönemlerindeki birkaç ay dışında, sınıf ortamından hiç uzak kalmadı. Bu yoğun ve dünyadan elini eteğini çektiği bir öğrenim dönemiydi, dolayısıyla akademide bir kariyeri reddetmesi şaşırtıcı olmasa gerekti. Basel Üniversitesi'ndeki on yıl boyunca Nietzsche filolojiye ilgisini kaybederken felsefeye daha fazla heyecan duydu.

Nietzsche'ye göre felsefe, filolojide esas olduğu gibi, kitaplara gömülerek yapılacak bir şey değildi ve o, ufkunu genişletmek için büyük bir arzu duyuyordu. Ancak maaşın cazibesi ve bu şekilde annesine destek verebilecek olması bu görevi sürdürmesinde önemli bir etken oldu.

Basel İsviçre'de olsa da özü itibarıyla bir Alman kasabasıydı. Üniversite, görevine başlamasıyla birlikte Nietzsche'den İsviçre vatandaşı olmasını talep etti. Bu şekilde Prusya makamlarının çalışmalarını kesintiye uğratabilecek şekilde onu herhangi bir zamanda askerlik hizmetine çağırmasının önü kesilmiş olacaktı. Nietzsche Prusya vatandaşlığından çıktı ancak İsviçre vatandaşlığının oturma izni gerekliliklerini hiçbir zaman yerine getiremedi. 1869'dan itibaren bir vatansız olarak yaşadı. Ancak bu durum onu Fransa-Prusya savaşı sırasında sıhhıye eri olarak Prusya kuvvetlerine başvurmaktan alıkoymadı. Nietzsche'nin bunu en azından bir süreliğine de olsa kitapların dünyasından kaçmak için fırsat bilmiş olması çok muhtemel. Orduda, bu kez de difteriye yakalanan Nietzsche tedavi etmekten çok tedavi görmek durumunda kaldı. Ardından da öğretim üyeliğine geri döndü.

Çekincelerine rağmen Nietzsche muktedir ve sevilen bir öğretmen olmayı başardı. Onun şevk ve heyecanından bahseden öğrenciler, Antik Yunan konusundaki bilgi ve anlatımlarına istinaden bu adamın bir zaman yolculuğuyla oradan bugüne geldiği hissiyatındaydılar. Nietzsche'nin öğrencilerinden yaz tatilinde Homeros'un İlyadası'ndan Aşil'in kalkanı bölümünü okumalarını istemesiyle sınıfta çok meşhur bir olay yaşanır. Bir sonraki dönem başladığında Nietzsche bir öğrencisinden Aşil'in kalkanını anlatmasını ister. Ancak mahçup öğrenci ilgili bölümü okumamıştır. Nietzsche'nin bir ileri bir geri yürüyerek dikkatle dinliyormuş gibi göründüğü sırada aslında 10 dakikalık bir sessizlik hüküm sürmektedir. 10 dakikanın sonunda Nietzsche öğrencisine anlatımı için teşekkür ederek sınıftan çıkar! Nietzsche'nin dış görünümü de değişmeye başlamıştı. Birçoklarına göre şık giyinen, hatta bir centilmen kadar şık bir adamdı. 1882 yılında çekilen o ünlü fotoğrafında dudaklarını kapatan meşhur

bıyığını uzatmaya da bu dönemde başladı. 1890'da annesiyle birlikte çekilen fotoğrafındaysa bıyığı artık çenesine uzanıyordu!

Nietzsche, Basel Üniversitesi'nde sanat ve uygarlık tarihi profesörü Jakob Burckhardt'a (1818-1897) güçlü bir hayranlık duymaya başladı. Burckhardt, bugün de önemini koruyan büyük eseri *İtalya'da Rönesans Uygarlığı* (1860) kitabında ortaçağdan Rönesans'a tarihsel geçişi, önceleri kendilerini bir topluluğa ait hisseden insanların, kendini bilen bir bireycilik fikrine ulaşmasının getirdiği bir dönüşüm olarak tanımlamıştır. Tanıştıkları sırada Burckhardt Basel'de 26 yıllık akademisyendi (24 yıl daha orada ders verecekti) ve Nietzsche ona saygı ve hayranlık duysa da Burckhardt resmi bir mesafeyi korumayı tercih etti. Nietzsche'nin başta gelen baba figürü Wagner ise o sırada sadece 40 mil uzaklıktaki Lucerne Gölü kıyısında, Tribschen'deki villasında oturuyordu. Nietzsche kısa bir süre içinde buranın düzenli hafta sonu ziyaretçisi oldu.

Nietzsche'nin 1871'den itibaren boğuşmaya başladığı ağır hastalığı hayatının geri kalanında da yakasını bırakmadı. Çocukluk döneminde çektiği baş ağrıları ciddi migren krizlerine dönüşüyor, yemek bile yiyemeyen Nietzsche, karanlık bir odada günlerce yatağından çıkamıyordu. Tekrarlayan bu hastalıklar onu bitkin düşürdü ama şaşırtıcı olan, bu süreçte son derece verimli çalışabilmesiydi. Hastalığı nedeniyle üniversiteye gitmediği süreçte ilk kitabı *Tragedyanın Doğuşu* (1871) üzerinde çalıştı. Wagner'e övgüler düzen kitap onun yandaşları tarafından sevilse de, akademi dünyası Wagner propagandasından öteye geçemediği ve akademik olmadığı gerekçesiyle kitaba saldırdı.

Sağlığının giderek kötüleşmesi Nietzsche'yi üniversitede daha az zaman geçirmeye zorluyordu. Aynı zamanda bir sahte filozof olarak görmeye başladığı Wagner hakkında hayal kırıklığına uğramıştı. Bu arada Wagner'in Bayreuth'a taşınması hafta sonu ziyaretlerine de noktayı koydu. Nietzsche'nin 1878'de Wagner karşıtı olduğu su götürmeyen *İnsanca, Pek İnsanca*'yı yazması üzerine Wagner, bu kitabı okumadığı için Nietzsche'nin bir

gün kendisine teşekkür edeceğini söyledi. Eser, üslup açısından *Tragedya'nın Doğuşu*'ndan çok daha gelişkin olsa da yine entelektüel tutarlılık ya da kesinlikten yoksun görüldü. Bunun yanı sıra gittikçe artan ağır hastalık nöbetleri ve öğrencilerinin de derslerine ilgisini kaybetmesi üzerine Nietzsche, cüzzi bir emekli maaşı karşılığında 1879'da üniversitedeki görevinden istifa etti.

Wagner'in etkisi

Nietzsche'nin akademik dünyadan memnuniyetsizliği eserlerine de yansıdı. Her ne kadar 1860'lı yıllarda bazı akademik makaleler yazmış olsa da, akedemik normlara gönülsüz bir bağlılığı vardı. Kendini her zaman bir şair ve besteci olarak tasavvur etti. Piyano ile doğaçlama yapmayı ve müziği notalara dökmeyi seviyordu. Pforta'da öğrenciyken birkaç arkadaşıyla "Germania" adında bir edebiyat ve müzik topluluğu kurmuştu. Arkadaşlar, yazdıklarını ya da bestelerini yüksek sesle icra etmek için düzenli olarak toplanıyordu. Nietzsche şüphesiz kendi yazdıklarını sanatsal yetenekleri için bir çıkış noktası olarak gördü. Aslına bakılırsa, felsefesinin büyük bölümü (tamamı değil) büyük ölçüde şiirsel ve dramatiktir. Özellikle ilk dönem çalışmalarında bu üslup, bir üniversite öğretim üyesinden beklenebilecek akademik tutarlılık ve kesinlikten sapma ve olgunlaşmamışlığın bir kanıtı olarak su yüzüne çıkabiliyordu. Bunun yanı sıra Wagner ile ilişkisi ve ona körü körüne duyduğu sevgi de erken dönem eserlerinde etkili oldu. Niezsche besteciyle yollarını ayırana kadar kendi sesini bir türlü bulamadı.

Wagner her zaman tartışmalı ve gerçeküstü bir figürdü. Daha önce dört opera yazmış olsa da en büyük tartışmayı 1845 yılındaki *Tannhauser* yarattı. Kurgu ve tekniğe getirdiği yenilikler dinleyicilerin hem kafasını karıştırdı hem de onları epey şaşırttı. Wagner aynı zamanda radikal bir siyasi figürdü. 1848'de Almanya'daki devrimde aktif rol almış bu nedenle Zürih'e sürgün edilmiş ve meşhur *Yüzük* üçlemesini de burada yaşadığı yıllarda bestelemeye başlamıştı. Kendisine uygulanan siyasi yasağın

1861'de kaldırılmasıyla Wagner Prusya'ya döndü. 1836'da bir aktrisle evlense de çok sayıda ilişkisi oldu. Bunların en ünlüsü besteci Liszt'in kızı Cosima von Bulow ile yaşadığıydı ve çift 1870'te evlendi.

Wagner bir besteciden öteydi. Müzik teorisyeni olmasının yanında milliyetçilik ve sosyal idealizm gibi siyasi meseleler hakkındaki düşünceleri 19. yüzyıla büyük etki yaptı. Bir hayli milliyetçi olan müziğinin yanı sıra yazılarında açıkça görülen Yahudi karşıtlığı daha sonra onu Naziler için çekici bir besteci haline getirdi. Böyle bir ünü olmasına rağmen Wagner, opera besteciliğinin teori ve pratiğinde bir devrimi ateşledi. Nietzsche'nin müziğin bir kurtarıcı rol oynadığına dair erken dönem görüşlerine cazip gelen de Wagner'in bu yönü oldu.

Geriye dönüp bakıldığında, sezgileri Nietzsche kadar kuvvetli birinin Wagner'in hiddetli egosuna kapılmış olması şaşırtıcı geliyor. Söylenenlere göre Nietzsche'nin Tribschen'e yaptığı hafta sonu ziyaretlerinde Wagner kendi operalarından birindeymiş gibi davranıyordu. Şaşaalı kıyafetler giyen Wagner sadece kendi müziğinin çaldığı ortamda, bahçeleri ve lüks villasının koridorlarında kendi büstlerinin arasından süzülüyor, çoğunlukla kendinden bahsediyordu! Bu tablo biraz abartılı olabilir ama bestecinin başkalarına hükmetmek, gücünü onlar üzerinde kullanmak için ihtiyaç duyduğu egosuyla tanışan Nietzsche, Wagner'in arkadaşlığından çok şey öğrendi. Wagner şüphesiz karizmatik bir figürdü ve başkalarını onun için bir şey yapmaya ikna edişi de bir o kadar etkileyiciydi. Onu inceleyen Nietzsche, psikoloji ve birinin diğerleri üzerinde hâkimiyet kurma arzusu üzerine kendi fikirlerini geliştirdi. Bu açıdan bakıldığında Wagner'in tuhaflıkları biraz rahatsızlık vericiydi, o kadar. Ancak, Leipzig'deki ilk yılarında Wagner'e duyduğu büyük hayranlık ve besteciye hizmet için kendi kariyerini feda etmedeki gönüllülüğü Nietzsche'nin erken dönem eserlerinde açıkça ortaya çıkıyordu; özellikle de ilk büyük eseri *Tragedya'nın Doğuşu*'nda. Wagner'in yazılı eserleri, özellikle de 1849-1851 yılları arasında yayınlanan denemeleri, Nietzsche'nin erken dönem felsefesinin temelini oluşturdu.

Wagner sanat ve yaşam ilişkisine dair görüşlerini tartıştığı bir dizi eser kaleme aldı. Nietzsche'yi en çok etkileyenlerden bazıları şunlardır:

- Sanat ve Devrim *(Temmuz 1849). Sanatların tarihini inceleyen Wagner, sonradan başlı başına varlığını sürdüren (müzik, drama, tiyatro vb.) sanatların vaktiyle mükemmel bir bütün oldukları görüşünü öne sürer. Bu sanat formu yalnızca eski Yunan trajedilerinde vardı ve sonradan farklı bileşenlere ayrılarak ortadan kayboldu. O günden bugüne insanlar kendi dünyalarını anlamak için yüzlerini sanattan çok felsefeye çevirdi. En tepede ve en mükemmel formdaki sanat da bu nedenle Hıristiyanlık öncesindeydi.*
- Geleceğin Sanat Eseri *(Eylül 1849). Wagner bu eserinde insanlığın dilden topluma en büyük icatlarının "folk" yani halkın ürünü olduğunu ileri sürer. Halk, bireyler bütününden daha fazlasıdır; bireysel kimlik ve egonun sular altına gömülmesi ve sonuçta mistik bir grup bilincinin açığa çıkmasıdır. Bu halk bilincinin en üst ifadesi sanattır. Wagner halk sanatı ve doğa arasında bir bağlantı kurar. Geleceğin sanat eseri ise her daldan sanatçının bireysellik ve egolarını bir kenara bırakmasıyla meydana gelecek (bu fikrin Wagner'den çıkması epey ironik!) ve sonuçta doğanın sanat olarak doğru bir ifadesi olacaktır.*
- Opera ve Dram *(Ocak 1851). Bir denemeden ziyade kitap olan bu eserde besteci operası Nibelung'un Yüzüğü'ne bütüncül bir sanat örneği olarak övgüler düzerken Rossini gibi çağdaşlarının operasını eleştirir.*
- Dostlarıma bir Mesaj *(Ağustos 1851). Wagner önceki çalışmalarındaki hatalar ve başarılar üzerine kafa yorarak yeni bir müzikal drama türüne neden ihtiyaç duyduğunu açıklar. Üç bölümden oluşan bir müzikal drama—Yüzük üçlemesi—sahneye koyma planını mükemmel bir sanat modeli olarak sunar. Gelecekte düzenlenecek birtakım festivallerde bu eserini sergileme niyetinden bahsederek reklamını da yapar.*

1876 Bayreuth Festivali

Söz konusu festival 1876'da düzenlenen Bayreuth Festivali oldu. Festival, Wagner'in *Yüzük* üçlemesinin tamamının ilk performansından oluşuyordu. Bu etkinlik Nietzsche'nin kafasında büyük bir kurtarıcı olarak canlandırdığı Wagner'in aslında düşündüğü gibi olmadığını anlamasını sağlaması bakımından önemlidir. Festivale katılan Nietzsche, sonradan Wagner'in performansının aslında hiç de hoşuna gitmeyen iki şeyin; Alman milliyetçiliği ve Yahudi karşıtlığının bir göstergesi olduğunu fark etti. Ancak 1871'de *Tragedya'nın Doğuşu* basıldığında Nietzsche hâlâ yoğun biçimde Wagner'in karizmasının etkisindeydi.

Nietzsche *Tragedya'nın Doğuşu*'nu (*bak*.3. Bölüm) bir değişim manifestosu, bir devrim çağrısı olarak gördü. Bütün amacını kaybeden insanlığın artık itibarı kalmayan dini ve felsefi görüşlere bağlandığı görüşünü savunuyordu. Yunan tragedyasının prensiplerine dönüş çağrısı yapan Nietzsche, kitabın son üçte birlik kısmını yeni tragedyacı olarak nitelediği Wagner'e methiyeler düzmeye adadı. Bu açıdan bakıldığında kitap tamamıyla başarısız oldu. Akademisyenler ciddi bir saldırıya girişirken, Wagner taraftarları beklendiği gibi kitaba övgüler yağdırdı. 1886'da eklenen önsözde Nietzsche kitabın kötü yazıldığını ve bir kafa karışıklığını yansıttığını belirtti. Ancak Nietzsche belki de kendi eserini eleştirisinde fazla serttir. Kitap, özgün unsurlar barındırırken en önemlisi de dünyayı ve onun içindeki yerimizi anlamada sanatın önemini gündeme getirir. Sanat, içgüdüsel yanımızla birlikte bize akıl yoluyla ulaşılamayan kavrayışları da sunabilir.

Nietzsche'ye yapılan daha alçaltıcı eleştiriler, *Tragedya'nın Doğuşu*'nun Wagner için bir reklam kampanyasından öteye gitmediğinde odaklandı. Karşılıklı bir yüceltme söz konusu olduğundan eleştiriler de bu noktada anlaşılabilirdi. Wagner Nietzsche'yi yayıncısıyla tanıştırmış, Nietzsche de kitabının büyük bölümünü Wagner'i yeni devrimci olarak yüceltmeye adamış ve böylece Bayreuth Festivali'nin başarısı için zemin hazırlamıştı. Wagner 1872'de Tribschen'den ayrılıp Bayreuth'a

taşındığında ilişkileri artık olgunlaşmıştı. Ancak Nietzsche artan soru işaretlerine rağmen bir Wagnerci olarak kalmaya devam etti. Nietzsche'nin besteci için reklam kampanyası yürütmesinin bununla sınırlı kalmadığı 1876'da yazdığı *Çağa Aykırı Düşünceler*'in dördüncü kitabında apaçık görülür.

Kral Ludwig'in ödenek sağlamasıyla çözülebilen bir dizi mali sıkıntının ardından festivalin Ağustos 1876'da yapılmasına karar verildi. Mekân olarak küçük Bayreuth kasabası seçildi ve Wagner olağanüstü bir müzikal emekle, yoğun bir yaratıcı sürece girdi. Nietzsche 1874 yazında Wagner'i ziyaret etmeye karar verdi. Ancak bu, seçebileceği en kötü zamandı. Henüz festival için yaptığı besteyi tamamlamamış olan Wagner çalışmasını kesintiye uğratacak herhangi bir ziyarete de hazır değildi. Nietzsche bu süreçte Wagner'i ciddi anlamda sinirlendirdi ve muhtemelen bunu bilinçli olarak yaptı. Brahms'ın bir eserini yanında getirmek (Wagner Brahms'tan nefret ederdi) hatta bunu Wagner'in piyanosunda çalmak gibi kasıtlı davranışlar buna işaret ediyordu.

Festival 13 Ağustos'ta *Nibelung'un Yüzüğü* üçlemesinin icrasıyla başladı. *Yüzük* uzun bir prelüd ve üç müzikal tragedyadan oluşuyordu: toplamda 14 saatlik bir destan. Bu yeni mit ilhamını birkaç eski destan, ortaçağ söylenceleri ve çağdaş yorumlardan alıyordu. Wagner'in asıl hedefi "müzikal drama"sını (Wagner bunun kesinlikle bir opera olmadığını, hatta operanın ne kadar itibarını yitirmiş bir sanat haline geldiğine dair bir örnek teşkil ettiğini düşünüyordu) dramanın duygusal hikâyesinin içine girebilecek dinleyici kitlesine yani *halk*'a sunmaktı. Performans sırasında, Atina'daki amfitiyatroya akın eden binlerce kişilik Yunan kitlelerini resmeden bir görsel de sundu. Bunun aynısını Bayreuth için hayal etse de neticede ilk performans opera dinlemeye gidebilecek insanlardan oluşacaktı: imparatorlar, krallar, baronlar ve üst-orta sınıf mensupları. Bu kitlenin mest edici, mistik bir bütünlüğün içine girmekte zorlanmasınaysa şaşmamak gerek.

Nietzsche çok istemiş olsaydı bütün bu girişimin merkezinde yer alabilirdi ama o kenarda kalmayı tercih etti. *Dizi*'nin ilk

bölümünde hazır bulundu ancak festivalin geri kalanı için biletlerini geri verdi. *Dizi*'nin ikinci bölümü ağustos sonunda, üçüncüsü de eylül başındaydı. Nietzsche daha sonra, festival sırasındaki bu aksi davranışlarının Wagner'in bir kurtarıcı olmadığını anlamasından kaynaklandığını yazdı. Wagner karşısında duyduğu hayal kırıklığı bir faktör olsa da, gittikçe bozulan sağlığı Niezsche'nin bir müzik etkinliğine katılması için uygun değildi.

Schopenhauer'un etkisi

Nietzsche'nin Wagner'le son buluşması 1876'da İtalya'nın Sorrento kentinde gerçekleşti. Kısa süren resmi bir görüşme oldu bu ve ikisi de dostluklarının bittiğinin farkındaydı. *Çağa Aykırı Düşünceler*'in tamamlandığı 1876 yılı aynı zamanda Nietzsche'nin Alman filozof Arthur Schopenhauer'un (1788-1860) etki alanından çıktığı yıl oldu. Schopenhauer ve aslında Nietzsche'nin felsefesini anlamak için dönemin Alman felsefesinin temelini oluşturan ana temalara kısaca değinmek yararlı olacaktır:

Genel Bakış

Nietzsche, tüm yazılarında okurunun felsefeye aşina olduğunu varsayar. Onu daha felsefi bir düzeyde kavramak istiyorsanız bu durum, okumayı genellikle zorlaştırır. Burada önemli filozoflar ve görüşlerinin ana hatları çok kısa biçimde özetlenecektir. Fazladan bir ön okuma yapmaksa size büyük fayda sağlayacaktır.

Schopenhauer'a giden felsefi yol

Platon

Antik Yunan felsefesinin büyük bölümü, en çok da Platon'un (MÖ 428-348) eserleri bilginin temellerini sorgular: duyularımızla (görme, dokunma, tatma, işitme ve hissetme) görebildiklerimiz gerçekte nedir? Örneğin, pencerenizden ağaçları ve kuşları görürsünüz ama bunların gerçekten var olduğundan ve göründükleri gibi olduğundan emin olabiliyor musunuz? Platon duyularımızla algıladığımız dünyanın sadece bir görüntü olduğunu ileri sürmüştür. Nesneler göründükleri gibi değildir ve bizler çoğunlukla bir şeyi ayırt ettiğimizi düşünerek aldanırız ama gerçekte bunu yapmıyoruzdur. Başka bir deyişle duyularımız güvenilmezdir. Bununla birlikte insan akılla ödüllendirilmiştir, akli kapasitemiz ve zekâmızla gerçekten var olanı tayin edebiliriz. Biri görüntüler diğeri gerçeklik olmak üzere iki ayrı dünyanın olduğu fikri birçok büyük dinde de vardır ve bu görüş kaçınılmaz olarak "gerçek" dünyanın neden ibaret olduğu ve şayet mümkünse bu gerçek dünyanın içine nasıl girilebileceğine dair spekülasyona neden olmuştur. Bu görüş felsefede düalizm (ikicilik) olarak adlandırılır. Platon'a göre, aklımızı geliştirerek gerçek dünyaya girme şansını elde ederiz. Birçok dindeyse bu ancak inanç ya da ritüellerle mümkün olabilir. Platon ayrıca rasyonalizm (akılcılık) taraftarıdır: aklın gücünün dünyaya dair önemli bir bilgi sağladığına inanmıştır.

Descartes ve Spinoza

Fransız filozof Rene Descartes (1596-1650) bu düalizmi daha basit bir yolla açıklamıştır: Var olan sadece iki şey vardır: düşünen töz (ruh) ve yer kaplayan töz (madde). Ancak Descartes hangisinin diğerinden "daha gerçek" olduğuyla çok da fazla ilgilenmemiş ve bu iki farklı tözün

birbiriyle nasıl etkileşebileceğini yeterince açıklamamıştır. Hollandalı filozof Baruch Spinoza (1632-1677) Descartes'ın düalizmine panteizm (tümtanrıcılık) fikriyle yanıt vermiştir. Spinoza'ya göre ruh ve madde birer "töz" değildir, evrende sadece bir töz vardır, o da Tanrı'dır. Ruh ve madde Tanrı'nın dışavurumlarıdır o kadar.

Locke ve Berkeley

Descartes ve Spinoza arasındaki tartışma İngiliz filozoflar John Locke (1632-1704) ve Bishop George Berkeley (1685-1753) ile farklı bir boyuta taşındı. Locke ampirizm (deneycilik) olarak bilinen felsefi ekolün kurucusu kabul edilir: Sahip olduğumuz bilgiler dünyayı tecrübe etmemizden ileri gelir, doğduğumuzda zihnimiz tamamıyla boştur. Rasyonalizme doğrudan zıt olarak Locke, dünya hakkında edindiğimiz tüm bilgilerin maddi dünyadaki deneyimlerle kazanıldığını öne sürer. Bilginin sadece iki kaynağı vardır: **dış deneyim ve iç deneyim.**

- Dış deneyim *temel düzeyde, zihnin duyular aracılığıyla bir nesneyi, onun rengini, şeklini, boyutlarını vs. algılamasıdır.*
- İç deneyim *zihnin algılanan nesne üzerine kafa yormasıdır. Bu, konu olan nesnenin var olan ya da hafızadaki diğer nesnelerle birlik oluşturmasıyla salt algılamanın ötesine geçer ve insanın hayal gücünü kullanmasına olanak tanır.*

Locke burada ister dış deneyimle ister iç deneyimle olsun "düşünceler" in temelinin maddi dünyada olduğunu, doğuştan gelmediğini ifade eder. Berkeley ise, Locke gibi şüphecilere karşıt olarak; Locke'un öne sürdüğü gibi "maddi dünyaya ilişkin bilgimiz kafamızın içindeki düşüncelere dayanıyorsa, o halde kafamızda neden düşüncelerden *başka* bir şey olmadığını varsaymamız gerekiyor" sorusunu gündeme getirdi. Maddi dünya gereksiz olabilirdi ve var olmasaydı

düşüncelerimizi de en ufak şekilde değiştirmeyecekti. Berkeley, bu nedenle madde gibi bir şeyin olmadığı, sadece zihnin olduğu noktasına varır. Bu sonuç Berkeley'i modern idealizm ekolünün kurucusu yapar: Tecrübe edilen dünyanın oluşumunda zihne kilit rol veren yaklaşımdır.
Düşüncelerin maddeden kaynaklanmıyor olması bu kez onların nereden geldiği sorusunu gündeme getirir. Berkeley düşüncelerin doğrudan Tanrı'dan geldiğini belirtir: Ona göre de iki tür düşünce vardır:

- *Kontrol edemediklerimiz. Örneğin, görüntü ve sesler bilincimize dayatılır. Kendi irademizin ürünü olmadıklarından başka bir iradenin, Tanrı iradesinin ürünü olmalıdırlar.*
- *Kontrol edebildiklerimiz. Örneğin, düşüncelerimiz üzerine kafa yormak ya da hayal gücümüzü geliştirmek gibi.*

Hume ve Kant

Ampirist İskoç filozof David Hume (1711-1776) zihnimizin izlenimler ve düşünceler'den oluştuğunu ileri sürer.

- **İzlenimler** *Locke'un "dış deneyim"olarak adlandırdığı maddi dünyaya ait nesneler, renkler, sesler vs.'dir.*
- **Düşünceler** *izlenimlerin düşünce ve muhakeme yoluyla oluşmuş suretleridir.*

Bu nedenle bir izlenim edinmeden herhangi bir şey hakkında düşünce sahibi olamayız. Örneğin, ateşe ve sıcaklığa dair bir izlenim edinebilir ardından zihninizde ateşin sıcaklığa *neden olduğu* düşüncesini oluşturursunuz. Hume *nedensellik*'in de gerçekte değil, sadece zihnimizde var olduğunu öne sürer. Nedensellik geçmiş deneyimlere dayanır ancak bu, ateşin gelecekte de sıcaklığa neden olacağı anlamına gelmez; en fazla öyle olacağını *varsayabiliriz.*

Hume okumak Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) hayatını değiştirdi ve Kant, Schopenhauer ve Nietzsche'yi doğrudan etkileyen modern Alman felsefesini yapılandırmaya girişti. Düşüncelerin doğuştan var olmadığına dair Hume'la hemfikirdi ancak bilginin tecrübeden ileri geldiğini de kabul etmedi. Ampirizm bilginin tecrübeye uygun olması gerektiğini ileri sürerken Kant bunu tersine çevirerek tecrübelerimizin bilgilerimizle uyuşması gerektiğini savundu.

Örneğin bir ampirist, bir taşın yere düşmesini binlerce kez tecrübe etmeniz durumunda, bu tecrübeye dayanarak taşın bir dahaki sefer yine yere düşeceğini varsayacağımızı öne sürecektir. *Düşmeyebilir* elbette ancak bilgiye dayanarak yola devam edebiliriz: Zihnimiz taşın düşeceği "düşüncesini"ni yaratır. Kant, en iyi koşullarda bile anlaşılması hayli zor bir filozoftur. Ancak burada basitçe taşa niçin bir nedensellik dayattığımızı sorar. Buna göre, elimizden çıkan taşın neden onun yere düşmesiyle sonuçlanacağını varsayarız? Nedensellik duyulardan türemez ve Kant burada Hume'la aynı fikirdedir; peki o zaman nedenselliğin *kaynağı* nedir? Kant biz insanların dünyaya bir kural; onu anlayabilmek için nedensellik, nicelik, nitelik vs. dayattığını öne sürer. Buna bağlı olarak iki dünya vardır:

- fenomen *ya da "görünüşler" dünyası.*
- numen *ya da "gerçeklik" dünyası.*

Bu daha ziyade dünyayı belli bir şekilde görmenizi sağlayan sabit gözlükler takmak gibidir. Ancak dünya gerçekte böyle değildir. Numenler dünyasını göremeyiz çünkü algılarımızla sınırlıyızdır. Kant'ın kaçınılmaz olarak vardığı nokta, "sabit gözlüklerimiz"le dayattığımız görünüşler dünyası ve algılayamadığımız gerçek dünya olduğudur.

Schopenhauer, Kant'ın fenomen/numen anlayışını kabul eder. Bununla birlikte numenler dünyasını bilmenin mümkün olduğuna inanır:

- *Fenomen dünyasını Berkeley'in zihindeki düşünceleriyle özdeşleştirir. Bu nedenle algılanan dünya, onu algılayan zihnin bir yaratımıdır. Diğer bir deyişle "dünya benim düşüncemdir".*
- *Kant bir "görünen" dünya varsa aynı zamanda gerçek bir dünya da vardır fikrini savunurken, Schopenhauer gerçek dünyayı, düşüncenin sahibi olan "ben" ile özdeşleştirir.*

Kendimize dair bilgimiz başkaları ya da başka şeylerle ilgili bilgiden net biçimde farklıdır. Kendimizi dünyadaki diğer bir fenomeni bildiğimiz gibi nesnel olarak biliriz; yani fiziksel bir obje, bir beden olarak. Aynı zamanda öznel bilgimiz, bilincimiz, hislerimiz ve arzularımız da vardır. Schopenhauer'un "istenç" olarak adlandırdığı da benliğimizdir. Buna göre beden fenomen yani görünüşler dünyasının bir parçasıyken, istenç numen yani gerçekler dünyasına aittir.

Düşünceler= görünüş = beden ve diğer objeler
Düşüncenin sahibi "Ben" = gerçeklik = İstenç

Dünya bir ikiliktir. *Her şey*, bir taş bile, hem İstenç hem de Düşünce'ye sahiptir. Ancak, taş örneğini ele alırsak, onun İstenç'i bir bilinç durumuna ulaşamamıştır. Schopenhauer'un "İstenç" kavramı yaygın kullanımında olduğu gibi sadece birinin bir şey istemesi olarak anlaşılmamalıdır, burada daha fazlası söz konusudur. İstenç, insan olmanın özüdür. Schopenhauer'dan önce felsefi geleneğin büyük bölümü insanı düşünen bir hayvan, akıl ve bilinç sahibi bir varlık olarak tasavvur etmiş ancak Schopenhauer bilinci zihnimizin yalnızca yüzeyi olarak değerlendirmiştir. Bilinçli aklın altında savaşan, ısrarcı bir güç olarak bilinçsiz İstenç vardır. Akıl İstenç'i yönlendiriyor gibi görünebilir ama aslında tam tersi geçerlidir. Bir şeyi, onu arzulayacak iyi bir nedeniniz olduğu için arzulamazsınız, önce bir şeyi arzular ardından da bu arzulara bahane olacak nedenler oluşturursunuz. Bu nedenle, insanlara

akıl yoluyla hitap etmek yersizdir. Aksine onların arzularına, şahsi çıkarlarına yönelmeniz gerekir.

Genel Bakış

Hiçbir düşünür dünyadan kopuk şekilde düşünceler üretmemiştir. Kendinden önceki düşünürlerin Nietzsche'nin felsefesi üzerindeki etkisi mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Nietzsche yazılarında Kant, Schopenhauer, Platon gibi isimlere atıfta bulunur. Genellikle eleştirir ama aynı zamanda minnet de duyar.

SCHOPENHAUER'UN KÖTÜMSERLİĞİ

Her insan bünyesinde İstenç'i barındırır ve İstenç'in doğası, varlığını sürdürmektir. Türlerin hayatta kalması üzerine Darwinci bakış açısına göre her birey kendi çıkarları doğrultusunda diğerlerinin İstenç'ine karşı savaş verir. Bu kaçınılmaz olarak çatışma ve ıstırapla sonuçlanır. Schopenhauer bu nedenle İstenç'i özünde kötü olarak görür; acı ve kötülükten tek çıkış yolu da İstenç'in yadsınması, başkalarına hükmetmek için bencillik yarışında yer almanın reddedilmesidir. Bu ancak İstenç'in doğası ve etkilerini kavrayabilen bilinçli aklın gücüyle başarılabilir. İstenç'i (tek gerçek olan) reddederek düşüncelerle (gerçek olmayan) baş başa kalmanın sonucuysa kendi kendini yok etmektir.

Bu felsefe çileci azizler diyarına girer ve Budizmin'in Schopenhauer üzerindeki etkisini ortaya koyar. Wagner gibi Nietzsche de başlangıçta İstenç'i reddetmemiz gerektiği görüşünü kabul etmiş ancak sonradan bu tür bir eylemin uygulanabilirliğinden şüphe duymuştur. Aslında, hayatın sunduğu maddi zevkleri seven Schopenhauer çilecilere iyi bir örnek sayılmaz. Nihai olarak Shopenhauer'un Nietzsche üzerindeki en önemli etkisi şu üç noktada toplanır:

- *Schopenhauer gibi Nietzsche de hakikati bulma yolunda—bu ne kadar acı verici olursa olsun—asla durmayacak bir filozof portresi sunmuştur.*

- *İçerikten çok Schopenhauer'un üslubu Nietzsche'nin tarzında etkili olmuş ve felsefi konular hakkında yazabilen birinin aynı zamanda iyi de yazabileceğini göstermiştir.*
- *Nietzsche (bu konudaki tartışma için bak.5. Bölüm) motive edici bir güç olarak İstenç'in önceliğini kabul etmiş ve bu onun ünlü* güç istenci *doktrini haline gelmiştir.*

Nietzsche'nin *güç istenci* yine de birçok açıdan Schopenhauer'un İstenç'inden farklıdır. Nietzsche, felsefesinde Schopenhauer'un neredeyse mistik denebilecek görüşlerine göre çok daha maddeciydi (yani, "ayakları yere basıyordu"). Wagner ve Schopenhauer, Nietzsche'nin erken dönem çalışmalarında önemli rol oynadılar ama bu etki Nietzsche kendi sesini buldukça yavaş yavaş azaldı.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Nietzsche 15 Ekim 1844'te Almanya'nın Röcken köyünde doğdu.*

2 *Nietzsche henüz beş yaşındayken babası, bir yıl sonra da erkek kardeşi öldü.*

3 *Buna rağmen büyük ölçüde mutlu bir çocukluk geçirdi, ailenin kadın üyeleri onun üzerine titredi.*

4 *Nietzsche çocukluğunda çok dindardı, ancak ilk gençlik döneminde İncil'i eleştirmeye ve dinsel öğretileri sorgulamaya başladı.*

5 *Nietzsche üniversitede Hıristiyan olmaktan vazgeçerek teoloji eğitimini bıraktı.*

6 *Nietzsche yirmili yaşlarında muhtemelen frengiden kaynaklanan, giderek ağırlaşan ve hayatının geri kalanında yakasını bırakmayan hastalığa tutuldu.*

7 *Nietzsche'nin felsefeye ilgisi özellikle Schopenhauer'u okumasıyla başladı ve güç istenci doktrininde Schopenhauer etkisi mevcuttur.*

8 *Nietzsche Alman besteci Richard Wagner'le de arkadaşlık kurdu ve Wagner onun ilk dönem yazılarında çok büyük etki yarattı.*

9 *Nietzsche ilk büyük eseri* Tragedyanın Doğuşu'*nu 1871'de yayınladı. Kitap, akademik dünyadan olumsuz tepki aldı.*

10 *1876 yılı iki nedenle önemliydi: Nietzsche bu yıl Wagner'le son kez görüştü ve Schopenhauer'un fikirlerinden uzaklaştığını gösteren* Çağa Aykırı Düşünceler'*i yayınladı.*

2

Hayatının ileriki yılları ve ölümü 1879-1900

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *Nietzsche'nin arkadaşları*
- *emekliliği, ardından gelen "gezintileri" ve yazıları*
- *Lou Salomé ve Paul Rée ile ilişkisi*
- *son yılları*
- *kız kardeşi Elisabeth*

Ben bir gezginim ve dağa tırmanırım (dedi kalbine), düzlükleri sevmem ve öyle görünüyor ki uzun süre yerimde oturamam. Yazgı ve tecrübe olarak başıma ne gelirse gelsin, içinde gezinme ve dağa tırmanış olacak: Son tahlilde, insan sadece kendini yaşar.*

(Böyle Buyurdu Zerdüşt, 3. Kısım, Gezgin)

Malwida von Meysenbug (1816-1903) ve Paul Rée (1849-1901)

Nietzsche 1872 yılında Bayreuth'tayken Cosima Wagner tarafından Wagner ailesinin yakın ahbabı ve bir Schopenhauer hayranı olan Malwida von Meysenbug ile tanıştırıldı.

* Orijinal sözcük *wanderer*'dır. Gezinmek, amaçsızca dolaşmak anlamlarına da gelen *wander* fiilinden türemiştir, *wanderer* sözcüğü Türkçe'ye aylak olarak da çevrilebilir.

Meysenbug'un büyüleyici bir kişiliği vardı, *Memoiren einer Idealistin* (Bir İdealistin Anıları) isimli kitabı ise okunmayı hak ediyor. Demokrasi ve kadın hakları kampanyaları yürüten Meysenbug 1848'de Almanya'da siyasi reform için giriştiği mücadele sonucunda sürgün edilerek 10 yıl İngiltere'de yaşadı. Nietzsche'nin sağlığının kötü olduğunu duyan Meysenbug ona biraz İtalya'da zaman geçirmesini önerdi ve Nietzsche de 1876 sonbaharında Basel Üniversitesi'nden bir yıllık izin aldı. Nietzsche bir süredir filoloji alanındaki öğretim görevliliğinden istifa etmeyi düşünüyor; "bağımsız bir filozof", bir vatansız, bir gezgin olmak istiyordu. Latin ve Yunan kültürünü bunaltıcı kütüphanelerde öğrenen birinin "güneye gitme" arzusu da çok büyük olmalıydı. Yolculuğa yalnız çıkmadı. Arkadaşı, filozof Paul Rée ve Basel'den 21 yaşındaki hukuk öğrencisi Albert Brenner de ona eşlik etti.

Meysenbug kendini genç Alman yazar ve sanatçıların akıl hocası olarak görüyordu. Nietzsche, Rée ve Brenner Napoli ve Vezüv Yanardağı'nı gören, deniz manzaralı Villa Rubinacci'de kaldılar. Bugün Villa Rubinacci, Via Correale'de bir restoranın adı, oysa Nietzsche hemen yanında, şimdi Hotel Eden olarak bilinen villada kalmıştı. O zamanlar villa bir üzüm bağının içinde yer alıyor ve Almaz ziyaretçilere hitap ediyordu. Üç adamın odaları ilk kattaydı. İtalya'ya gelme kararı alan Wagner'in de yakınlardaki bir otelde kalması nedeniyle Nietzsche başlangıçta biraz huzursuzdu. Birkaç kez görüştüler, bu ziyaretler yeterince samimi olsa da pek ilham verici sayılmazdı. O sırada 63 yaşında olan Wagner, Nietzsche'nin gözünde daha da yaşlı bir adamdı ve Nietzsche ona karşı bir bağlılık hissetmiyordu artık. Wagner'in İtalya'dan ayrılmasıyla Nietzsche kendini daha rahat hissetti.

Nietzsche, Rée ile ilk kez 1873'te karşılaştı. Rée öğrenci olmamasına rağmen Nietzsche'nin Platon öncesi felsefe üzerine verdiği derslere katılmıştı. Nietzsche'den beş yaş küçük olmasına rağmen, söylendiğine göre yaşından çok daha olgundu. Yahudi bir toprak sahibinin oğlu olan Rée ateistti. Ancak Nietzsche'yi özgürleştiren hiçbir nihai anlamın olmadığına dair varlık görüşü onu kötümserliğe itmişti. Rée aslen felsefenin büyüsüne kapılmış

bir hukuk öğrencisi olarak insanoğlunun inançlarını anlamak için bir araç olarak psikolojinin önemi üzerinde de duruyordu. Daha da özelde insanların dini ve ahlaki inançlarıyla ilgileniyor ve dini tecrübeyi, nesnel gerçekliğe tanıklık etmekten ziyade dünyayı yorumlama girişimi olarak açıklıyordu. Nietzsche Rée'nin özellikle ahlak hakkındaki görüşlerinden etkilenmişti.

Nietzsche kaldıkları villayı bir "özgür ruhlar manastırı" olarak görmüş ve sonradan "Sorrento'da dokuz yıllık bataklıktan kurtuldum" diye yazmıştı. Bu üç "özgür ruh" kitapları üzerinde çalıştılar; Montaigne, Le Rochefoucauld ve Vauvenargues gibi Fransız ahlakçıları okudular (Rée genellikle Nietzsche'ye yüksek sesle okuyordu). Rée'den ve Fransızlardan etkilenen Nietzsche *İnsanca, Pek İnsanca* (1878) ve *Tan Kızıllığı*'nda (1881) bir araya getirilerek yayınlanan aforizmalarını yazdı. Rée ise Nietzsche'nin daha sonraki yazılarının çoğunda yansımasını bulan *Zur Genealogie der Moral*'i (Ahlaki Duyguların Kökeni) yazdı. Sorrento ziyareti hiç şüphe yok ki Nietzsche'nin öğretim üyeliğini bırakarak "özgür ruh" olma kararını güçlendiren bir dönüm noktasıydı. O sıralar kendine bir eş bulma kararı da almıştı ve bu meseleyi Meysenbug ile görüştü. Henüz Sorrento'dan ayrılmadan kız kardeşi Elisabeth'e konuyla ilgili yazdığı mektup alıntılamaya değer:

> *Biz [Nietzsche ve Meysenbug] uzun vadede Basel'deki üniversite hayatını bırakmam gerektiğine kani olduk. Orada devam etmem, sağlığımın tamamen bozulması da dahil daha önemli bütün tasarılarım pahasına olacaktır. Elbette önümüzdeki kış boyunca görevime devam etmeli, 1878 Paskalyası'nda noktayı koymalıyım. Bu şekilde başka planlara, diğer bir deyişle uygun ve hali vakti yerinde bir kadınla evliliğe sıra gelebilecek. Bayan von M.'nin dediği gibi "İyi ama zengin"... Bu proje bu yaz İsviçre'de gerçekleşebilir ve Basel'e evlenmiş olarak dönebilirim. İsviçre'ye muhtelif insanlar davet edildi, aralarında sana çok yabancı gelecek isimler de var...*

Nietzsche "proje"sini hiçbir zaman tamamına erdirmedi ama bir şeyden daha fazla emin oldu: akademik kariyerini sonlandırmak,

hele ki sağlığı bu denli kötüye giderken. Nisan 1879'da çektiği baş ağrıları nedeniyle iş göremez hale gelerek tamamen bitkin düştü. Nihayetinde öğretim görevliliğine son verilmesini isteyerek haziran ayında (fazla gereksinimi olmadığı hesaba katıldığında) az ama idare edilebilir bir maaşla emekli oldu.

Nietzsche'nin "gezintileri"

Genel Bakış

Nietzsche, belki de en iyi kitabı *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de "yeni filozof" ya da kendi deyimiyle "özgür ruhlar"ın gelmesi için çağrıda bulunur. Hayatına, "gezintileri"ne bakarak Nietzsche'nin bu yeni filozoflardan kastını daha iyi anlayabiliriz.

Olgunluk döneminin büyük bölümünde Nietzsche Tanrısız, vatansız, evsiz ve bekârdı. İzleyen on yılda (1879-1889) sadece üzerindeki kıyafetler ve tüm varlığını doldurduğu bir bavulla İtalya, güney Fransa ve İsviçre'yi dolaştı. Doktoru daha güneşli ve ılık bir iklimde yaşamasını tavsiye etti ve o da bunu gerçekleştirmeye girişti. Hastalığına rağmen bu dönemde ahlakın herhangi bir nesnel temele dayanması fikrine saldırdığı *Tan Kızıllığı* (1880), Tanrı'nın ölümünü ilk kez ifade ettiği *Şen Bilim* (1882) ve "Üstinsan"dan bahsettiği *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (1885) gibi en önemli, en olgun eserlerini vermeye başladı. Muhtemelen en iyi eseri *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886) Nietzsche'nin felsefesini o zamana kadarki en sistemli şekilde bir araya getirir. Bununla birlikte Nietzsche hâlâ büyük oranda tanınmıyor, eserleri de okunmuyordu.

Nietszche'nin "gezintileri" bir tecrit ve yalnızlık, Zerdüşt'ün on yıl dağlara çekilerek sürdürdüğü münzevi yaşam dönemleri olarak görülmemelidir. Nietzsche bu on yıllık süreçte de yakın arkadaşlar edinmeye devam etti, hatta kısa bir süreliğine sevgilisi de oldu denebilir. Çok istemiş olsaydı hayatını kısmi bir yalnızlık içinde

sonlandırabilirdi ama bunu istemedi ve muhtemelen doğasına uygun düştüğü için yalnızlık dönemlerine ihtiyaç duydu. Sevdiği bir eş ve çocuk arzusuyla melankoli ve pişmanlık yaşadığı anlar olsa da, felsefi girişimini bu denli tutkuyla bağrına basması bu anları gelip geçici kılmış görünüyor.

Nietzsche arkadaşlıklarını sürdürürken, arkadaşları onun sınırları zorlayarak dostluklarını sınadığını hissetmeye başladılar. Yaşı ilerleyen arkadaşları, aile ve diğer meselelerle ilgili sorumluluklar üstleniyor ve ne kadar karizmatik bir figür olsa da bu gezgin idealiste daha az zaman ayırıyorlardı. Bu tür bir arkadaşa örnek olarak Peter Gast'ı verebiliriz. Asıl adı Heinrich Köselitz'di ancak bir besteci olarak ciddiyetle çalışmaya başladığında Gast adını kullanmaya başladı. Nietzsche'den yedi yaş küçük olan Gast 1875'te eğitim için Basel'e gitti ve Nietzsche'nin bir tür "mürit"i haline geldi. Önceleri sekreteri olarak Nietzsche'nin dikte ettiklerini yazıyordu. Daha sonra ona gerçekten büyük bir sevgi beslemeye başladı. Bir arkadaşına 1879-1881 arasında yazdığı mektuplarda yer alan "Onun kadar başka hiçbir adamı sevmedim, babamı bile..." ifadeleri bu sevgiye işaret eder.

Nietszche sağlığı için 1880 yılında Garda Gölü'ndeki Riva'ya gitti. O sırada Gast da bir besteci olarak kabul görme mücadelesi verdiği Venedik'teydi. Ancak Nietzsche Riva'da olduğunu söylediğinde Gast soluğu onun yanında aldı. Gast'ın mektupları, bunun zahmetli ve perişan edici bir dönem olduğunu gösterir. Riva'da yağmurların artması ve hava koşullarının kötüleşmesi Gast'ın bir arkadaşına şu satırları yazmasına neden oldu:

> *Burada, neredeyse hiç durmadan yağmur yağıyor. Gökyüzünde beliren her buluta karşı hassas olan Nietzsche, bunun üstesinden nasıl geliyor tahayyül edemezsin.*

Nietzsche'nin Gast'ın sevgisinden faydalanmasıysa en büyük müridinin bile sınırlarını zorladı:

> *Nelere katlandığım hakkında hiçbir fikrin yok... Bir gecede kaç kez yatıp uyumayı denedim ve gün boyunca olanları düşündüm; kendim için*

hiçbir şey yapmadığımı, her şeyi başka biri için yaptığımı gördüm, çok kez hiddete kapıldım, yatağımda kıvrılıp Nietzsche için ölüm ve lanet diledim. Bunu yaptığım zaman kendimi çok da kötü hissetmedim... Sonra, nihayet sabahın dördü ya da beşinde uyumayı başardığımda, Nietzsche saat dokuz ya da onda gelir ve onun için Chopin çalıp çalamayacağımı sorardı.

Nietzsche 1880-1881 kışını *Tan Kızıllığı* kitabını bitirdiği Cenova'da geçirdi. Bu sıralarda eski dostu Carl van Gersdorff'a birlikte Tunus'a gitmeyi teklif etti. Gersdorff, Nietzsche ile ilk defa 1863'te öğrenciyken karşılaşmış, okuduğu bir denemesinden çok etkilenerek tanışmak istemişti. Gersdorff, muhtemelen Nietzsche'nin etkisiyle hem bir "Schopenhauercu" oldu hem de Wagner'in çevresine girdi. Gersdorff ve Nietszche birlikte tatil yapacak ve Gersdorff Paul Rée ile birlikte Nietzsche'nin bazı derslerine katılacaktı. Ancak Nietzsche'nin birlikte Tunus'ta birkaç yıl geçirme önerisine Gersdorff çok da sıcak yaklaşmamış, Nietszche de Tunus'ta savaş patlak verince fikrini değiştirmişti. Nietzsche sonradan Meksika'ya gitmeyi planlasa da bu da hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Bu dönem yeni kitabı *Tan Kızıllığı* konusunda ayrı bir heyecan duyan Nietzsche "Bu, insanların adımla özdeşleştireceği kitap" ve "... insan beyni ve kalbinden bugüne kadar çıkmış en cesur, en asil ve en kışkırtıcı kitabı ürettim" diye yazmıştı. Ama ilginçtir ki, *Tan Kızıllığı*'ndan böyle övgüyle bahsetmesinden sadece iki ay sonra Rée'ye yazarak kitabı "zayıf, bölük pörçük felsefe" olarak tarif etti. Peki Nietzsche'nin fikrini değiştiren neydi? İsviçre'nin Upper Engadine dağlarındaki Sils-Maria'da kalırken ilginç bir deneyim yaşayan Nietzsche, bunu şöyle tarif etti:

Şimdi artık Zerdüşt'ün hikâyesini anlatmalıyım. Çalışmanın temelindeki ebedi dönüş düşüncesi, olumlamanın ulaşılabilecek en üst formunun doğuşu 1881 yılının Ağustos ayına rastlar ve bir kâğıt parçasına şu not alınmıştır: "İnsan ve zamanın 6000 adım ötesinde". O gün Silvaplana gölünün kenarındaki ormanlarda yürüyordum; Surlej'e yakın bir yerde piramit gibi yükselen kocaman bir taşın yanında durdum. Sonra da bu düşünce düştü aklıma.

Bu ebedi dönüş (*bak.* 6. Bölüm) "fikri" Nietszche'nin başından geçen ve neredeyse dini denebilecek bir tecrübe şeklinde tarif edilir. *Ecce Homo*'da "ilham" olarak adlandırdığı bu "vizyon" üzerinde daha fazla durmuştur:

> *İçinde en ufak bir boş inanç kırıntısı kalan kendinin salt cisimleşme, salt birilerinin sözcüsü, salt baskın güçlerin aracısı olduğu düşüncesini bir kenara koymakta zorluk çekecektir. Aniden, kelimelerle tarif edilemeyecek kesinlik ve incelikle görülür, duyulur hale getiren vahiy kavramı bu durumu tanımlar. İnsan aramaksızın duyar; kimin verdiğini sormaksızın alır; bir düşünce zorunlulukla, tereddütsüz biçimde şimşek gibi çakar—benim için tercih diye bir şey olmadı. Muazzam gerilimin bazen gözyaşı seliyle boşaldığı bir kendinden geçmedir; yürürken istemeden bir hızlanır bir yavaşlarsınız; tepeden tırnağa geçirdiğiniz o ince ürpertiler izdihamıyla kendinizde değilsinizdir... Her şey istenmeden en üst düzeye ulaşmış ancak bir özgürlük, mutlaklık, güç ve tanrısallık hissiyatının fırtınasında meydana gelmiştir.*

Bu "ilham" Nietzsche'nin kendi icadı olan düşünceler olarak anlaşılmamalıdır, daha ziyade mistik bir "güç, tanrısallık" hissi olarak ortaya çıkar. Nietzsche aynı kitapta, Zerdüşt'e "gebe kalması"yla ilgili şöyle der: "Bu iki yolda, Zerdüşt'ün birinci bölümü tümüyle kafamda canlandı, her şeyden önce Zerdüşt'ün kendisi, bir kişi olarak; daha doğrusu *sinsice beni ele geçirdi...*" Arkadaşı Peter Gast'a Ağustos 1881'de yazdığı mektupta coşkusunu ve gözyaşlarını şöyle tarif etti: "Sakın hüzünlü gözyaşları olduğunu düşünme bunlar sevinç gözyaşlarıydı; söylediğim anlamsız şarkı ve sözcüklere eşlik eden, başka insanlarınkinden çok daha üstün, yeni bir vizyonla dolu."

Bu deneyim gerçekten dikkat çekicidir ve Nietzsche üzerine çalışan herhangi biri onu ruhani yönü olmayan biri olarak tasvir ederken bir kez daha düşünmelidir. Bazıları bu deneyimin Nietzsche'nin deliliğinin ilk işareti olduğunu öne sürse de bunu söylemek *Tan Kızıllığı*'ndan sonraki yazılarını akıl sağlığı yerinde olmayan birinin ürünlerine indirgemek anlamına gelir. Oysa Nietzsche eskisine göre çok daha olgun ve felsefi kesinliği

daha fazla barındıran eserler yazmaya devam etti. Söz konusu deneyiminin bize gösterdiği Nietzsche'nin felsefi girişiminde kendini yeni bir aşamaya girer gördüğü ve daha iyi bir dönem isteğiyle kendisine bir "çağrı" yapıldığına inandığıdır. Bu da onu *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'e götürdü. Nietszche'nin daha önceki çalışmalarını "bölük pörçük felsefe" olarak görmesini bu çerçevede açıklayabiliriz.

Genel Bakış

Nietzsche'nin Silvaplana gölü kıyısındaki deneyimi dini yönü hakkında çok şey söyler. Onu bir rasyonalist olarak tanımlamak zor olduğu gibi "ampirist" terimi de uygun değildir. Nietzsche aslında felsefi bir Romantik olarak karşımıza çıkar.

Lou von Salomé (1861-1937)

Nietzsche 1882'den itibaren *Zerdüşt* üzerine düşünmeye başlamıştı bile, Şubat 1883'te de Birinci Kısım'ı yazdı. Paul Rée, Mart 1882'de Roma'ya gitmeden önce Nietzsche'yle Cenova'da biraz zaman geçirdi. Nietzsche aynı sırada tuhaftır ki Sicilya'daki Messina bölgesine gitti. Yılın bu zamanında kuzeye giden Nietzsche için bu alışılmadık bir tercihti. Nedeni her ne olursa olsun Gast'a yazdıklarından orada gayet mutlu olduğu görülüyordu:

> *Neticede "dünyanın benim olan köşesi"ne geldim. Homeros'a göre mutluluk burada yaşamıştı. Gerçekten de, hiç geçen haftaki kadar keyifli olmamıştım ve hemşerilerim en cazip şekilde beni şımartıyor ve bozuyor.*

Roma'da Meysenbug'un evinde kalan Rée ise orada 20 yaşındaki Lou Salomé'yle tanıştı; tanışır tanışmaz da bu kadına âşık oldu. Salomé, Fransız Protestan soyundan gelen bir Rus generalin kızı olarak Saint Petersburg'da doğmuştu. 1880 yılında annesiyle Rusya'dan ayrılarak eğitim için Zürih Üniversitesi'ne geldi

ancak geçirdiği ağır akciğer hastalığı, onu daha uygun bir iklime gitmeye mecbur bıraktı. Salomé'ye sadece birkaç yıl ömür biçen doktorlar güneye gitmesini önermiş o da kendini Meysenbug'un evinde bulmuştu. Fazla zamanı kalmadığı düşüncesi ona fazladan bir yaşama tutkusu ve birçokları için onu cazip kılacak felsefe eğitimi için şevk verecekti. Bu yönü gerçekten de, onunla her gece Roma sokaklarında yürüyüp fikir teatisinde bulunacak Rée'nin üzerinde etkili oldu. Salomé'ye karşı büyük bir heyecan duyan Rée, Nietzsche'ye onunla ilgili bir mektup yazdı. Nietzsche'den gelen yanıtsa bilhassa ilginçti:

> *Eğer bir anlamı olacaksa Rus kıza selamlarımı iletin: Böyle bir ruh halini çok arzuluyorum. Aslında çok yakında bir tane bulmak için ben de etrafı kolaçan etmeyi planlıyorum; önümüzdeki on yılda başarmak istediklerimi hesaba katınca birine ihtiyacım var. Evlilik büsbütün başka bir hikâye, bense sadece en fazla iki yıllık bir evliliği kabul edebilirim.*

Burada Nietzsche'nin evliliğe tamamen pragmatik yaklaştığı; evliliği ev işlerini yürütecek, daha da önemlisi kâtibi olarak iş görecek birine duyulan ihtiyaç olarak değerlendirdiği görülüyor. Önceleri bu konuda arkadaşlarına bel bağlamış, aynı zamanda —her ne kadar ağır migren krizleriyle boğuşan Nietzsche'yi daktilo başında hayal etmek zor olsa da—yetersizliğinden için için serzenişte bulunduğu bir daktilo da edinmişti. Nietzsche'nin tarzının daktilo kullanmasıyla değişip değişmediğini araştırmak ilginç bir tez olacaktır ancak ne yazık ki, daktiloyla yazılmış metinlerine rastlanmadığından onun aslında hiç daktilo kullanmadığı söylenebilir. Nietzsche'nin cinsel yaşamına dair de bazı spekülasyonlar yapılmış, evliliğe pragmatik yaklaşımının homoseksüel eğilimleriyle örtüştüğü öne sürülmüştür. O sıralarda bir homoseksüel topluluğa ev sahipliği yapan Messina'ya yaptığı beklenmedik ziyaret de eşcinsel fantezilerini gerçekleştirme girişimi olarak görülmüştür. Böyle bir spekülasyon, daha fazla kanıt açığa çıkmadıkça bir spekülasyondan öteye gidemeyecektir.

Evlilik teklifleri söz konusu olduğunda Nietzsche'nin kimi sosyal becerilerden kesinlikle yoksun olduğu görünüyor. Nisan 1876'da

çok az tanıdığı ve sadece üç kez görüştüğü bir kadına evlenme teklif etti. Derhal reddedilse de Nietzsche çok da oralı olmamış gibiydi. Messina'da üç hafta geçirip Nisan 1882'de Roma'ya döndüğünde Salomé'ye evlenme teklif etmesine sadece birkaç gün vardı. Bu arada Rée de Salomé'ye evlenme teklif etmişti. Salomé ise ikisine de evlilikle ilgilenmediğini ama bir tür entelektüel *ménage à trois*, yani üçünün Viyana ya da Paris'te yazarak, çalışarak ve tartışarak aynı daireyi paylaşmalarının daha iyi olacağını söyledi. Bu fikir sık sık bir "laik manastır"ın hayalini kuran Nietzsche'ye cazip gelmişti.

Böyle bir üçlü, üç karakterin egoları ve rekabetçi doğaları göz önüne alındığında başarısızlığa mahkûmdu. Ancak *ménage à trois* hemen gerçekleşmedi. Salomé, Rée ve annesiyle Batı Prusya'da biraz kaldıktan sonra Ağustos'ta Tautenburg'da Nietzsche ve kız kardeşi Elisabeth'le üç hafta geçirdi. Nietzsche'nin kız kardeşi Salomé'den pek hoşlanmadı ve böyle bir üçlü fikrinin delilik olduğunu düşündü. Tautenburg'da ayrı dairelerde kalan Salomé ve Nietzsche birlikte uzun yürüyüşler yapacaklardı. Salomé sohbetlerinden hoşlansa da Nietzsche'yi sevmiyordu. Şöyle yazdı:

> *Varlıklarımızın bazı derin ve karanlık köşelerinde biz ayrı dünyalara aitiz. Nietzsche'nin özünde karanlık bir zindan ve gizli bir bodrum katı saklı, ilk bakışta görünmeyen ama esas olan her şeyi kapsayan eski bir kale gibi. Tuhaf ama son zamanlarda ilişkimizin bir gün, birer düşman olarak karşı karşıya gelerek sona erebileceği düşüncesi aniden sardı beni.*

Salomé'nin öngörüsü daha sonra gerçek oldu. Nietzsche'nin Temmuz 1883'te Paul Rée'nin erkek kardeşine yazdığı (ama hiç göndermediği) mektup da bunun ispatıydı: "Bu sahte memeleriyle sıska, pis kokulu maymun; tam bir felaket!"

Bu sırada, her şeye rağmen Paris'te *ménage à trois için planlar yapıldı. Nietzsche Paris'teki arkadaşlarından nerede oturabileceklerine dair fikir aldı ama Rée'nin bu ilişkide Nietzsche'yi gittikçe daha kıskanır hale geldiğinin farkında değildi. Nietzsche'nin Salomé'ye duyduğu romantik hisler*

karşısında olası bir tehdit oluşturduğunu anlayan Rée, kendisi ve Salomé için Nietzsche'den çok uzakta yaşamak üzere Berlin'de bir ev ayarladı. Nietzsche ikisini de bir daha görmedi.

Son yılları

Genel Bakış

Böyle Buyurdu Zerdüşt Nietzsche'nin yeni filozoflar sözüyle neyi kastettiğini de anlamamıza yardımcı olur. Bu filozofların neye benzeyeceği, ne yapacağı, ahlak anlayışları vs. çok tartışılmıştır. Bunu anlamak için Nietzsche'nin hayatını ve yarattığı Zerdüşt karakterindeki kısmi otobiyografik yanı görmek gerekir.

21 yaşında bir kadın tarafından aldatılarak bir kenara atıldığını fark etmek kuşkusuz Nietzsche'yi duygusal olarak etkiledi. Teselliyi ise *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'e gömülerek çalışmakta buldu. *Zerdüşt*'ün ilk sayfalarını otobiyografik olarak değerlendirebiliriz zira Nietzsche bu bölümde tıpkı kendi hissettiği gibi acı ve yalnızlığın resmini çizer. Kendini dünyada yapayalnız hissediyordu. Kendisine eşlik etmesi için de yüzünü, Salomé'nin karakterini ve Rée ile yaşadığı "ahlaksız" hayat tarzını kötüleyen mektuplar yazarak onun adını zedelemek için elinden geleni yapan kız kardeşine döndü. Nietzsche de öyle görünüyor ki bu çamur atmayı destekliyordu.

Nietzsche'nin aklı başında yaşadığı son yıl 1888 aynı zamanda ün kazandığı yıl oldu... Bu felakete giden yıla Nice'te başladı, Nisan'dan Temmuz'a kadar Turin'de kaldı, yazı Sils-Maria'da geçirerek Eylül'de Turin'e döndü. Görünüşte sıradan gezintileriyle dolu bir yıl olmuştu ama diğer açılardan çok farklıydı. Mektuplarında sağlığının iyiye gittiğini ve hayatından keyif ve haz aldığını bildiriyordu ancak bu aşırı neşe halinin yaklaşan megalomaninin habercisi olduğunun farkında değildi.

Bu trajediye bir de yaklaşan delilik eklendiğinde Nietzsche, kötü ününü gidermek ve başarı kazanmak için çabaladı ancak çalışmalarının ulaştığı başarının ve yarattığı etkinin değerini hiçbir zaman göremedi. 1888'in henüz çok başlarında bir Alman gazetesinde Nietzsche'nin tüm çalışmalarını kapsayan ilk eleştiri yazısı yayınlandı. Birkaç ay sonra, Nisan'da, uluslararası alanda tanınan Danimarkalı eleştirmen ve biyografi yazarı Georg Brandes (1842-1927) Kopenhag Üniversitesi'nde Nietzsche üzerine katılımcısı bol bir dizi konferans verdi. Nietzsche nihayet amacına ulaşmıştı ancak gittikçe tuhaflaşan mektupları, belirmeye başlayan deliliğin işaretiydi.

Nietzsche sağlıklı geçirdiği son yılda hiç olmadığı kadar üretken bir yazar haline geldi. Bu dönemde altı kısa kitap yazdı: *Wagner Olayı, Putların Alacakaranlığı, Deccal, Ecce Homo, Nietzsche Wagner'e Karşı* ve *Dionysos Dithyrambosları.* Peki bunlar herhangi bir şekilde Nietzsche'nin yaklaşan deliliğini yansıtıyor muydu? Bu eserlerde ne yeni bir felsefi anlayış ortaya koyuyor ne de önceden söylediklerinin aksine bir şey söylüyordu. Önceki çalışmalarının devamı oldukları gün gibi ortadaydı; genellikle sağlam olan kurgu da muhteşem bir şiirsellik içinde sunulmuştu. İlgiyi hak eden bu çalışmalar Nietzsche'nin zihinsel yetilerini kaybettiğine dair herhangi bir kanıt da sunmuyordu. Hatta tam tersi geçerliydi.

3 Ocak 1889'da bilinen ancak doğruluğu şüphe götürür bir anlatıya göre Nietzsche kaldığı evden çıktı ve meydanda bir arabacının atını dövdüğünü gördü. Meydanda feryat figan koştuktan sonra kollarını atın boynuna doladı. O anda da bilincini kaybetti. Kalabalık toplandı ve ev sahibi bilinci yerinde olmayan Nietzsche'yi odasına taşıdı. Nietzsche ise kendine geldiğinde bağırdı, şarkı söyledi ve piyanosunu yumrukladı. Sakinleştiğinde "çarmıha gerilmiş" imzasıyla arkadaşlarına ve Avrupa saraylarına uzun mektuplar yazarak, beş gün içinde Roma'ya gideceğini ve Avrupa'nın bütün hükümdarları ve Papa'nın burada toplanması gerektiğini ilan edecekti.

Nietzsche artık ebediyen delirmişti. Geriye kalan dostlarından biri, Overbeck, Nietzsche'nin mektuplarından endişelenerek Turin'e

gitti ve onu Basel'e dönmeye ikna etti. Nietzsche annesinin evinin yakınlarındaki Jena'da bir kliniğe yatırıldı. Burada zorba bir hükümdar gibi davranıyor, sanki kendi sarayındaymış gibi ortalığı denetliyordu. Akıllıca konuşmaları hezeyanlara dönüşmüştü ve şiddet içeriyordu. Hiçbir şekilde iyileşmeyeceği anlaşıldığındaysa Naumburg'daki evde annesinin yanında kalmasına izin verildi. Annesi 1897'deki ölümüne kadar ona özveriyle baktı. Yedi yıl boyunca oğlunun ağır ağır yolun sonuna gelişini ve duyarsızlaşmasını izledi. Ardından Nietzsche'nin bakımı 25 Ağustos 1900'deki ölümüne kadar ne yazık ki kız kardeşi Elisabeth'in ellerine kaldı.

Genel Bakış

Nietzsche'nin deliliğinin gerçek nedeni neydi? Bunu asla bilemeyeceğiz. Belki frenginin neticesi olarak fiziksel nedenlerle öldü, belki de omuzlarındaki sorumluluğun baskısı ölümünde etken oldu. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te söylediği gibi: "Herkes aynı şeyi ister, herkes aynıdır: Başka türlü düşünen, gönüllü olarak tımarhaneye gider". Nietzsche kesinlikle herkes gibi değildi.

ELISABETH FÖRSTER-NIETZSCHE (1846-1935)

Nietzsche'nin mirasının büyük bölümü kız kardeşinin daha az muteber mirasıyla yakından ilişkilidir. Elisabeth Nietzsche'nin, Nietzsche'nin felsefesine bugüne dek eşlik etmiş yanlış anlaşılmalarda herkesten daha fazla sorumluluğu vardır. Nietzsche sekiz yaşında şiir yazmaya başladığında bunları onun için bir araya toplayan altı yaşındaki Elisabeth'ti. Bu denli erken yaşta bile kendini çekingen Friedrich'in çalışmaları ve hayatından sorumlu hissetmişti.

Nietzsche'nin fazlasıyla nefret ettiği 1876'daki ilk Bayreuth Festivali'ni Elisabeth pek sevmişti. Ağabeyi aracılığıyla tanıdığı Wagner'in Yahudi karşıtı fikirlerinin çekiciliğine kapılmıştı. Festivalde yine Wagner'in Yahudilerle ilgili yazılarının etkisi altında olan fanatik Yahudi aleyhtarı Bernhard Förster ile tanıştı

ve ona âşık oldu. Förster, Yahudilerin kayıt altına alınması, göçlerinin durdurulması için çağrı yapmasıyla ün salmış "Yedi Almanlar"a (Deutsche sieben) katılmak için Wagner'i yardımcı bir rehber olarak görüyordu. Nietzsche'nin hiç sevmediği Förster, erkek kardeşini Yahudi karşıtı davaya devşirme girişimi başarısızlıkla sonuçlanan Elisabeth'le evlendi.

Wagner bir keresinde Güney Amerika'da, Yahudilerin yasaklı olacağı saf bir Alman kolonisi kurma ihtimalinden bahseden bir yazı yazmıştı. Bu fikir, her ne kadar Wagner Güney Amerika'ya dair çok az şey bilse de, Bernhard Förster tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Birbirleriyle ilgisiz müritlerden bir grup kuran Förster, Elisabeth'le birlikte Paraguay'a gitti ve 1887'de New Germania (Yeni Almanya) adında bir koloni kurdu. Bugün hâlâ varlığını sürdürse de girişim başarısızlıkla sonuçlandı, koloni Paraguay kültürü ve halkıyla bütünleşti.

Borç batağına saplanan Bernhard Förster ise Nietzsche'nin aklını yitirdiği yıl intihar etti. Nietzsche'nin durumu Elisabeth'in New Germania'yı kaderine terk etmesi için bir bahane oldu, Elisabeth artık kardeşini ünlü yapmayı kendine görev edinmişti. İzleyen 40 yıl boyunca Nietzsche'nin çalışmalarını manipüle ederek kendi ırkçı görüşlerini ekledi.

Nietzsche Arşivi

Nietzsche'nin Almanya ve Almanlarda nefret ettiği her şeyi temsil eden Elisabeth, Almanya'ya dönerek erkek kardeşinin vasisi ve telif haklarının sahibi oldu. Hiç zaman kaybetmeden Nietzsche'nin tüm yazılarını kontrolü altına almaya girişti. Nietzsche delirdiğinde, yaşadığı farklı evlerde bir yığın basılmamış malzeme bırakmıştı. Elisabeth daha sonra Nietzsche'nin eserlerinin sergilendiği bir müze haline gelecek olan Naumburg'daki evde bir Arşiv oluşturdu. Çalışmalarının yanı sıra, bir sergi unsuru olarak Nietzsche de burada bir odada kalıyordu. Mantıklı konuşmadan yoksun, bir Brahman rahibini andıran beyaz elbisesiyle önemli ziyaretçilere gösterildi. Elisabeth mistisizmle çevrelediği ağabeyini bir peygambere dönüştürmüştü, hastalığını da bir tür insanüstülüğe.

1896'da Elisabeth büyüyen Arşiv'i Almanya'nın kültür merkezi olarak görülen Weimar'a taşıdı. Weimar gerçekten de İkinci Dünya Savaşı sırasında kültürel propagandanın merkezi, Nietzsche de Nazizm'in resmi filozofu olmuştu. Ruslar savaşın ardından Weimar'ı işgal ettiğinde Arşiv mühürlendi ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar da öyle kaldı.

Nietzsche'nin tüm çalışmalarıyla ün ve servet kazanan Elisabeth ağabeyinin resmi sözcüsü de oldu. Nietzsche'nin eserlerini bir araya getiren Elisabeth, kardeşinin hemfikir olmadığı her türlü felsefi yaklaşımını yok sayacak, Nietzsche tarafından kendisine yazıldığını iddia ettiği övgü dolu birtakım mektuplar uyduracak ve yalanlarla dolu bir Nietzsche biyografisi yazacaktı. En büyük günahı da Nietzsche'nin yayınlanmamış notlarını *Güç İstenci* başlığında bir kitapta toplaması oldu. Elisabeth, bunun Nietzsche'nin vasiyeti ve gerçek felsefesi olduğunu iddia etti. Ancak kitap Nietzsche'nin değerli bulmadığı düşünceler ve yayınlamayı planlamadığı olgunlaşmamış birtakım notlardan oluşuyordu. Bu kitabın hâlâ yetkin Nietzsche felsefesi olarak aktarılması utanç vericidir.

Genel Bakış

Nietzsche'nin yayınlanmamış notları düşünce sürecini anlamaya yardımcı olabilir ancak bunlar oldukları şekliyle değerlendirilmelidir. Yayınlanmak üzere yazılmamışlardır.

Nietzsche aklını yitirmeden ve araları açılmadan önce Elisabeth'e öldüğünde—her zaman genç öleceğine inanmıştı—papaz olmadan pagan usulüne göre gömülmek istediğini yazmıştı. Ancak 25 Ağustos 1900'de öldüğünde Elisabeth onun için Lüterci geleneklere uygun bir cenaze töreni düzenledi ve Nietzsche üzerinde gümüş haç olan bir tabutla gömüldü.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Arkadaşı Paul Rée, özellikle de ahlakın kökenleri ve psikolojinin önemine ilişkin görüşleriyle Nietzsche'nin felsefesinde etkili oldu.*

2 *Ağır, elden ayaktan düşüren baş ağrıları Nietzsche'yi 1879'da akademik kariyerini bırakmaya zorlayacak kadar kötüleşti.*

3 *Nietzsche sonraki on yılı (1879-1889) sağlığının düzelmesi için farklı ülkelerde gezerek geçirdi. Yazarlığı bakımından çok üretken olduğu yıllar, bu gezilerin işe yaradığını kanıtladı.*

4 *Ağustos 1881'de İsviçre'deki Silvaplana gölü kenarındaki ormanlarda yürüdüğü sırada Nietzsche'ye Zerdüşt ile ilgili "ilham" geldi.*

5 *Aşk konusunda Nietzsche'nin şansı hiç yaver gitmedi ve esrarengiz Lou Salomé ile yaşadıkları bunu özetleyen bir deneyim oldu.*

6 *Nietzsche 1885'te* Böyle Buyurdu Zerdüşt'*ü bitirdi, onu bir sonraki yıl* İyinin ve Kötünün Ötesinde *izledi.*

7 *1888 yılı Nietzsche'nin aklının yerinde olduğu son, kabul görmeye başladığı ilk yıl oldu.*

8 *Nietzsche son yıllarını (1889-1900) akıl sağlığını kaybetmiş bir halde geçirdi. Bakımını kız kardeşi Elisabeth üstlendi.*

9 *Yahudi aleyhtarı ve Nazi yanlısı Elisabeth Nietzsche, Nietzsche'nin çalışmalarını düzenleyerek onu yanlış biçimde Nazi filozofu olarak takdim etti.*

10 *Nietzsche 25 Ağustos 1900'de öldü ve kendi arzusunun dışında Hıristiyan usullerine göre defnedildi.*

3

Tragedyanın doğuşu

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *Nietzsche'nin ilk büyük eseri* Tragedyanın Doğuşu'*nun aldığı tepkiler*
- *Apollon ve Dionysos hakkındaki öğretileri*
- *"Kuramsal insan"a dair eleştirileri*

Benim zamanım daha gelmedi, bazıları öldükten sonra doğar. Günün birinde benim yaşamak ve öğretmekten anladığım gibi yaşayıp öğretecek insanlar için başka kurumlara ihtiyaç olacak: Hatta belki de Zerdüşt'ün yorumlanması için kürsüler bile kurulacak.

(*Ecce Homo*, Neden Böyle İyi Kitaplar Yazıyorum)

Nietzsche, yayınlandığında kimsenin dikkate almadığı ilk büyük eseri *Tragedyanın Doğuşu*'nun, bugün ilhamını Yunan tragedyasından alan bir eser olarak görülmesi ve dünyanın dört bir yanındaki üniversitelerde incelenmesi hesaba katıldığında gerçekten de "öldükten sonra doğdu". Nietzsche'nin kabul görmüş zekâsı ve olgunluğuna rağmen bu ilk eseri, akademik çevrelerde itibarını güçlendirmedi; aksine faydadan çok zarar getirdi. Yayınlanmasıyla birlikte akademisyenlerden ağır eleştiriler aldı. Örneğin, genç akademisyen Ulrich von Wilamowitz-Möllendorf (1848-1931) *Geleceğin Filolojisi* gibi iğneleyici bir başlık taşıyan 32 sayfalık kitapçıkla Nietzsche'nin kitabına saldırdı. İğneleyici

olabilir ancak bu yanıt, Nietzsche'nin haddinden fazla hırslı, öngörülü ve akademinin sınırlı—bazıları "kuru" diyecektir—pragmatizminden yoksun olmasına gelmişti.

Nietszche akademik dünyaya duyduğu memnuniyetsizliği, akademik tarzın kabul edilmiş kuralları içinde yazmayı reddederek ya da yazamayarak eserine de yansıttı. O kendini her zaman bir şair ya da besteci olarak gördü. Pforta'da öğrenciyken birkaç arkadaşıyla "Germania" adında bir edebiyat ve müzik topluluğu kurmuştu. Yazılarını ya da bestelerini yüksek sesle icra etmek için düzenli olarak burada toplanıyorlardı. Nietzsche şüphesiz kendi yazdıklarını sanatsal yetenekleri için bir çıkış noktası olarak gördü. Aslına bakılırsa, felsefesinin büyük bölümü (tamamı değil) oldukça şiirsel ve dramatiktir. Özellikle ilk dönem çalışmalarında bu üslup, bir üniversite öğretim üyesinden beklenebilecek akademik tutarlılık ve kesinlikten sapma ve olgunlaşmamışlığın bir kanıtı olarak su yüzüne çıkabiliyordu. Bunun yanı sıra Wagner'le ilişkisi ve ona körü körüne duyduğu sevgi de erken dönem eserlerinde etkili oldu. Nietzsche besteciyle yollarını ayırana kadar kendi sesini bir türlü bulamadı. Wagner'in *Tragedyanın Doğuşu*'nu harika bir çalışma olarak gördüğünü söylemeye gerek olmasa da, Nietzsche'nin besteciye yağdırdığı övgüler hesaba katıldığında bu tepki şaşırtıcı olmasa gerek.

Genel Bakış

Nietzsche sonradan eleştirse de, *Tragedyanın Doğuşu* gerçekten çok iyi bir kitaptır ve içinde yer alan birçok düşünce Nietzsche'nin sonraki yazılarında da kendini gösterir.

"Kuramsal insan"

Tragedyanın Doğuşu emsalsiz ve ilginç bir tez olarak başlı başına bir bölümü hak eder. Çağdaş kültürel değerleri taşıyan bir eser üretme amacında olan Nietzsche'nin neden Yunan trajedisine itibar

ettiği merak edilebilir. Ancak bu, Nietzsche'nin döneminde Yunan kültürünün önemini yok saymak olacaktır. Bu, o zaman için, bugün üzerinde çalışma lüksü bulunmayan birçokları tarafından (çok hatalı biçimde) değerlendirildiği üzere fazla önem taşımayan "ölü" bir konu değildi. Bir yandan sanayileşme ve piyasa değerlerine doğru bir gidiş varken, diğer taraftan da başta Antik Yunan olmak üzere geçmiş çağlara bakarak modernitenin değer ve amaçları karşısında yükselen bir hayal kırıklığı söz konusuydu. Yunanlıların bir dizi değere, bir maneviyata sahip olduğu ve sanayileşmiş, bilimsel ve modern insanlarda olmadığı şekilde hayatlarını olumladıkları, öncelikle şairler ve sanatçılar olmak üzere birçok kişi tarafından hissediliyordu. Modernitenin bu şekilde kınanması Nietzsche'nin de hemfikir olduğu bir durumdu ve *Tragedyanın Doğuşu*'ndan alınan aşağıdaki bölüm bu konuda aydınlatıcı olacaktır:

> *Modern dünyamız bütünüyle İskenderiye kültürünün ağına takılmıştır ve onun bildiği en yüksek ideal de en büyük anlama gücüyle donatılmış, bilimin hizmetinde çalışan ve ilkömeği ve atası Sokrates olan kuramsal insandır. Bizim eğitim araçlarımızın başta gelen hedefi bu ideale ulaşmaktır; izin verilen ama amaçlanmayan diğer bütün varoluş biçimleri, onun yanında kendilerine bir yol açmak zorunda kalır.*

Nietzsche başarının daha iyi bir dünya istemi ve "bilgelik"ten ziyade para ve mal mülkle ölçüldüğü modern zamanın kaygılarını taşıyan bilim ve ilerlemenin insanını, "kuramsal insan"ı sürekli kınamıştır.

İlginçtir ki, Nietzsche Sokrates'i bu "kuramsal insan"a örnek gösterir. Sokrates en büyük filozoflar arasında sayılsa da Nietzsche modern ve yabancılaştıran değerlerin "ilkörnek"i olduğu gerekçesiyle onu sık sık eleştirir. Kendisi bir şey yazmadığından Sokrates'in hayatı hakkında çok az şey bilinir. Dolayısıyla bu hususta, Sokrates'i kendi diyaloglarında sözcüsü olarak kullanan öğrencisi Platon'a dayanmak durumundayız. Sokrates'in felsefesinden bahsederken genellikle Platon'unkiyle bir

ayrım yapmayan Nietzsche, Sokrates ve Platon felsefelerinin belli yönleriyle ihtilafa düşmüştür.

Bunlardan ilki, nesnel doğrunun varlığına dair Platoncu görüştür. Bu, ahlak kuralları ve inançlar belli bir zaman ve yerin ürünleridir dolayısıyla, "doğru" ve "yanlış" diye bir şey yoktur diyen görelilik inancına bir yanıttı. İkinci olarak Platon, içinde yaşadığımız dünyanın aslen bir yanılsama; daha iyi, mükemmel bir dünyanın kötü bir görüntüsü olduğunu öne sürmüştür. Filozofun yapması gereken de gündelik meselelerle meşgul olmaktan ziyade daha iyi olan bu dünyayı aramaktır. Görüş ayrılıklarının üçüncüsüyse Platon'un hakikate aklın gücüyle ulaşılabileceğine inanmasıydı. Buna göre insanlık hem içgüdülere hem de aklını kullanma yetisine sahiptir ama çoğu zaman içgüdülerinin izinden gitmeyi tercih eder ve diğer hayvanlar gibi aklı yok sayar. Platon'a göre insanlık aklını kullanarak hakikate ulaşabilir. Sonuç olarak Nietzsche, 2000 yıllık böyle bir felsefeyi ve tragedyanın ayaklarının dibinde öldüğüne inandığı Sokrates'i suçlar. Nietzsche özellikle metafizik'e duyulan bütün felsefi ilgiyi, fiziksel dünyanın ötesinde ne olduğuna dair spekülasyonu bir hata ve dikkati asıl önemli olandan başka tarafa çekme olarak nitelemiştir.

Sokrates için tragedya artık gereksizdir çünkü akıl, ölüm korkusunu ortadan kaldırabilir. Nietzsche, Sokrates'in dehasına ve başarılarına hayranlık duymuş olsa da, onu nihai olarak hiçbir açıklamanın olmadığını kabul etmeyen buna karşın tez-antitez ile meşgul olan, *açıklama* arzusunun temsilcisi olarak gördü. Nietzsche akıl ve bilimin karşısında değildi, hatta bilimin başarılarını ve hayatın iyileştirilmesindeki rolünü ilk övenlerden olacaktı. Karşı çıktığı şey aklın *yanıtlar* sağlayan, insanlığı cahillikten uzaklaştıran bir şey olarak görülmesiydi. Yalnızlığı ve depresyon nöbetlerine rağmen, örneğin Schopenhauer'unki gibi boyun eğen bir kötümserliği benimsemek yerine Nietzsche her zaman hayatın olumlanması, hayata "evet" denmesine taraf oldu. Bu niteliğin, çoğu modern Avrupalının sahip olduğu lüksle karşılaştırıldığında var olmanın güçlükleri nedeniyle şikâyet edecek çok şeyleri dahi olsa Eski Yunanlılar

arasında olduğuna inandı. Nietzsche özellikle de güney ülkelerinin iklimiyle bağlantılı olarak sık sık "sağlık"ın öneminden bahsetti. Bu temaların kökleri *Tragedyanın Doğuşu*'nda bulunabilir.

Nietzsche henüz 23 yaşındayken bir arkadaşına bir gün filoloji ile müziği bir araya getirmeyi ümit ettiğini, böylece notalardan çok kelimelerle yazılmış bir müzik üreteceğini yazmıştı. Bunu gerçekleştirmek için bir temaya gereksinimi vardı ve Yunan tragedyası tam da bu ihtiyacı karşılayacak gibiydi. *Tragedyanın Doğuşu*'nu yazmaya başlamadan önce buna zemin hazırlamış, 1870'te iki konferans vermişti. Bunların ilki, tragedyanın kökeni olarak Dionysos festivallerini incelediği "Yunan Müzikal Draması" olumlu karşılandı ve dönemin klasik filoloji çerçevesine uygundu ancak Nietzsche çok daha ihtiraslı olmak istiyordu! İkinci konferansı "Sokrates ve Tragedya" Nietzsche'ye göre dinleyicilerde "korku, dehşet ve yanlış kanılar uyandırdı". Bir konferansın nasıl "korku ve dehşet uyandırdığı" merak edilebilir. Nietzsche konferansta *Tragedyanın Doğuşu*'nda söylemek istedikleriyle paralel olarak büyük Sokrates'i ilk kez halk önünde suçlamıştı. Suçlama Yunan filozofun tragedyayı—Nietzsche'nin gözünde "bilgelik"i—ölüme sürükleyen akılcılığa yaptığı vurguya odaklanıyordu. Bu diyalektik bilme istemi mit, din ve sanatın yaşam güçlerini imha etmişti. Bu konferansta Nietzsche ayrıca Yunan tragedyasının yeniden doğma ihtimalini savundu ancak bu noktada Wagner'den olası bir kurtarıcı olarak bahsetmedi.

Nietzsche'nin acı çekmekten bahsederken dünyanın ne kadar zalim ve gaddar olabileceğinden bihaber olmadığına değinmek gerek. Nietzsche 1870'te *Dionysosçu Dünya Görüşü* adlı denemesini yazdığı sırada Fransa-Prusya savaşı yeni ilan edilmişti. Dünyaya kapalı fildişi kulesinde kalmak yerine Nietzsche gönüllü sıhhiye eri olarak orduya kaydoldu (Cosima Wagner aksi yönde fikir beyan ederek, askerlere kendisi yerine sigara göndermesini tavsiye etmişti). Nietzsche çok kısa bir süre de olsa savaşı ilk elden tecrübe etti. Bir sıhhiye eri olarak dehşet verici ıstırap ve yıkım sahnelerine tanık oldu. Wagner'e yazdığı bir mektupta, bir yaralıyla birlikte büyükbaş hayvan taşıyan kamyonda yaptığı üç

gün üç gecelik yolculuğa dair çarpıcı hikâyesini anlatmıştı. Oysa 1870 yılının Eylül ayında dizanteri ve difteriye yakalanmadan önce savaş alanında sadece iki hafta geçirmişti.

Apollon ve Dionysos

Wagner'in yazılarının Nietzsche'nin ilk dönem çalışmalarındaki büyük etkisinden bahsedilmişti (*bak*.1. Bölüm). Wagner bir yanda insanoğlu ve doğa, diğer yanda da sanat ve doğa arasında bir düalizm söz konusu olduğunu öne sürdü. *Geleceğin Sanat Eseri*'nde insanlığın zihin gücünü kullanarak sonuçta Doğa'dan ve dolayısıyla gerçek Sanat'tan da uzaklaştığını savundu. Başarıya ulaşmış kişi gerçek doğasıyla temas halinde olan ve bunu mükemmel Sanat vasıtasıyla ifade edebilendir. Wagner burada Sanat'ın rolü ve işleviyle din arasında paralellik kurar. Wagner kendi sanatından mükemmel model olarak bahseder ve—bu sanatın yaratıcısı da kendisidir—o halde dini bir "kurtarıcı" olması kaçınılmazdır.

Nietzsche *Tragedyanın Doğuşu*'nda, dünyayı kavramak için bir aracı olarak gördüğü Sanat'a büyük önem atfetmiş; Sanat ve Doğa düalizmini, Apollon ve Dionysos'un ilkeleri ışığında değerlendirmiştir. Bu iki Yunan tanrısı iki temel prensip için birer metafor olarak kullanılmıştır.

- Apolloncu: *Nietzsche Apolloncu sanatı rüyalarla karşılaştırır. Rüyalarda ortaya çıkan fanteziler, dünyanın gerçekleriyle yüzleşmekten ziyade onları unutma yoludur. Apolloncu sanat resim ve heykelle vücut bulur. Tıpkı rüyalarda canlandırdığımız görüntüler gibi resimde de aynını yaparız. Ancak bu resimler sadece dünyanın birer temsilleridir; bir süre için de olsa içinde yaşadığımız dünyaya sırtımızı dönmemizi sağlayan fantezilerdir. Bu durumda Apollon bir sanat tarzıdır: biçim ve belirginlikten oluşur ve en yaygın olarak heykel ve mimaride temsil edilir.*
- Dionysosçu: *Nietzsche Dionysosçu sanatı sarhoşlukla karşılaştırır. Bu sarhoşluğun alkolden kaynaklanmak zorunda olmadığını, bir tür kendinden geçme halinin alkolden çok*

örneğin, cinsel ilişki, dans ya da dini faaliyetler yoluyla da gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Apolloncu sanatta olduğu gibi Dionysosçu sanat da bir gerçeklikten kaçma mekanizmasıdır; ancak sarhoşluk fantezi ile aynı şey değildir. Rüyadaki fanteziler, dünyaya sırtınızı döndüğünüz bireysel ve kişiye özel bir deneyimdir. Buna karşın, Dionysosçu sarhoşluk dünyayı unutmak değil ama kendi kendinizi unutmak ve daha çok mistik bir birlikteliği tecrübe etmektir. Dionysosçu sanat müzik ve şiire daha yakındır. Nietzsche resim ve müzik arasındaki ayrımın her zaman çok da net olmadığını kabul etmiştir. Örneğin Dionysosçu bir resmin olması da çok muhtemeldir ve Nietzsche Apollon'un müziğin tanrısı olduğunun bilincindedir. En önemli ayrım, sanat eserinin kendisinden ziyade o esere nasıl karşılık verildiğidir. Nietzsche Apollon'u bireyselliği ifade eden, Dionysos'u ise müzik ve dans âleminde ve dolayısıyla bir tür Sufi zikri gibi bireysellikten uzak bir tarz olarak görür.

Bu Dionysos enerjilerinin neye benzediği *Tragedyanın Doğuşu*'ndaki şu bölümden anlaşılabilir:

Eski dünyanın her bir köşesinde (modern olanı şimdilik bir kenara bırakalım), Roma'dan Babil'e Yunan festivalleriyle aynı şeyle ilişkili Dionysos şenliklerinin var olduğunu gösterebiliriz. İsmi ve nitelikleri keçiden ödünç alınmış, sakallı, yarı insan yarı keçi tanrılar Dionysos'un kendisinden ayrılmaz. Neredeyse her yerde olan aile hayatının ve onun kutsal kurallarının üzerine dalgalar halinde akan aşırı bir cinsel disiplinsizlik bu tür şenliklerin merkezinde yer alır. Doğanın en vahşi hayvanları burada zincirlerinden kurtulur, şehvet ve zalimliğin tiksindirici birleşimi de söz konusudur ve bu her zaman beni bir "iksir" gibi etkisi altına alır. Bu şenliklerin haberi bütün deniz ve kara yollarından onlara ulaşmış olsa da Yunanlılar, görünüşe bakılırsa Apollon figürü tarafından bir süre ateşli çoşkularından tamamen korunmuş ve izole edilmişlerdir. Bütün gururuyla şaha kalkan Apollon için Medusa'nın başıyla birlikte karşı karşıya kalacağı Dionysosçu bu kaba, grotesk gösteriden daha tehlikeli bir güç yoktur. Apollon'un majestik reddi, Dor sanatında ölümsüzleşmiştir.

Dionysosçu enerjiler açığa çıktıklarında tehlikeli, kaba, zalim, seksüel ve vahşidirler. Bu bir orman kanunudur: Ye ya da seni yesinler. Bu tür çatışmacı, şiddet içeren dünya vizyonunda anlam, değer ya da güzelliği bulmak zordur. Ancak bu Nietzsche'ye göre nihilizme götüren bir yol değildir. Aksine, Yunanlılar gibi onun "olumlama"sı bu enerjiden zevk almaktır. Schopenhauercu açıdan Dionysosçu anlayış ilkel, zalim, yaratıcı olanı ve onun İstenç olarak adlandırdığı temel yaşam gücünü temsil eder. Bu anlayış şiddetli, anarşik ve umursamaz kuvvetin içinde yaşamayı deneyen toplumlar tarafından "terbiye edilmiş" temel yaşam gücünden ibaret bir dünya resmi çizen Nietzsche'nin çalışmalarına neredeyse metafizik bir boyut katar. Kültür o halde insanların esas itibarıyla düşman bir ortamda varlıklarını sürdürebilecekleri, içinde yaşanabilir bir çerçeve oluşturur; bazı kültürler bilhassa da Nietzsche'nin ilgilendiği Antik Yunanlılar bunu diğerlerinden daha iyi yapar.

Kültürün önemi

Kültürün önemi Nietzsche'nin çalışmalarının tamamında yer alan bir başka temadır. Nietzsche 1869'da Basel'deyken, en ünlü eseri 1860'ta yayınlanan *İtalya'da Rönesans Uygarlığı* olan tarihçi Jakob Burckhardt ile karşılaştı ve onu tanıma fırsatı buldu ("arkadaş" bu durumda fazla güçlü bir kelime olacaktır zira Burckhardt kendi adına mesafeyi korumuştur). Schopenhauercu bir kötümser olan Burckhardt askeri ya da siyasi tarih yerine uygarlık tarihiyle ilgilenmiş ve varoluşun üç büyük gücü olduğunu öne sürmüştür: devlet, din ve kültür. Nietzsche'ye göre kültür (onun anlayışı dini de içerebilir) ekonomi ya da bilimden daha yukarıda, en üst hedeftir.

Nietzsche Apollon ve Dionysos'un birbirine zıt olmadığını, yan yana olduklarını vurgulamıştır. Birbirlerini tamamlamalarından ötürü mükemmel Sanat (Wagnerci açıdan) hem Apollon hem de Dionysosçu sanatı bünyesinde barındırandır. Wagner gibi

Nietzsche de bu Sanat'ın Yunan tragedyasında var olduğunu gördü. Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu* ile yaptığı en önemli katkı dönemin orta sınıfında yaygın olan Antik Yunan'ın çok pastoral olduğuna dair görüşe saldırısıydı. Nietzsche aksine Yunan tarzı yaşamın zalim, kısa ve acıyla dolu olduğunu ileri sürdü. Yunanlılar hayatın bu gerçekleriyle nasıl başa çıkıyordu? Yunan sanatı, Apollon ve Dionysos'un birleşimi sayesinde hayatı katlanılır kılan bir tür mekanizmaydı.

Apollon unsuru onları günlük yaşamın korkularından uzaklaştıran yanılsama ve fanteziyi yaratmak için gerekliydi. Nietzsche'ye göre Yunanlılar resmedildikleri gibi mutlu ve neşeli olsalardı o zaman Apolloncu sanata da gerek olmayacaktı. Üstelik Yunanlıların derin acılar çektiğini gösterecek pek çok Yunan tragedyasının varlığı da yine bu tablonun aksini kanıtlıyor. Yunan tragedyasında bazı şeylerden duydukları korkuları dönüştürme biçimi olarak tanrılar ve insanların, kahramanlar ve canavarların görüntüleri sunulur, tıpkı rüyaların kendi korkularımız ve şüphelerimizin görünümleri olması gibi. Dionysosçu unsur ise tragedyadaki korodur. Koro, hikâyeyi şarkıyla anlatır. Dinleyicilere şarkılar, dans eden karakterlerle kendilerini tanımlama şansı veren Dionysos ayinlerinin sanatsal bir temsilidir. Seyirciler de bu durumda tragedyaya katılırlar, sadece izleyici değillerdir artık. Bu, dinleyicilerde arkadaşları, koro ve tragedyanın dramıyla birlik duygusu uyandırması kadar onların kendilerini iyi hissetmelerini de sağlar, bu bakımdan iyileştiricidir.

Nietzsche'nin kısa bir süre de olsa Fransa-Prusya savaşına katılması, savaşla ilgili görüşleri hakkında fikir verir. Nietzsche'nin askeri terimleri sıklıkla kullanması dikkat çekicidir. Bu da felsefesinin anlaşılmasına bir engel teşkil etmiş, onu savaş ve askeri zaferin filozofu olarak yorumlamak isteyenlerin elini güçlendirmiştir. Nietzsche başlangıçta Fransa-Prusya savaşını övmüş, onu kültürel diriliş için bir hızlandırıcı olarak görmüştür. Savaşa katılmaya karar vermesinin ardından bir arkadaşına şöyle yazar: "... yine manastırlara ihtiyacımız olacak". Hiçbir anlamda

milliyetçi olmayan Nietzsche sonradan birincil motivasyonunun kâr sağlama ve devlet kurma olduğunu fark ettiğinde de kendini savaştan uzaklaştırmıştır. O, savaşı daha ziyade kültürün zorunlu bileşenlerinden biri olarak görmüştür.

"Yunan Devleti" *Tragedyanın Doğuşu*'nun içinde bir kısım olarak tasarlansa da ayrıca basılarak bir kopyası Cosima Wagner'e gönderilmiş ilginç bir denemeydi. Nietszche'nin politika hakkındaki görüşlerinden bahsederken (*bak.* 9. Bölüm) bu denemeyle ilgili daha fazla bilgi verilecektir fakat şimdilik onun bu kısa çalışmada devletin, savaşı dışarıya doğru yönlendirmektense kendi sınırları içinde zapt etme girişimlerinden doğduğunu ileri sürdüğünü belirtmek gerekir. Devletlerin oluşumu ve varlıklarını sürdürmesi, devletler arasında her zaman bir savaşı gerektirir, ancak "aralarda" toplum, "bu savaş halinin çok güçlü etkisinin içe dönmesiyle" kültürün "dehasının ışıldayan çiçeklerini" üretecek zaman bulur ("Yunan Devleti", 7, 344). Nietzsche kültürün acıdan doğduğunu ileri süren Burckhardt'tan etkilenmiş ve kendi deyimiyle "savaş alanı ve sanat eseri"nin ortaklığında kültürün gelişmesi için savaşın bir gereklilik olduğunu ileri süren düşünce sistemini geliştirmiştir. ("Yunan Devleti", 7, 344).

Hayat trajiktir ve Nietzsche *Tragedyanın Doğuşu*'nda çok sık alıntılanan şöyle bir cümle kurmuştur: "Varoluş ve dünya ancak estetik fenomenler olarak ebedi gerekçelerini bulurlar". *Ahlaki* bakış açısı daha fazla insana daha fazla mutluluk için demokrasi ve refah devletinden yana olabilir ama Nietzsche'nin de savunduğu *estetik* bakış böyle bir "düzeyleme" ile ilgilenmez. Nietzsche'de tekrarlayan temaları arıyorsak kuşkusuz bunlardan en önemlisi gidilen yola, moderniteye yaptığı eleştiridir. Bu eleştiri, modernitenin iki önemli özelliğine dayanır. Öncelikle, ölümün kesinliğiyle karşılaştığımızda onun deyimiyle "metafizik avuntu" muzu kaybetmişizdir. İkinci olarak da miti öldürmüşüzdür. Bu bakımdan Nietzsche postmodern bir varoluşçu değil geleneklere, aslında *eski* değerlere çağrı yapan bir gelenekselci olarak karşımıza çıkar. Nietzsche modern insanın mit-siz insan olduğunu; örneğin, tiyatroya gittiğimizde çocuklar için olağan bir

sonuç olan "mucize"yi artık görmediğimizi söyler (*Tragedyanın Doğuşu,* 23). Tarihi incelerken çok eleştirel hale geldiğimizden sihri—özellikle de sanatın sihrini—kaybetmişizdir. Modern insan yıkıp geçer, ("yapıbozucudur"), daha bütüncül açıdan görmektense her şeyi indirger.

Genel Bakış

Bugün çok sık kullanılan "modernite" (hatta "postmodernite") kavramı çok farklı alanlarda çok farklı anlamlar taşır. Nietzsche'ye göre Modern İnsan donuk, vasat, herhangi bir tutkuya, heyecana ya da hayal gücüne sahip olmayan bir şeyin simgesidir.

Çağa Aykırı Düşünceler'in (1873) ilk makalesinde Nietzsche örneğin Hegelci David Strauss'u eleştirmiştir. Strauss 1835-36'da "yapıbozucu" *İsa'nın Hayatı*'nı yazmıştı. Nietzsche'nin *Çağa Aykırı Düşünceler*'in ikinci kitabında ifade ettiği üzere tarih, "geçmişteki *olaylar*" olarak değil "geçmişin *temsilleri*" olarak anlaşılmalıdır. Doğru türden tarih hayatın temeliyken, yanlış türden tarih hayatı öldürür. Nietzsche "hayat" ile bir halkın, bir topluluğun, bir kültürün gelişimini kasteder. Strauss'un yaptığı hata yanlış türden bir tarih yazmak, anıtsal bir figürün yapısını bozmaktı. Nesnel, bilimsel bir tarih sunmaya kalkışan Strauss hem tarihi hem de yanlış, eksik, akıldışı ve abes olarak sunduğu dini öldürmüştür. Nietzsche'ye göre hayat, ancak bir yanılsama içindeysek mümkün olabilir; din ancak biz yanılsama içindeysek yaşar. Bilim—o dönem Nietzsche bilimsel ilerlemeye çok olumlu yaklaşıyordu—ve din için bir yer vardır ancak din bilimine yer yoktur. Tom Stoppard'ın *Arcadia* isimli oyunundaki Bernard Nightingale karakteri konuyla ilgili harika bir saptama yapar. Nightingale şöyle der:

"Bilimsel ilerleme neden kişiliklerden daha önemlidir?... İlerlemeyi mükemmelleştirilebilirlikle karıştırmayın. Büyük bir şair hep günceldir. Büyük bir filozof acil ihtiyaçtır. Isaac Newton için aceleye gerek yoktur. Aristo'nun kozmosuyla gayet mutluyduk. Şahsen ben bunu tercih ettim.

Tanrı'nın milini çevreleyen elli beş kristal küre, benim doyurucu bir evrene dair fikrim bu. Işık hızından daha abes bir şey düşünemiyorum..."

Nietzsche elbette bu fikri destekleyecekti.

Yunan tragedyasının değeri

Genel Bakış

Nietzsche'yi anlama yolunda, onu tarihsel bir perspektif içinde ele almak faydalı olur. Nietzsche özellikle Avrupa'da dini inançta biraz da pozitif değerler lehine bir azalma olduğunu gördü. Bu nedenle *Tragedyanın Doğuşu*'nda, özellikle Sanat aracılığıyla "kurtuluş" aramak gerekliliğini yazar.

Nietzsche Yunan tragedyasını gündelik hayatın acıları ve belirsizliklerine duyarlı insanlara iyileştirici bir çıkış yolu sağlayan, etkileşimli, mistik ve birleştirici; insanlığın Doğa ile uyum içinde olduğu bir deneyim olarak tasvir etti. İnsan artık bir sanatçı değil, bir sanat eseridir. Sanatın bir formu vardır ve hayatı bir sanat eseri haline getirmek de dünyaya bir form, bir yapı kazandırır. Nietzsche MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan Sofokles ve Aiskhylos'u en büyük tragedyacılar olarak niteler. Ancak adı genellikle bu iki isimle birlikte anılan diğer tragedyacı Euripides'i büyük Sanat'ın düşmanı olarak görür.

Nietzsche Euripides'in Yunan tragedyasının Dionysosçu unsuru olan koroyu tragedyadan çıkardığını ileri sürmüştür. Dramadaki merkezi rolü azalan koro, sadece bir topluluk unsuru haline gelirken, Nietzsche'ye göre Euripides tragedyayı öldürmüştür. Nietzsche Euripides'i koronun görünürde akıldışı fonksiyonunu görememiş bir akılcı olarak niteler. Wagner insanlığın yüzünü Sanat'tan felsefeye çevirdiğini yazdığında Nietzsche bunu içgüdüsel ve doğal unsurdan; uzak, akli kapasiteye yönelen bir hareket olarak gördü. Euripides gibi Sokrates de aklın önemini vurgular ve akıl yoluyla hakikate ulaşabileceğimiz inancındadır. Nietzsche ise irrasyonel ve içgüdüsel olana daha fazla vurgu yapmış ve "hakikat"

diye bir şeyin olmadığına inanmıştır. Büyük sanat, bilim ya da dinden "daha doğru" değildir ancak Nietzsche'ye göre sanat en azından insanlığı Doğa ve Hemcinsi ile temasa geçirir. Bu daha iyi, ıstırabın olmadığı bir dünya inancının aksine sadece acılarla dolu bu mevcut hayatın var olduğunun kabulüdür.

Bunun Nietzsche'nin işaret ettiği modern Avrupalı ile nasıl bir ilgisi vardır? Antik Yunanlılar acı çekmiş olsa da Nietzsche'ye göre Klasik Yunan tragedyası dünyanın dengeli bir resmini sunar. Bireylerin bu dünyada acı çekeceği bir yana, dünyanın her tarafına yayılmış temel enerjilerin farkında olmanın getirdiği bir teselli de vardır. Daha önce de bahsedildiği gibi Nietzsche Sokrates'i değişimli, etkisizleştiren bir "iyimserlik" vizyonunun müjdecisi olarak görmüştür. Bu, duyguları ve insan içgüdülerini baskı altına alan fazla akılcı, mantıklı, bilimsel bir dünya görüşüdür. Nietzsche'nin bu dönemde henüz 28 yaşında olduğunu, *Tragedyanın Doğuşu*'nu bir değişim manifestosu ve bir devrim çağrısı olarak gördüğünü unutmamak gerekir. Akademik bir metinde bu tarz bir retoriğe çok da yer olmaması—ki bu içten gelen bir şeydi—Nietzsche'nin giderek daha sıkıcı gördüğü akademiye karşı hayal kırıklığının da nedeniydi. Nietzsche hâlâ büyük ölçüde Schopenhauer ve Kant'ın etkisi altındaydı, onların felsefi girişimlerini Sokratesçi "iyimserlik"ten kopuş olarak görüyordu. Yunan dünya görüşünün yeniden dirilişi Nietzsche'nin müzikle ilgili fikirlerinde de yer buldu:

> *Alman ruhunun Dionysosçu temelinden Sokratesçi kültürün özgün koşullarıyla hiçbir ilgisi olmayan, ne onlarla açıklanabilir ne de bağışlanabilir bir güç doğdu. Bu güç daha ziyade korkunç ve açıklanamaz bir şeye benziyor, baskın ve düşmanca, tam olarak Alman müziği, onu gördüğümüz haliyle kudretli, görkemli bir seyir izler Bach'tan Beethoven'a, Beethoven'dan Wagner'e. Bugünün bilgiye susamış Sokratesçiliği erişilemez derinlikten gelen bu iblisle ne yapmayı bekleyebilir?*
>
> (*Tragedyanın Doğuşu*)

Bu noktada Nietzsche'nin sadece Wagner'in etkisinde olmadığı, bakış açısı bakımından hâlâ Schopenhauercu ve Kantçı olduğu görülüyor. Bu iki filozof, Nietzsche'nin bilimsel girişimin sınırsız

kapsamına sınırlar getirme teşebbüsünü paylaşıyordu, Nietzsche de bunun farkındaydı. Nihayetinde akıl tek başına bütün cevapları veremezdi. Nietzsche insanlığın bütün amacını kaybettiğine, artık itibarı kalmayan dini ve felsefi görüşlere bağlandığına inandı. Yunan tragedyasının prensiplerine dönüş çağrısı yaparak, kitabının son üçte birlik kısmını yeni tragedyacı olarak nitelediği Wagner'e methiyeler düzmeye adadı. Bu açıdan bakıldığında kitap tamamıyla başarısız oldu.

Tragedyanın Doğuşu akademisyenler tarafından ciddi bir saldırıya uğrarken, Wagner taraftarlarıysa beklendiği gibi kitaba övgüler yağdırdı. Nietzsche 1886'da eklenen önsözde kitabın kötü yazıldığını ve bir kafa karışıklığını yansıttığını belirtti:

> *Tekrar ediyorum: Bugün bu kitabı imkânsız buluyorum. İlan ediyorum kötü yazılmış, acemi, utanç verici, tasvirlerle öfke dolu ve o tasvirler içinde karmakarışık olmuş, duygusal, efemineliğe varacak kadar yapmacık, dengesiz ilerleyen, mantıksal arılık istencinden yoksun, ikna olmuş ve bu nedenle de savlarını kanıtlamak için fazlasıyla kibirli, bir şeyleri kanıtlama yönteminde bile güvensiz (...vs...).*
>
> *(Tragedyanın Doğuşu,* Bir Özeleştiri Girişimi)

Nietzsche belki de kendi eserini eleştirirken fazla serttir. Kitap, özgün unsurlar barındırırken en önemlisi de dünyayı ve içindeki yerimizi anlamada Sanat'ın önemini gündeme getirir. Sanat, içgüdüsel yanımızla birlikte bize akıl yoluyla ulaşılamayan kavrayışlar da sunabilir.

Genel Bakış

Nietzsche açık seçik ifade etmiş olmasa da Üstinsan (*Übermensch*) doktrininin tohumları *Tragedyanın Doğuşu*'ndadır. "Bu Üstinsan neye benzeyecektir" sorusunu sorarken, Nietzsche'nin Sanat ve Kültür'ün önemine dair çok erken dönem yazılarında söylediklerini okuyarak çok şey öğrenebiliriz. Üstinsan her şeyden çok bir sanatçıdır.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Nietzsche* Tragedyanın Doğuşu*'nu yayımladığında çok hırslı ve büyük ölçüde naif olduğu gerekçesiyle akademisyenlerden ağır eleştiri aldı.*

2 *Nietzsche erken dönem yazılarında bile şiirsel ama dönemin standartlarına göre "akademik" olmayan bir üslup ortaya koydu.*

3 *Daha pozitif değerler için Antik Yunan'a bakan ilk ya da tek kişi Nietzsche değildi. Aynı bakış, Romantik gelenekte de fazlasıyla vardı.*

4 *Nietzsche,* Tragedyanın Doğuşu*'ndan son yazılarına kadar "kuramsal insan" olarak nitelediği bilim ve ilerlemenin modern insanına eleştirel yaklaştı.*

5 *Nietzsche Sokrates ve Platon'u aklın önemine fazla vurgu yapmaları ve nesnel değerlerin varlığına inanmalarından ötürü eleştirdi.*

6 Tragedyanın Doğuşu, *hayatın olumlanması olarak Sanat ve daha genel anlamda Kültür'ün önemi üzerinde durur. Bu, modern insanın sunduğu bilimsel, "yapıbozucu" dünya portresinin zıddıydı.*

7 *Nietzsche özellikle resim ve heykel sanatlarını sembolize etmek için Yunan tanrısı Apollon karakterini kullandı.*

8 *Nietzsche özellikle insanı kendinden geçiren müzik ve dansı sembolize etmek için Yunan tanrısı Dionysos karakterini kullandı. Evrenin yaşam gücünü temsil eden bilhassa bu Dionysosçu sanattı.*

9 *Nietzsche dünyayı temelde zalim ama coşkulu olarak resmetti. Şayet en ufak bir "hakikat" arıyorsak, bu dünya görüşünü paylaşmalıydık.*

10 *Bu türden acı çekilen bir dünya anlayışında, birlik sağlayan tragedyadır. Nietzsche* Tragedyanın Doğuşu*'nda modern insanın bu anlayışı kaybettiğini, bu nedenle de Doğa'dan koptuğunu ileri sürer.*

4

Tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *"ahlak" ne anlama geliyor*
- *Nietzsche "Tanrı öldü" sözüyle neyi kastediyor*
- *Nietzsche'nin doğalcılığı*
- *köle ahlakı ve* hınç.

Ahlakın aşılması ya da hatta (kesin anlamda) ahlakın kendi kendini aşması: Bu, insan ruhunun hayat dolu mihenk taşları olarak, bugünün en incelikli ve dürüst (aynı zamanda en şeytani) vicdanlarına ayrılmış, uzun ve el altından yapılan bir çalışmanın adı olsun.

(*İyinin ve Kötünün Ötesinde*)

Ahlak

Genel Bakış

Nietzsche'yi belli bir alanın filozofu olarak niteleyeceksek, bir ahlak filozofu olmalıdır. Ancak okurların kafası genellikle onun ahlakla ilgili görüşleri konusunda karışıktır. Bu durum Bentham, Mill ya da Kant gibi daha önceki ahlak filozoflarının aksine Nietzsche'nin okura bir ahlaki sistem, metot ya da kod sunmayışından ileri gelir. Bu açıdan, kendi ahlak anlayışını belirlemek okura kalmıştır.

Ahlak, felsefenin neyin iyi ve haklı olduğunu araştıran koludur. Genellikle iki farklı perspektiften incelenir: normatif etik ve meta-etik. Normatif etik ne tür şeylerin iyi olduğu ve ahlaki karar alma süreci için rehberlik sağladığıyla meşgulken; meta-etik (analitik etik olarak da adlandırılır) öncelikli olarak "iyi", "kötü" ya da "adil" vb. derken neyi *kastettiğimizle* ilgilenir. Örneğin, normatif etik kürtajın iyi mi yoksa kötü mü olduğuna dair tavsiye verebilir. Bu bakımdan normatif etik daha somut ve uygulamaya yönelik görülebilir. Meta-etik ise kullandığımız dille, örneğin "kürtaj iyidir" ya da "kürtaj kötüdür" derken "*iyi*"yi ya da "*kötü*"yü nasıl *tanımladığımızla* ilgilenir. Dolayısıyla bu açıdan daha soyuttur. Ancak daha soyut olması daha az önemli olduğu anlamına gelmez. Bazı filozoflar iyiyi aramanın, "iyi" terimini kullanarak ne kastettiğimizi anlamadan çok da bir şey ifade etmediğini öne sürecektir.

Meta-etik daha da özelde ahlaki değerlerimizin nereden geldiği gibi sorulara yanıt vermeye çalışır. Kültür ve tarihin birer ürünü müdürler yoksa "iyi" kavramını kullandığımızda belli matematik kuralları gibi evrensel bir iyiliğin kılavuzluğundan mı faydalanıyoruz? İlki geçerliyse bu durumda ahlak bir insan icadıdır; ikincisi geçerliyse o zaman da insanlar, en azından teorik olarak, evrenle ilgili nesnel olguları keşfedebilir. Normatif ve meta-etik arasındaki ayrım her zaman çok net değildir ve gerçekten de bazı ahlak filozofları böyle bir ayrım yapmazlar. Meta-etik özellikle İngiltere ve ABD'de 20. yüzyıl ahlak felsefesinde hâkim olurken, kökenleri aslen felsefenin başlangıcına ve Platon'un eserlerine (muhtemelen Sokrates'in de), 2500 yıl öncesine uzanır. Bu nedenle meta-etik alanında, terminolojisinin gelişmesi ve daha gelişkin hale gelmesinin dışında "yeni" bir şey yoktur.

Nietzsche öncelikli olarak meta-etik alanındaki meselelerle meşgul olmuş ve ahlaki felsefe geleneğini de rastlayabileceğiniz en amansız şekilde eleştirmiştir. Örneğin: "Ahlaki yargılama, dinsel yargılamada olduğu gibi cahillik düzeyine aittir. Bu noktada gerçek ve düşsel olan arasındaki ayrım, hatta gerçeklik kavramı bile yoktur." (*Putların Alacakaranlığı*). Nietzsche'nin ahlak anlayışı tüm çalışmalarına nüfuz etmiştir ancak ahlak felsefesi

alanında en sistematik eserleri *İyinin ve Kötünün Ötesinde* ile onun "ardılı" *Ahlakın Soykütüğü*'dür.

Tanrı'nın ölümü

Nietszche inançlarımızın yanlışlığıyla değil, daha çok bu inançlar *hakkındaki* inançla ilgilenir. Yani, neden bu inançları taşımak durumundayız? *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'nin başlangıcında Nietzsche, neden *doğru olmayanı* değil de doğruyu isteriz sorusunu ortaya atar. Filozoflar genellikle doğrunun peşinden gider, Nietzsche'nin temel eleştirisi de bu durumu hedef alır. Ona göre en önemli soru doğru olan ya da olmayanın ne olduğu değil, bir inancın hayatı nasıl pekiştirdiği ve türlerin devamlılığını sağladığı olmalıdır. Filozoflar hakikatle ilgili iddialar ortaya atarken, hakikatle ilgili olmaktan çok sadece kendi inançlarını içeren yerleşik dogmalar öne sürerler. Nietzsche'ye göre bu özellikle bir ahlak bilimi, nesnel bir ahlak anlayışı oluşturma girişimindeki ahlak felsefesi alanında geçerlidir.

Nietzsche Tanrı öldü ifadesini ilk kez *Şen Bilim*'de dile getirir: "Tanrı öldü. Ölü olarak kaldı. Ve onu biz öldürdük". Nietzsche bu ifadesiyle Tanrı'nın artık toplum için gerekli olmadığını; inancın, türlerin varlığını sürdürmesine hiçbir şekilde katkıda bulunmadığını aksine ket vurduğunu belirtir. Bunun etik üzerinde önemli etkileri olmuş, Tanrı'nın ölümü dinsel—özellikle de 4. yüzyıldan itibaren Batı kültürünün payandalarından biri olan Hıristiyan—ahlakın ölümünü de beraberinde getirmiştir.

Nietzsche'nin doğalcılığı

Genel Bakış

Nietzsche bir filozof olduğu kadar ruhbilimcidir de. Bir ahlaki inancın doğru ya da yanlışlığından ziyade insanoğlunun *neden* bir ahlak anlayışını diğerine tercih ettiğiyle ilgilenir.

Nietzsche'nin felsefesi iki önemli düşünürü etkiledi: psikanalist Sigmund Freud (1856-1939) ve filozof Michel Foucault (1926 -1984). Ancak Nietzsche üzerine çalışan akademisyen Brian Lieter'in de belirttiği üzere bu iki düşünür Nietzsche'yi çok farklı yorumlar. Freud Nietzsche'yi ne olduğumuzu açıklamamıza yardımcı olarak insan doğasına ait derinlerdeki gizli olguları ortaya çıkaran bir filozof olarak görürken Foucault insan doğasına dair herhangi bir olguyu reddettiği için Nietzsche'yi över! Peki Nietzsche'yi anlamak için bu iki görüşten hangisi daha doğrudur?

Nietzsche'nin ahlak hakkındaki görüşleri bakımından bu soru önemlidir zira ondan önceki birçok ahlak filozofu insan doğasına dair olguların olduğu inancına dayanarak ahlaki bir bakış açısı oluşturmayı denemiştir. Ahlaki değerlerimizin kendi doğalarımıza dayanıyor olabileceğine dair görüş etik doğalcılık olarak anılır. İngiliz faydacılardan Jeremy Bentham (1748-1832) ve John Stuart Mill (1806-1873) ayrıca Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) da aralarında bulunduğu ünlü filozoflar etik doğalcılar arasında sayılabilir. Doğalcılık, felsefenin büyük bölümü gibi kökenlerini Antik Yunan'da bulur. Aristo (MÖ 384-322) da etik anlayışı bakımından bir doğalcı olarak değerlendirilebilir. Doğalcılığın nasıl işlediğine örnek olarak Bentham'ın faydacılığını ele alırsak, bu anlayış insan doğasının acıdan kaçınıp hazzın peşinden gittiği prensibiyle işler. İnsan doğasına dair bu varsayıma dayanarak Bentham, ahlaki kararların eylemin neden olduğu acı ve haz miktarını temel alması gerektiğini savunur yani daha fazla mutluluk varsa eylem daha ahlaklıdır. Kant ise, duygulardan ziyade insan doğasının akılcı unsuruna odaklanır ve buna dayanarak en iyi ahlaki kararların akılcı kararlar olduğunu öne sürer. Bunların hepsi, fazlasıyla karmaşık etik teorilerin basitleştirilmiş aktarımlarıdır. Ancak asıl nokta, kendi doğamızla ilgili neyin asli olduğu belirlenebiliyorsa—deyim yerindeyse bizi ne harekete geçiriyorsa—o zaman eylemlerimiz için sağlam bir psikolojik ve yarı bilimsel temelimiz var demektir.

Nietzsche'nin doğaya dair herhangi bir olguyu reddettiğini düşünen Foucault'nun aksine modern bakış açısı Nietzsche'yi bir

etik doğalcı olarak da görür. Bu "modern" bakış açısıdır çünkü Nietzsche'yi ele alan akademik çalışmalar yıllar içinde değişmiş ve 20. yüzyılın ortalarında Nietzsche daha çok varoluşçuluğun (daha fazla bilgi için *bak.* 10. Bölüm) savunucusu olarak görülmüştür. Buna göre varoluş özden önce gelir, insan kendini nasıl oluşturursa odur ve verdiğinden başka bir "işlev" ya da "amaç"ı yoktur. Nietzsche felsefesinde varoluşçu niteliklerin olduğunu söylemek yanlış olmazken, "Tanrı öldü" ifadesine rağmen diğer açılardan tahmin edilenden çok daha gelenekçidir.

Nietzsche'nin Platon'un yaptığı gibi ahlaki doğruları bazı metafizik durumlarda arama girişimlerine karşı olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Nietzsche'nin bir yandan ahlak felsefesi geleneğine oldukça eleştirel yaklaşırken diğer yandan da—en azından doğalcı anlamda—onun bir parçası olması ilginçtir. O, şimdiye kadar üretilmiş tüm ahlak sistemlerinin naif, faydacılarınkinin ise "aptalca" olduğunu düşünür. Böylesine bir aşırı şüphecilik ve kötücül bir dil Nietzsche'nin ahlaki sistemler üzerine çalışacak zamanı olmadığını gösteriyor ancak *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'den aşağıdaki alıntı farklı bir izlenim uyandırıyor:

> *İnsanı doğaya döndürmek: Şimdiye kadar şu ebedi homo natura'nın orijinal metni üzerine karalanmış, boyanmış pek çok kibirli ve geveze yorum ve ikincil anlamlar üzerinde hâkimiyet kurmak; bundan sonra insanı, şu an bilimin disipliniyle sağlamlaşmış insanı, başka bir doğanın önüne koymak ...*

Yorumlarda genellikle Nietzsche'nin "bilimin disiplini"ne yaptığı gönderme üzerinde durulur. Dolayısıyla Nietzsche'nin kendi ahlak felsefesinin bilimsel, ampirik araştırmayla aynı çizgide olmasını amaçladığı da ileri sürülmüştür. Burada söz konusu olan metafizik spekülasyonun reddedilmesi gerekliliği olsa da (ki bu doğru bir Nietzsche okuması gibi görünüyor) Nietzsche'nin kendi ahlak felsefesini bilimsel keşiflere (burada "bilimsel"den kasıt özellikle insan fizyolojisi ve psikolojisi alanındaki keşiflerdir) dayandırmayı amaçladığını söylemek belki de fazla ileri gitmek olacaktır.

Yukarıdaki alıntının daha doğru okuması, Nietzsche'nin ahlaki soruşturmanın bilimsel keşiflerin bir *yansıması* değil, bilimsel yöntem gibi *kesin* olmasını istediğidir. Bu okuma yine de tatmin edici olmaz çünkü doğa hakkında bilimsel olgulara gönderme yapılamadığında, insanoğlunun nasıl "doğaya yeniden döndürülebileceğini" bilmek de zordur. Nietzsche en azından burada, işe yaramayan metafizik spekülasyondan kaçınılması gerektiğini söylemektedir. Metinlerinde sık sık kullandığı "daha iyi gözlemle" ve "daha çok çalış" sözleriyle de ahlaki soruşturmaya yaklaşımımızda, bilimsel yönteme paralel olarak daha disiplinli ve kesin olmamız gerektiğini ileri sürer.

Öte yandan nasıl "daha disiplinli" olacağımız bütünüyle net olmamakla birlikte, bilimsel kesinlik taşıyan girişimlerin olumlu sonuçlar verip vermeyeceği de açık değildir. Nietzsche ahlaki eylemleri belirlemek için bilimsel yöntemleri (sebep ve sonucu saptama açısından) kopya etmemiz gerektiğini söylüyorsa, o zaman örneğin astroloji gibi şüpheli disiplinlerin kendi yöntemlerinde haklı çıkacağı ileri sürülebilir. Astrolog eylemler için nedenler arar: bu nedenlerin yıldızların hizalanmasından kaynaklandığına inanması, böylesi iddiaların bilimsel *kanıtla* desteklenmek zorunda olduğunu savunmak *istemeniz durumunda* yersizdir. Öyleyse önemli olan sadece yöntem değil, sonuçların da bilimin sonuçlarıyla süreklilik arz etmesidir. Sadece *bu durumda* astrolojinin "bilim olmadığını" söyleyebiliriz. Fakat Nietzsche, bu bölümde de görüleceği gibi, ahlak konusunda bilimsel ya da ampirik kanıtlara dayanmayan ya da bunlarla çok az ilişkili birçok iddia (ve güç istenci gibi başka kavramlar) ortaya atmıştır. Güç istenciyle (*bak.* 5. Bölüm) ilgili söylediklerinden, Nietzsche'nin ahlak felsefesini bizi tepki vermeye iten, ahlaka ilişkin herhangi bir olgusal tanımı savunmaktan çok psikolojik bir tez sunma girişimi olarak görmek gerekir. Bu durumda da Nietzsche etik doğalcı gibi görünmez ve Foucault'nun yorumu bu bakımdan belki de gayet yerindedir!

Nietzsche'nin etik doğalcı olup olmadığına dair devam eden tartışma, burada yer verilenden daha fazla okuma ve inceleme gerektirir.

Etik doğalcılıkla ilgili daha zorlayıcı sorun: Doğalcı yanılgı

Etik doğalcılıkla ilgili daha sık rastlanan—şayet doğalcı olarak kabul edilirse özelde Nietzsche'ye de atfedilebilecek ve bundan sorumlu tutulabilecek—diğer bir sorun doğalcı yanılgı'dır (naturalistic fallacy). İskoç ampirist filozof David Hume'un (1711-1776) mükemmelen yazdığı gibi:

Bugüne kadar rastladığım her ahlak sisteminde, yazar bir süre sıradan bir akıl yürütmeyle devam eder ve Tanrı'nın varlığını pekiştirir ya da insani meselelere dair gözlemler yapar; bense aniden önermeleri—öyle ya da öyle değil—gibi alışılageldiği şekilde bağlamak yerine—öyle olmalı, öyle olmamalı—ile bağlantılandırmayan hiçbir önermeyle karşılaşmayınca şaşırırım. Bu değişim belli belirsizdir ancak sonuca ilişkindir. Zira bu öyle olmalı ya da öyle olmamalı yeni bir ilişkiyi ya da doğrulamayı ifade eder. Bu durumda gözlenmiş ya da açıklanmış olması gerekir; aynı zamanda bütün halinde anlaşılmaz olanın bir nedeni olmalıdır, bu yeni ilişki tümdengelimi nasıl yapacaktır.

(*İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*)

Hume'un burada öne sürdüğü ahlak filozoflarının olgulara dayanan önermelerden değerlere dayalı önermelere—"öyle"den (olgu) "öyle olmalı"ya (değer)—geçmeleriyle mantıksal bir hataya yol açtıklarıdır. Örnek olarak aşağıdaki akıl yürütmeye bakalım:

1 *Dünyada birçok yoksul insan vardır.*
2 *Varlıklı uluslar dünyadaki yoksulluğa son verecek finansal araçlara sahiptir.*
3 *O halde, varlıklı uluslar dünyadaki yoksulluğa son vermelidir.*

Yukarıda olguya dayanan ilk iki ifade göz önüne alındığında Hume, izleyen sonucun mantıksal olmadığını öne sürer. Sonucu kolaylıkla, örneğin, "O halde, varlıklı uluslar daha da varlıklı *olmalıdır*!" ifadesiyle değiştirebilirsiniz. Bu sonuç ahlaki açıdan belki öfke uyandıracaktır ama zengin ulusların yoksul olanlara yardım etmesi gerektiği ifadesinde *mantıksal bir gereklilik* yoktur. Bir akıl yürütmenin mantıksal gerekliliği içermesi için tümdengelim'e ihtiyaç vardır.

Örneğin:

1 *Dünyada birçok yoksul insan vardır.*
2 *John yoksuldur.*
3 *O halde John dünyadaki birçok yoksul insandan biridir.*

Bu tümdengelimci bir akıl yürütmedir çünkü olguya dayanan 1. ve 2. ifadeleri mantıksal olarak yine olguya dayanan 3. ifade izler. Daha da önemlisi burada "olmalı" kullanılmamış, olguya dayalı ifadelere yer verilmiştir. İfadelerin doğruluk ya da yanlışlığı konu edilmemektedir. Nietzsche'nin çok eleştirdiği faydacılığa dönecek olursak:

1 *İnsanoğlunun bir doğası vardır.*
2 *İnsanoğlunun doğası acıdan kaçınır, hazzın peşinden gider.*
3 *O halde insanoğlu acıdan kaçınıp hazzın peşinden gitmelidir.*

İlk iki ifade *olgusal* (elbette yanlış da olabilirler) ancak üçüncüsü *değere dayalı* bir ifadedir. Hume buradaki çok önemli hatayı zekice vurgulamıştır. Bu ayrıca Kant (*rasyoneliz*, o halde rasyonel *olmalıyız*) ve Aristo'ya da (bir işlevimiz *var* o halde bu işlevimizi yerine *getirmeliyiz*) uyarlanabilir. Nietzsche de bir doğalcıysa şayet aynı mantıksal hatayı yapmakla suçlanabilir.

Köle ahlakı

Ahlakın Soykütüğü'nden iki yıl sonra Nietzsche *Ecce Homo*'yu yazar ve *Ahlakın Soykütüğü*'nün İlk Makale'sindeki niyetini berraklaştırır:

> *İlk soruşturmadaki doğru, Hıristiyanlığın sanıldığı gibi "ruh"tan değil, hınçtan doğmasıdır. Doğası gereği bir karşı harekettir, soylu değerlerin egemenliğine karşı büyük bir ayaklanmadır.*
>
> *(Ecce Homo)*

1. Makale aslında *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'nin kısmen uzun 260. Kısmının geliştirilmiş halidir. Kitabın "soykütüğü" kelimesini içeren ana başlığı, o dönem için bir hayli kışkırtıcı olması ve ahlak kurallarının hemen "orada" keşfedilmeyi beklediği görüşünü benimsemek yerine, onların bir soykütüğüne—bir tarihe ve gelişime—*sahip olduğunu* öne sürmesi bakımından önemlidir. Bu, Nietzsche'nin bütün metinde öne sürdüğü savdı ancak 1. Makale'de ifade ettiği üzere: Ahlak kuralları evrensel ve değişmez olmayıp tarihin birer ürünüdürler; dolayısıyla belli zamanlarda, belli insanların, belli *motivasyonlarla* gerçekleştirdikleri koşullu yaratımlardır. Burada motivasyonların vurgulanması önemlidir zira Nietzsche'nin özgün olduğu nokta, ahlaki değerlerin özleri itibarıyla değerli olduğu varsayımından ziyade bizleri ahlakımızın değerini sorgulamaya yöneltmesidir. *İyinin ve Kötünün Ötesinde* kitabının adı da bu yaklaşımını gösterir: "İyi" ve "kötü" gibi ahlaki kavramlarla ne kastettiğimizi anlamak için onların *ötesine* geçmeliyiz. Nietzsche ayrıca ahlak filozoflarının modern insanın, geçmiş nesillere göre ahlaki açıdan daha iyi olduğuna inanmalarının yanlış olduğunu düşünmüş ve özellikle de o dönem ahlak teorisinde egemen olan faydacılığa karşı çıkmıştır. Nietzsche'nin, ahlakın kökleri geçmişe uzanan, evrimleşmiş bir soyu olduğunu ileri sürmesi o dönemde ahlak kurallarının ilahi kanun koyucu Tanrı tarafından bahşedildiğine dolayısıyla izi sürülecek bir soykütüğü olmadığına inanılmasından ötürü, birçok okuru hayrete düşürmüş olmalıdır. Kanun

koyucu kaybolduğu takdirde kanun da, bunun ahlaki anarşiyle sonuçlanacağından duyulan korku da kaybolacaktır. Nietzsche bununla birlikte ahlakın doğalcı kavramlarla açıklanabileceğini, bunun için bir Tanrı ya da tanrılara ihtiyaç olmadığını savunur. Bunlar, toplumları bir arada tutma ve başıboş bırakıldıkları takdirde grup birliğini yok edebilecek dürtüleri engelleme ihtiyacının bir sonucu olarak zaman içinde gelişmiş doğal fenomenlerdir. Ahlak o halde bir durumun sonucudur ve öncelikli olan bu durumdur; ahlak onu izler, tersi geçerli değildir.

Nietzsche için ahlak:

- *Bir durumun sonucudur, tersi geçerli değildir*
- *Bir arada tuttuğu grupta faydalı bir işlev görür*
- *Buna karşın faydası kalmasa da var olmaya devam ederek ket vuran bir gelenek haline gelir.*

Ahlak, artık faydalı bir işlev görmüyor olsa da toplum tarafından muhafaza edilmesi sürer. Bu da, o toplumun gelişmesinin önünde bir engel oluşturabilir çünkü bizler çağdaş topluma artık uyarlanamayacak kurallara tabi olarak yaşantımızı sürdürmeye devam ederiz. Nietzsche kendi toplumuna bakmış ve eski değerlere, eski *Hıristiyan* değerlerine bel bağlamasından ötürü onun çürümeye yüz tuttuğunu görmüştür. Nietzsche, belli bir zaman ve insanların ürünü olarak Batı Avrupa'nın ahlakından söz ederken, Roma İmpararatorluğu topraklarında, MS 1 ve 3. yüzyıl dolaylarında yaşamış Hıristiyan köleleri kasteder. Bu nedenle kendi döneminin ahlakını, Romalıların Hıristiyanlıktan önce sahip oldukları "soylu ahlakı"nın tersine "köle ahlakı" olarak nitelendirdi. İhtiyaç duyulansa *yeni ahlak*'tır. Nietzsche ahlakın soykütüğü ile, mevcut değerlerimize neden sahip olduğumuzu göstermeyi umdu. Bu tür değerlere tutunmaya devam edersek, hiç değilse onların fiilen lüzumsuz olduğunun farkına varırız. Nietzsche'nin niahi umudu bizim ya da muhtemelen Üstinsan'ın (*bak.* 6. Bölüm) yeni değerleri yaratacağıydı.

Hıristiyanlığın köklerinin niçin Roma İmparatorluğu'nun kölelerine uzandığı düşünüldüğünde Nietzsche'ye göre köleler bunu esaretten kurtulmanın bir yolu olarak görmüştür. Gerçek anlamda kendilerini efendilerinden kurtaracak kadar güçlü olmayan köleler, onlara manevi bir özgürlük sağlayan dini inançla teselli buldular. Hıristiyanlık da, tıpkı her şey gibi, güç istencinin bir ifadesidir. İlk Hıristiyanlar Roma İmparatorluğu yönetimi altındaki kölelerdi ve Romalılar üzerinde üstünlük iddia edebilmelerinin tek yolu daha yüksek bir manevi statü edinmekti. Nietzsche'ye göre toplumun değerlerinin tersine çevrilmesiyle buna ulaşıldı. Örneğin, şefkat ve merhamet gibi değerler Hıristiyanlarca Tanrı'nın ödüllendirmesiyle sonuçlanacak erdemli değerler; bencillik gibi diğer değerlerse günah olarak görüldü.

Nietzsche'ye göre merhamet, zayıfın güçlüye karşı kullanacağı bir silahtır. Nietzsche merhamet duyduklarımızın acısını kendimizinki gibi tecrübe ettiğimize inanan Schopenhauer ve Wagner tarafından ortaya konan merhamet anlayışını eleştirdi. Schopenhauer'in İstenç'inin temelinde hepimiz özdeş varlıklarızdır. Nietzsche ise başkasının acısını gerçek anlamda hissetmenin ve dolayısıyla gerçek merhameti tecrübe etmenin mümkün olabileceğine inanmadı. Merhamet dilemek Nietzsche'ye göre, başkalarının da sizinle acı çekmesini istemektir. Nietzsche bazı nevrotiklerin başkalarında merhamet uyandırma çabalarının, diğerlerine zarar verme ve en azından bu güce sahip olduklarını gösterme arzusundan ileri geldiğini öne sürmüştür.

Hınç

Böylesi değerleri teşvik eden gerçek motivasyon bunları zorla uygulatan bir Tanrı'nın varlığı değil, kölelerin Romalıların toplumsal statüsüne öfke duyarak onların gücüne sahip olma isteğidir. Nietzsche'nin Fransızca bir kelime olan *ressentiment* (hınç) ile tanımladığı budur. Köle, efendisi karşısında kendini kudretsiz hisseder ve yine kendisine başkalarından daha kötü muamele edilmesini kabul edemez. Bu düşmanlığa, hınca neden

olur ancak esaret altında olduğundan düşmanlığını gösteremez. Köle ne yapacaktır? Kaba kuvvete başvuramaz çünkü bu öncekinden daha kötü bir duruma düşmesiyle sonuçlanır dolayısıyla *hile*'ye başvurmak zorunda kalır.

Köle, efendisinden intikam almak için ahlaki davranış silahını kullanır. Bu, kölenin efendisini kendi ahlaki davranışına boyun eğer hale getirmesinden ibarettir ve sonuç olarak efendi kendini kölenin perspektifine göre değerlendirir. Kölelerin birer Hıristiyan olarak intikam seçeneğinin olmaması gerekir, onlar "diğer yanaklarını dönmeli"dirler. Buna karşın köleler hile ve intikamlarını saf niyetler örtüsü altında gizlice kılıfına uydurmada çok başarılı olurlar.

Efendi, kendine kölelerin değerleri üzerinden değer biçerken kendini ve eylemlerini kötü ve kınanacak şeyler olarak görecektir. Hıristiyanlık açısından ahlaki olarak "iyi"yi yapmaya mecbur hissettiğinden eski aristokrat değerleri devre dışı kalacaktır. Nietzsche Romalı aristokratı fiziksel olarak güçlü, sağlıklı ve saldırgan olarak tanımlar. Bu nitelikler kalmaya devam eder ancak bunları içlerinden geldiği gibi ifade edemediklerinden kendi içlerine yöneltirler. Neticede, Aristokrat başkalarından önce kendini cezalandırır.

Nietzsche için köle ahlakı ancak nefret ve korkudan doğabilir. Kölenin ahlakı diğerlerinin eylemlerine bir tepkidir. Biri sizi kızdıracak bir şey yaptığında, siz bunu "kötü" olarak sınıflandırır ve karşıt bir ahlaki durumu yani "iyi"yi yaratırsınız. Komşunuzdan korkuyorsanız tepkiniz komşunuzun sizi sevmesini sağlamak olur ve bu nedenle sevgi bir Hıristiyanlık erdemidir. Efendinin ahlakı ise hiçbir surette diğerlerine bir tepki değildir. Efendi, kendini başkalarının eylemleri üzerinden görmek durumunda değildir, o daha ziyade kendini doğrular. Sevilmeye ve başkalarına uyum sağlamaya ihtiyacı yoktur. Efendi nefret de edebilir ama bu nefret, güçsüzlerde olduğu gibi hınç yoluyla değil, doğrudan eylemle "sağlıklı" yoldan boşaltılır.
Nietzsche hem tarihi hem de psikolojik bir tasvir yapsa da, her

ikisi de yeterince açık değildir. Köleyi, psikolojik açıdan, doğal yollardan ifade edemediğinde zehirli hale gelen saldırganlığını büyük ölçüde bastıran biri olarak tasvir eder. Bu tam da çocukların saldırganlıklarını açığa çıkarmasına izin verilmesi gerektiği, aksi halde bastırılmış saldırganlığın ilerleyen yaşlarda başka şekilde ortaya çıkacağı yönündeki çok da ikna edici olmayan psikolojik teoriye benzer. Tarihsel perspektiften ise, konuya temas ettiği müddetçe Nietzsche'ye bir miktar kuralları yerine getirmeme hakkını tanımalıyız. Nietzsche dinden bahsederken özel olarak Hıristiyanlığı kasteder. Antik Yunan inancına hayran olan Nietzsche bütün dinlerden söz etmez. Hıristiyanlıkla ilgili temel kaygısı da insani niteliklerden yoksun oluşudur zira Tanrı'nın mükemmelliğini mantıksal olarak insanın kendini kusurlu ve günahkâr olarak aşağı görmesi izler. Nietzsche ayrıca Hıristiyan ahlakının kaynağı olarak Yahudi köle ahlakını da eleştirmiştir.

Nietzsche'nin felsefesine dair yanlış anlaşılmaların birini bu noktada netleştirmek gerekli. Nietzsche bir Yahudi aleyhtarı değildi. Nitekim yazışmalarında Yahudi karşıtlarından ve aslında tüm ırkçı teorilerden nefret ettiği açıkça ortaya çıkar. Bu yanlış anlama Nietzsche'yi bağlam dışı okumaktan—ki bu her zaman için tehlikelidir—aynı zamanda Yahudi karşıtlığı su götürmeyen Wagner'in fikirlerine duyduğu gençlik heyecanından kaynaklanır. Bir Yahudi aleyhtarıyla evlenen kız kardeşi Elisabeth de Nietzsche'nin çalışmalarını Yahudilik karşıtı olarak yorumlamıştır. Nietzsche'in kullandığı dil, özellikle de örneğin, efendilere atıfta bulunurken "sarışın canavar" (*Ahlakın Soykütüğü*, II) gibi ifadeler kullanması sebebiyle rahatlıkla yanlış yorumlanabilir. Bu terim Nietzsche'nin Alman milliyetçiliğini ve Hitler'in Aryanlık hakkındaki görüşlerini desteklediğine dair bir gösterge olarak kullanıldı. Nietzsche ise "sarışın canavar" ile aslında hayvanlar âleminin kralı aslanı kastetmiştir.

Nietzsche'nin efendi-köle ahlakıyla ilgili fikirleri muhtemelen en tartışmalı görüşleridir. Nedeniyse en önemli noktalardan birkaçı göz önüne alındığında kolayca anlaşılır:

- *Efendi ahlakı "iyi" ve "kötü" arasında bir ayrım yapar. "İyi" bütüncül, asil ve güçlü olana; "kötü" de zayıf ve aşağı olan köleye denk düşer.*
- *Bu "iyi" ve "kötü" mefhumları ahlaki değildir. "Kötü" yalnızca sürüden biri, "fesat" olmak anlamına gelir. "İyi" ise soylu ve entelektüel demektir.*
- *Hıristiyanlık "iyi" ve "kötü"yü "hayır" ve "şer" olarak yeniden yorumladı. "Hayır" artık hayat ve İsa'nın öğretileri, özgecilik gibi değerler tarafından temsil edilirken; efendiler için daha önce "iyi" olansa "şer" haline geldi.*

Nietzsche açıkça efendilere hayranlık duyar ve burada belli bir aristokrasi yanlısı tutumdadır. Nietzsche'nin kesin tanımlanmış bir sınıf yapısını onayladığı ve kitlelerin ahlaki ve sosyal geleneklerini küçümsediği aşikâr. Bu açıdan kesinlikle bir hayli muhafazakârdır, liberal demokrat değildir (siyasi görüşleri için *bak.* 9. Bölüm).

Papazlar

Nietzsche köle ahlakının teşvik edilmesindeki rolleri nedeniyle Hıristiyan papazlara (onlardan önce de Yahudi muadillerine) özel olarak saldırır. Papazlar hem güçlü hem de zayıf olarak toplumda emsalsiz bir yere sahiptir. Aristokrat efendiler karşısında zayıf, ancak Tanrı'nın dünyadaki temsilcileri olarak manevi açıdan güçlüdürler. Papazlar kraliyet karşısındaki pastoral güçlerini toplumsal kontrol ve sürünün ahlaki idealini desteklemek için kullanmışlardır.

İsa'nın öğretilerini yaygınlaştırma bağlamındaki ahlak konusunda her ne kadar sürü ya da köleye atıfta bulunsa da Nietzsche, kabahati İsa'nın öğretilerini yanlış yorumlayan Aziz Paulus'a yükler. Aslında Nietzsche, dini bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanan Yahudi papazları eleştirmesi ve hayatı olumlaması nedeniyle İsa'yı efendi ahlakına sahip olarak görür. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda kiliseler kuran Aziz Paulus, köle

ahlakının gelişmesi için zemin hazırlamış ve İsa'nın öğretilerini tahrif ederek kendi amaçlarının peşinden gitmiştir. Uygun görülen etik, çilecilik ve özveriydi. Roma vatandaşı olan Aziz Paulus Yunan felsefesi eğitimi almıştı. Dolayısıyla Yunan felsefesini özellikle Platoncu düalizmi dahil ederek Hıristiyanlığı Romalılar için kabul edilir kıldı. Düalist dünya görüşüne dayalı bir bakış açısı sunuldu: Zorunlu olarak acı çekilen bu dünya, bir sonraki hayatta daha iyi bir dünyaya hazırlıktır. Bu dünya, bir sonraki dünyadan aşağıdır ve papazlar Hıristiyanlığı İsa'nın hayatı olumlamasının aksine, hayatı yadsır hale getirmiştir.

Tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi

Nietzsche'ye göre "Tanrı öldü" ifadesi insanın kendi kendisinin efendisi, Üstinsan olmasına olanak tanır. Bu, sürü ahlakının reddidir. Kendi güç istençlerini yöneten ve yaşayacakları hayatı olumlayan değerleri yaratan insanlar, seçkinlerdir. Nietzsche için en can alıcı değer hayatın olumlanmasıdır. Üstinsan, insanoğlunun potansiyelinin farkına varan ve bir sonraki hayat inancıyla avunmayandır. Üstinsan kendi kendini yönetir ve kendi değerlerini yaratır.

Nietzsche, felsefesinin pratikteki yansımalarını çok da dikkate almamıştır. Kendi tabiriyle "ayak takımı"nın değerlerini savunmadığından demokrat bir filozof değildir. O, kendi bildiğini okuyan yüce insana, kahramana, Üstinsan'a inanmıştır. Ancak böyle kendi değerlerini yaratan, seçkinlerden oluşan bir topluluğun toplumdaki işlevini kestirmek zor. Büyük olasılıkla kitlelere küçümsemeyle bakacaklardır. Ayrıca Üstinsan'ın bu kitlelerin hatta kendi türünden olanların arasında nasıl yaşayabileceği de merak konusudur. Bir çatışma kaçınılmaz olacaktır ama Nietzsche değerlerin yeniden değerlendirilmesini sağlaması şartıyla bunu memnuniyetle karşılar.

Nietzsche'nin öbür yanağını uzatmak, komşuyu sevmek, acı çekenlere şefkat göstermek gibi Hıristiyan değerlerini reddetmesi

vurdumduymazlık olarak görülebilir. Şu ya da bu nedenle, birçokları kendi ayakları üzerinde duramaz ya da hayatın gerçekleriyle yüzleşemez; dolayısıyla şefkate ihtiyaç vardır. Nietzsche'nin hor gördüğü şefkat gibi değerler değil; birinin kendi kaynaklarına bakmak yerine psikolojik destek olarak bu değeri kullanmasıdır. Neredeyse onu felce uğratan hastalığı hayatının büyük bölümünde Nietzsche'ye eziyet çektirse de onun isteyeceği son şey merhamet ya da şefkat olmuştur.

Nietzsche dinden bahsederken oldukça seçici davranır, olumsuzu öne sürer ve dinsel inançların çeşitliliğini görmezden gelir (Nietzsche'nin dinle ilgili görüşleri için *bak.* 8. Bölüm). Köle ahlakının kaynağı olsa bile Hıristiyanlık, Nietzsche'nin de onaylayabileceği birçok devrimci değişimin de taşıyıcısı olmuştur. Aynısı Nietzsche'nin "hayatı yadsıdığını" düşündüğü diğer birçok din için de söylenebilir. Peki Nietzsche'nin değerlerinin kaynağı nedir? Nietzsche Üstinsan'ı rezil, kinci ya da fark gözetmeden şiddete başvuran, zalim biri olarak tasavvur etmez. Ancak biz yine de bu Üstinsan'ın neden şiddet kullanan zalim biri olamayacağı sorusunu sormalıyız. Nietzsche Üstinsan'ın ahlakını nasıl titizlikle seçebilecektir? Muhtemelen kendisi de dini esaslara dayanan yetiştirilme tarzının değerlerinden tam olarak sıyrılamamıştır.

Genel Bakış

Diğer birçok filozof gibi Nietzsche'nin de ahlak felsefesi hakkındaki görüşlerini sanat, politika ya da din alanlarındaki görüşlerinden ayırmak zordur. Bunları bir bütün olarak görmek gerekir.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Nietzsche normatif etikten ziyade meta-etik alanına giren konularla ilgilenir.*

2 *Nietzsche o güne kadar felsefe tarihinde ortaya çıkan hemen her ahlak sistemine hayli eleştirel yaklaşır.*

3 *Nietzsche en ünlü ifadeleri "Tanrı öldü. Ölü olarak kaldı. Ve onu biz öldürdük"e* Şen Bilim *kitabında yer verdi.*

4 *Nietzsche sık sık doğaya yakın olmamız gerektiğini yazmıştır. En azından bu bakımdan etik doğalcı olarak nitelenebilir.*

5 *Nietzsche'nin ahlak anlayışını yorumlamak bir hayli zordur. Kesin olarak söyleyebileceğimiz bir şey varsa o da nesnel ahlaki doğrulara karşı olduğudur.*

6 *Nietzsche* Ahlakın Soykütüğü*'nün 1. Makale'sinde modern "sürü ahlakı"nın ilk dönem Hıristiyanlardan türeyişini anlatır.*

7 *Nietzsche Fransızca* ressentiment *(hınç) terimiyle aşağılık ve güçsüzlük hislerinin ifade edilmesini kasteder.*

8 *Üstinsan'lar "Tanrı öldü" diyenler ve bunun sonucunda kendi değerlerini yaratanlardır.*

9 *Nietzsche merhamet ve şefkat gibi duyguları eleştirirken daha çok bunların sürü içinde nasıl ifade edildiği üzerinde durmuş, Üstinsan tarafından nasıl ifade edileceğine eğilmemiştir.*

10 *Nietzsche bir değerler listesi sunmakla çok da ilgilenmemiştir. Asıl önemli olan bu değerlerin hayatı olumlaması gerektiğidir.*

5

Güç istenci

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *güç istencinin Nietzsche'nin felsefesindeki önemi*
- *güç istencinin, nereye kadar dünyanın işleyişine dair bir açıklama olarak görülebileceği*
- *güç istencinin nereye kadar öznel bir fenomen olarak görülebileceği*
- *güç istencinin dünyaya dair ampirik bir tanım getiren olası bir üçüncü açıklaması.*

İyi nedir?—İnsanda güç duygusunu, güç istencini, gücün kendisini yükselten her şey.
Kötü nedir?—Zayıflıktan doğan her şey.
Mutluluk nedir?—Gücün büyüdüğü duygusu—bir engelin aşıldığı duygusu...

(*Deccal*)

Güç istenci nedir?

Genel Bakış

Nietzsche genelde olduğu gibi, güç istenci "doktrini"nin ne olduğuna dair hoş, samimi, kolay anlaşılır bir tanım yapma iyiliğinde bulunmaz. Aslında bunu "doktrin" olarak adlandırmak zor olduğundan terim tırnak içine alınmıştır.

Güç istencinin gerçekten ne olduğuna ve ona ne kadar önem atfedilmesi gerektiğine dair yukarıda da tartışılan konu iki farklı yoruma odaklanır:

1 Her şeyin nesnel açıklaması. *Nietzsche bizlere, dünyanın metafizik bir resmini çizmek ister—deneyim dünyasını açıklayan "her şeyin teorisi"ni—ancak fiziksel olanın "ötesinde"dir (dolayısıyla "metafizik"tir).*

2 Öznel yorum. *Fiziksel olanın ötesinde "orada bir yerde" bir dünya olduğunu değil güç istencinin öznel bir yorum olduğunu öne sürer.*

Olası bir üçüncü yorumla birlikte bu iki yorum üzerinde duracağız ancak öncelikle neden bu kadar farklı anlayışlar olduğuna ve bu doktrine ne kadar önem atfedilmesi gerektiğine eğilmek faydalı olacaktır.

Güç istenci muamması

Genel Bakış

Güç istenci dikkatli olmanız gereken bir konudur. Erken dönem akademik çalışmalar (örneğin1970'lerden öncesi) güç istenciyle neyi kastettiğini detaylandırmak için Nietzsche'nin *Güç İstenci* adıyla derlenen notlarına bakma eğiliminde olmuşlardır.

Güç istenci şüphesiz Nietzsche'nin felsefeye yaptığı en ünlü katkılardan biridir. Öte yandan bu kavram akademisyenlerin farklılaşan yorumlarına da konu olmuştur. Güç istencine dair açıklamalarında yeterince net olmaması kaçınılmaz olarak Nietzsche'yi spekülasyona açık hale getirerek okurları arasında da anlaşmazlığa neden olmuştur. Güç istenci üzerine özellikle de erken dönem akademik çalışmalarda yazılanların çoğu, Nietzsche'nin ahlak, sanat ve doğa hakkındaki felsefi

görüşlerinin temelinde yer alan bu kavramı felsefesinin merkezine yerleştirmiştir. Daha yakın dönem akademik çalışmalarsa Nietzsche'nin güç istenciyle ilgili gerçekten *en ufak şekilde* sağlam bir doktrin ortaya koyup koymadığı sorusunu gündeme getirmiştir.

Güç istencinin Nietzsche'nin felsefesindeki önemi çok mu abartılıyor? Nietzshe'nin son büyük eseri *Ecce Homo*'da güç istencine herhangi bir atıfta bulunmaması da çok ilginçtir. Nietzsche'nin bu ihmali, bu kitabın önceki eserlerinde yer alan düşünceler üzerine yazılmış olması bakımından dikkat çekicidir. Güç istencinden hiç bahsetmemesi, şüphesiz bunu artık önemli görmediğini ortaya koyar. 1886'da *Tragedyanın Doğuşu, İnsanca Pek İnsanca, Tan Kızıllığı ve Şen Bilim*'e en önemli felsefi temalarının üzerinde durduğu bir dizi önsöz yazan Nietzsche bunlarda da güç istencinden bahsetmemiştir.

Yayınlanan eserlerinde geliştirmeme yönünde karar aldığı güç istenci Nietzsche'nin üzerine düşünmeyi bıraktığı bir doktrin değildi, aslında tam aksi söz konusuydu. Nietzsche'nin erken dönem eserlerinin çoğuna yeni önsözler yazmasının nedeni yayıncısını değiştirme sürecinde olmasıydı zira eski yayıncısının kitaplarının üçte ikisini bir depoya kaldırdığını öğrenmişti. 15 yıl boyunca kitap yazdıktan sonra yayıncısının kitaplarını satmak için çok az çabaladığını görmek Nietzsche için büyük bir hayal kırıklığı olmalıydı. Bu nedenle de yeni bir yayıncıyla anlaşarak taze bir başlangıç yapmayı umut etmiş ve bir dizi yeni önsöz yazmıştı. Nietzsche aynı zamanda *Güç İstenci: Her Şey İçin Yeni Bir Yorum Girişimi* adında yeni bir çalışmaya başlamaya da karar verdi. En azından güç istencinin felsefi girişimine önemli bir katkı olması *ihtimaline* inandığını ortaya koyması bakımından bu başlık gayet açıklayıcıdır. Bu proje bir şekilde Nietzsche için neredeyse takıntı haline geldi (ve kesinlikle depresyona karşı bir terapi desteği gibiydi); kız kardeşi ve Peter Gast'ın onun notlarını *Güç İstenci* başlığı altında toplaması da bu nedenle şaşırtıcı olmasa gerek. Nietzsche'nin projesi dört ciltlik bir eser olarak tasarlanmıştı, daha önceki aforizmalar ve kısa denemelerden

oluşan koleksiyonunun aksine tutarlı bir yapıda olacaktı. Nietzsche 1888 sonbaharında, bu büyük eserin ilk cildi olarak tasarlanan *Deccal*'i tamamladı, ancak neticede *Deccal* eserin tamamı oldu. *Güç İstenci* başlığından vazgeçen Nietzsche "Tüm Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesi" başlığına yöneliyordu ve geçmişe bakıldığında bu başlık, onun yaşam boyu sürdürdüğü girişimine daha uygundu. "Ana başlığı *Deccal* olan değerlerin yeniden değerlendirilmesi çalışmam tamamlandı" diye yazacaktı.

Nietzsche'nin güç istencine önem atfetmediğini söylemek, bütün bunlar göz önüne alındığında, çok ileri gitmek olacaktır. "Güç istenci" ve "güç" kavramları birçok eserinde dolaylı olduğu kadar açıkça da kullanılır. Nietzsche'nin hayatının sağlıklı döneminde bununla ilgilenmiş olması, her ne kadar dört başı mamur bir doktrinden ziyade bir girişim olarak görse de bu kavramın bir değeri olduğuna işaret eder.

Güç istenci hakkında iki önemli pasaj

Güç İstenci'nden:

Ve "dünya"nın benim için ne olduğunu biliyor musunuz? Size onu kendi aynamda gösterebilir miyim? Bu dünya: başı ve sonu olmayan bir enerji canavarıdır; kuvvetin büyüyüp küçülmeyen, kesin ve sağlam büyüklüğüdür, kendini tüketmez ancak dönüştürür; değiştirilemez ebatta bir bütünlük olarak harcama ya da zararları olmayan ama aynı zamanda artış ya da geliri olmayan bir hanehalkıdır; bir sınır gibi "hiçlik" ile çevrelenmiş; muğlak ya da boşa harcanmış, uçsuz bıcaksız bir şey değil, belli bir kuvvet olarak belli bir alana yerleştirilmiştir; burada ya da orada "boş" olabilecek bir yere değil daha ziyade bir kuvvet boyunca, kuvvetlerin bir oyunu ve bir güçler dalgası boyunca (...) bu dünyaya bir isim vermek ister misiniz?

Tüm muammaların çözümü? Sizin için de bir ışık; siz en iyi gizlenmiş, en güçlü, en gözüpek, en gece yarısı insanlara ışık olsun ister misiniz? Bu dünya güç istencidir o kadar! Ve sizler de güç istencisiniz o kadar!

İyinin ve Kötünün Ötesinde'den:

Son olarak, varsayalım ki tüm içgüdüsel yaşantımızı temel bir isteme formunun (doktrinimde yer aldığı şekliyle güç istenci) gelişimi ve ayrışması olarak açıklayabiliyoruz; tüm organik işlevler bu güç istencinden türeyebiliyor ve onda üreme ve beslenme sorunlarının (hepsi tek bir sorun) çözümünü bulabiliyor diyelim; o halde tüm etkin enerjiyi kuşkuya yer bırakmayacak şekilde güç istenci olarak adlandırma hakkını kazanmış oluruz. İçeriden bakıldığında "anlaşılabilir karakteri"ne göre tanımlanmış ve açıklanmış dünyanın "güç istenci"nden başka bir şey olmadığı görülecektir.

İlk yorum: her şeyin nesnel açıklaması

Gelenekselci bakış açısı güç istencini hayatın tüm görünümlerine dair bir açıklama olarak görür. Bu, 1. Bölümde değinilen Schopenhauer'in İstenç kavramına benzeyen, dünyayı yöneten nötr bir "kuvvet"tir. Güç istencine yönelik bu bakış açısını anlamanın en iyi yolu *Güç İstenci* başlığında toplanan notlardan biraz evvel yaptığımız alıntıya göz atmaktır.

Alıntılanan bölümün çekiciliği dünyayı bir "enerji canavarı" olarak resmetmesinde ve Nietzsche'nin temel prensip olarak "her şeyin teorisi"ne inancına işaret etmesindedir. Bazı akademisyenler bu yorumu doğrulamak için evreni yöneten temel bir prensip,

her şeyin kökeni ve sorumlusu olan bir archê (ilk prensip) olduğuna inançlarıyla diğerlerinden büsbütün ayrılan Sokrates'in öncüllerinin Nietzsche için önemine vurgu yapacaktır. Örnek olarak Thales (MÖ 625-545) maddeci tekçilik (material monism) formunu ortaya atmıştır. Buna göre evren nihai olarak sadece bir tözden ibarettir. Thales'i burada dikkat çekici yapan evrenin doğrudan doğruya hisler ya da "ortak his" ile erişilemeyecek asli öğeleri olduğunu ileri sürmesidir. Bu da bizi dünyanın aslında göründüğü gibi olmadığını düşünmeye iter: açığa çıkarılması gereken iç işleyişler vardır. Thales, Homeros'un tanrılarının oynadığı rolle çok ilgilenmemiş ancak her şeyin maddi bir tözden meydana geldiği; bu maddi tözün modelleri ve kurallarını açığa çıkarmanın mümkün olduğu yönünde maddeci bir bakış açısı benimsemiştir. Thales, evrenin görünüşteki çok türlülüğünün, maddenin ilk öğesi olarak suya indirgenebileceği sonucuna varmıştır. Bu yanlış olsa da Thales en azından felsefesini oluşturmaya her şeyin temeline dair bir açıklama arayışıyla başlamıştır.

O halde Nietzsche'nin güç istenci doktrini nedir? Her biri diğeri üzerinde güç arayışında olan güdüler çeşitliliği olarak evrenin temel prensiplerine dair bir fikir midir? Bu, bu bölümde daha fazla açıklanabilecek bir anlayış olabilir ama her şeyin bu kadar basit olmadığını da fark etmek gerekir. En çok alıntılanan bu bölüm, göründüğü gibi kabul edildiğinde güç istencinin her şeyi kapsayan bir fenomen olduğunu, hayatın kendisinin özü olduğunu öne sürüyor gibidir; "*Bu dünya güç istencidir o kadar!*" Nietzsche'yi okurken kaynaklara çok dikkat etmeliyiz. Yukarıdaki alıntı, biraz önce bahsedildiği gibi, itibarını epeyce kaybetmiş, Nietzsche'nin kız kardeşinin kendi siyasi ve ideolojik görüşleriyle düzenlediği notlarından oluşan derleme nitleliğindeki *Güç İstenci* kitabının 1067. kısmındadır. 1887'de bu kısmı kitaptan çıkaran Nietzsche muhtemelen yayınlanmasını da onaylamayacaktı, dolayısıyla basılması arzu edilen bir bölüm değildi.

"Her şeyin teorisi" tezinin doğrulanıp doğrulanmadığını görmek için Nietzsche'nin yayınlanmasını istediği eserlerine bakmak durumundayız. Nietzsche ilginç biçimde tüm eserlerinde güç istenciyle ilgili sadece bir tez ("tez" burada doğru sözcükse) sunar. *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'nin 36. kısmındaki bu bölümü yukarıda alıntılamıştık.

Güç İstenci'nden yapılan alıntıyla bu alıntı arasında gerçekten çok büyük fark var mıdır? İncelikli açılardan vardır ve Nietzsche söz konusu olduğunda incelik her zaman önemlidir. Unutmayın ki Nietzsche eğitimli bir filologdu ve kelimelerini titizlikle seçerdi. *Güç İstenci*'ndeki bölümü bir daha okursanız ne kadar iddialı, ne kadar kesin olduğunu bir kez daha göreceksiniz ancak bunlar sadece birer nottu ve yayınlanmak üzere yazılmamışlardı. Nietzsche yayınlamaya niyetli olduğu yazılarında sözcük seçimini daha ihtiyatlı ve dikkatli yapar. Örneğin, "varsayalım ki" sözcüğüyle başlayıp "eğer" ve "o halde" gibi sözcüklerle devam eder. Nietzsche'nin açıklık kazandırmak istediği önemli nokta, bu tarz konulara sessiz kalmamamız ya da şüpheyle yaklaşmamamız gerektiğidir. Ancak metafizik "doğrular" üzerine kafa yormaya giriştiğimizde, "doğru"yu ne şekilde anlayacağımız sorunuyla karşı karşıya kalacağımızın da bilincinde olmalıyız. Bu, Nietzsche'nin çok düşkün olduğu bir bilmece, bir açmaz, bir bulmacadır. Nietzsche'yi yorumlayan akademisyenler zaman zaman onun dil kullanımına ne kadar önem verdiğini, kelimeler üzerindeki oyunbazlığını ve Antik Yunan'dan gelen ironi geleneğindeki uzmanlığını unutur. "Anlaşılabilir karakter" (Nietzsche tarafından tırnak içine alınmıştır) gibi terimler kullanarak Kant'a ve onun "kendinde" (in itself) dünya inancına atıf yapar ancak "kendi başına" bir dünyanın, görüntüler dünyasından ayrı bir numenler dünyası olduğunu ileri sürmez. Aksine, "kendi başına" bir dünyanın var olmasının mümkün olduğu *varsayılsa* bile bu aslında görüntüler dünyasından farklı bir formda olmayacaktır.

Nietzsche'nin ilk dönem yazıları Schopenhauer'in tüm fenomenler için bir açıklama, hayatın özü olarak yaşam istencine benzer bir güç istenci fikri ortaya koysa da daha olgun eserlerinde özellikle de *Böyle Buyurdu Zerdüşt, İyinin ve Kötünün Ötesinde* ve *Ahlakın Soykütüğü* "üçlemesi"nde Nietzsche bu fikri reddetmiş görünür. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün aşağıdaki bölümünü ele alalım:

> *Doğruyu "var olma istenci" doktriniyle vurmak isteyen elbette vuramamıştır: çünkü böyle bir istenç yoktur! Sadece hayat olan yerde istenç vardır: hayat istenci değil ama—şimdi size söylüyorum—güç istenci! Canlı, birçok şeye hayatın kendisinden daha fazla değer verir ama bu değerlendirmenin kendisinde dile gelen güç istencidir! Hayat bir zamanlar bana bunu öğretmişti: ben de bu öğrendiğimle yüreklerinizin bilmecesini çözüyorum, siz en bilge insanlar.*

Nietzsche burada Schopenhauer'in metafizik İstenç doktrinini reddeder. Bunun yerine güç istencinin konması, onun da metafizik olması anlamına geleceğinden şaşırtıcıdır ve *her yönüyle* Schopenhauer'dan nasıl farklı olacağı da bir soru işaretidir. Nietzsche olgunluk dönemi çalışmasında metafizik spekülasyonu hiç olmadığı kadar sarih biçimde reddeder. *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de yer alan Önsöz'ünde Nietzsche, böylesi bir "felsefi dogmatizm"i, "biraz ezelden beri halkta var olan bir tür batıl inanç... biraz kelimeler üzerinde oynama, biraz dil bilgisinin çekici yönü ya da çok sınırlı, çok şahsi, çok insanca, pek insanca olguların cesur bir genellemesi" olarak görür ve ardından Birinci Kısım'da metafizik doğrulara inancı filozofların "önyargısı" olarak değerlendirir. *Putların Alacakaranlığı*'ndaki bir bölüm başlığını ele alalım: "Hakiki Dünyanın Sonuda Bir Masal Oluşu". Metafiziğe bu denli sarih biçimde saldıran Nietzsche'nin güç istenci kavramının özünde metafizik olduğu fikrini savunmak kesinlikle zordur.

Nietzsche'nin güç istencinin dünyanın temel "töz"üne, "başı ve sonu olmayan enerji canavarı" olarak dünyaya (*Güç*

İstenci, 1067) bir referans olduğunu ileri sürmeye kalkışan akademisyenler çoğunlukla itibarsız *Güç İstenci*'ne dayanmak zorunda kalmışlardır. Güç istenci kavramı çekici olabilir ancak Nietzsche'nin yayınlamayı planladığı çalışmaları açısından bakıldığında detaylı bir inceleme değildir. Nietzsche'nin "her şeyin teorisi"ni sunmak istediğini ileri sürmek belki de onun göstermek istediğinin aksidir. Örnek olarak, Nietzsche'nin *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de yazdıklarına bakarsak:

> *... Eskiden Stoacılarda olan, felsefe kendine inanmaya başlar başlamaz, bugün de olmaya devam ediyor. O, her zaman kendine göre bir dünya yaratır.*

Bu bölüm birçok şekilde okunabilir: Nietzsche bir yandan Stoacıları doğa üzerine belli bir fikir dayatmakla suçlarken, diğer taraftan da bunun felsefenin *kaçınılmaz olarak yaptığı* bir şey olduğunu öne sürüyor gibidir. Stoacıları "kendilerine göre bir dünya yaratmaları" nedeniyle eleştirirken görünen o ki, bunun önlenemez olduğunu da kabul eder. Nietzsche bu bakımdan güç istenciyle ilgili spekülasyonlarının doğaya ilişkin temel bir olguyu öne sürmek olduğunu kabul ederken; "olgular"la ilgili herhangi bir iddia ya da ifadenin nihai olarak filozofun önyargıları olduğunun farkında mıdır? Böylesi muğlaklıklar Nietzsche'nin özgün taraflarındandır; onun evrensel, doğa yasaları bağlamında doğaya dair söyledikleriyle bu tarz metafizik spekülasyonda bulunmama yönündeki uyarıları arasında şüphesiz ki bir gerilim vardır.

İkinci yorum: öznel yorum

Yukarıdaki alıntının son cümlesi özellikle yol göstericidir zira Nietzsche'nin güç istenci hakkındaki sözlerinin *kendi* yorumu olduğunun bir kabulüdür ve bu sebeple de başka bir filozof tarafından ileri sürülenden "daha doğru" değildir. Peki güç istenci

Güç istencinin sadece bir yorum olduğunu ileri süren bölüm

... karşıt bir niyet ve yorumlama biçimiyle biri çıkıp gelebilir ve aynı görünümlere gönderme yaparak, güç iddialarının gaddarca bir acımasızlık ve merhametsizce infazıyla doğayı anlamlandırabilir. Bu çeşit bir yorumcu "güç istenci"nin açıklığı ve koşulsuzluğunu öyle canlı ve net olarak gösterir ki, hemen her sözcük, "gaddarlık" bile sonuçta beyhude kalır (...) Diyelim ki, bu da sadece bir yorum ve siz de itiraz etmeye yeterince hevesli mi olacaksınız? O halde böylesi daha iyi.

(İyinin ve Kötünün Ötesinde)

başka bir dünya görüşünden daha doğru değilse ve Nietzsche sadece öznel görüşünü ortaya koyduğunu kabul ediyorsa o halde neden buna güvenilmelidir? Buna yanıt verirken Nietzsche'nin metafor, muğlaklık, bilmece, mizah ve ironiyi kullandığı tarzına ne kadar değer verilmesi gerektiği de akılda tutulmalıdır. Nietzsche dünyayı kendi perspektifinden gördüğünü biliyordu, o—ya da bu durumda başka kim—daha farklısını yapabilirdi ki? Öte yandan, kimsenin nesnel doğruları gösteremeyeceği, kendi perspektifinin dışına çıkmayacağı bilgisi; sessiz kalmak ya da değerlerimize yönelik nihilist bir tutum takınmaya neden oluşturmaz. Unutmayın ki Nietzsche çok pozitiftir; başını umutsuzluğa ve varoluşsal bir bulantıya gömmez (her ne kadar bazen yapsa da), hakikati bilemeyeceğimizin farkındalığıyla keyif alır. Nietzsche "hakikat", "ruh" vb. kelimeleri kullanmaya devam eder ancak bu kelimeler onun için başka anlamlara gelir. Güç istenciyle ilgili yazar ancak sadece zorunlu olarak "orada bir yerde" olduğundan değil o buna değer verdiği için.

Böyle bir Nietzsche okuması, onun ne zaman metaforik olmadığı —öyle bir zaman varsa—ikilemiyle karşı karşıya kalındığından, kaçınılmaz olarak problematiktir. Bütün felsefesinin—köle ahlakı, Üstinsan, tragedya vs. üzerine görüşlerinin—onun önyargıları olduğunu; yazılarının hiçbirinde özgün, doğru iddialar olmadığını mı söyleyeceğiz? Öyle olduğunu kabul etsek bile, bu durum Nietzsche'nin yazılarını, herhangi birinin yazılarından fazla reddetmemizi gerektirmez.

Bir doktrinin, bir öğretinin önemi *okur*'a bağlıdır: Nietzsche genellikle küçük bir kitleye, "seçilmiş azınlığa" hitap ettiğini söylemiştir (daha fazla insanın kitaplarını almasını istemeyerek kibrinden ödün vermese de) okurların yazılarında çekici bir yön bulmalarını sağlamış ve başarıya ulaşmıştır. Romanlar, daha doğrusu en iyi romanlar dünya ve/veya insan doğasına dair bir şeyleri ortaya çıkarma eğilimindedir. Dinin doğruluk iddialarına inanın ya da inanmayın, dinsel içerikli birçok metin için de aynısı söylenebilir. Örneğin İncil birçok düzeyde okunabilir; bir düzeyde okur belki onu "gerçekdışı" bularak, yani bir Tanrı'nın varlığı ya da İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu gibi teolojik iddiaları reddeden bir tutumla okurken; insanoğlu, onun motivasyonları, güdüleri vs. hakkındaki "hakikatler"i ortaya çıkaran bir kitap olarak değerlendirerek okumaya devam edebilir. Nietzsche'nin genellikle şiirsel, edebi ve—özellikle *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te—İncil üslubuyla, sık sık kıssalara başvurarak yazması bu nedenle belki de şaşırtıcı değildir. "Hakikatler" psikolojik düzeyde su yüzüne çıkarılır. Yani güç istenci bize insanoğlunun—muhtemelen diğer organik türlerin de—birbirleriyle nasıl etkileşime geçtiği, onları neyin motive ettiği hakkında çok şey anlatır; inançlarımız ve değerlerimizin köklerini açıklamaya yardımcı olur. Bu bakımdan Nietzsche'nin yazıları bilgi açısından değerli bir katkıdır.

Nietzsche'nin fikirlerini bazı okurlarının bağlantı kurabileceği öznel bir yorum olarak görmemiz durumunda bu yorumun güç istencinin doğasına dair neyi açıkladığını sormak gerekir. Bu,

belirlenebildiği takdirde Nietzsche'nin ne *söylemediği*'ni görmeye yardımcı olacaktır: Örneğin bizler *her* zaman güç için mücadele etmeyiz. Bu, uyurken de güç için çabalamamız anlamına gelecek ya da her eylemi—amaçsız da görünse—güç istencinin bir ifadesi olarak görmeyi gerektirecektir. Öte yandan her zaman da güçle motive olmayız. Örneğin, televizyonda bir program izlemenin ya da Paris'i turlamanın arkasında güç motivasyonu yok gibi görünse de, bazı durumlarda bunun olması ihtimal dahilindedir. Güç istenci diğer birçok güdüden biridir ama önemli bir tanesidir.

Dil ve iletişime verdiği önem hesaba katıldığına Nietszche'nin güç istencini daha sistematik biçimde detaylandırdığı *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'e bakmak yerinde olacaktır. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün İkinci Kısmı'ndaki "Kendini Alt Etme Üzerine" başlıklı bölümde Zerdüşt "Nerede yaşayan bir canlı bulursam orada güç istenci vardır" der. Güç istenci fikrinin detaylandırılması bakımından bölümün başlığının önemi gözden kaçmamalıdır: *Kendini* alt etme ya da *kendini* aşma. Güç istenci dünyanın temel prensibi olarak değil, her şeyden önce kişinin *kendi* üzerindeki güç olarak görülür. Zerdüşt'ün hikâyesinde yaratım sürecindeki bir karakterle karşılaşırız: yeni değerlerle yeni bir tür dünyanın yaratılması söz konusudur. Zerdüşt'ün bu bakımdan Nietzsche'nin kendi felsefi girişimini yansıttığı söylenebilir. Artık bir anlamı ya da itibarı kalmayan dünyayla karşılaşan Zerdüşt (Nietzsche seçilmiş diğerlerinin gözünde de aynısının olduğuna ve bunların sayısının arttığına inanmıştır) kendisi için anlamı olan bir dünya yaratır. Yine, "doğruluk" ya da yanlışlık meselesi konu dışıdır ya da sadece dünyaya "doğru" ya da "yanlış"ın kutupsal karşıtlığında bakmaya çalışma sorununun altını çizer. Nietzsche Üstinsan'larını genellikle yaratıcı sanatçılar, ressamlar ve müzisyenler olarak görmüştür dolayısıyla birinin kendisi için değerli bir dünya yaratmasının önemi bunun felsefi ve sanatsal bir girişim olmasından kaynaklanır.

Kendini alt etmeyle bağlantılı olarak kendini geliştirme söz konusudur. Anlamı olmayan bir dünyada da hayatta kalmamız

muhtemeldir ancak Nietzsche böyle bir hayatın yaşanmaya değer olup olmadığını sorgular. Kendini koruma ile kendini geliştirme—kendini daha iyi duruma getirme—ayrı şeylerdir. Aslında salt kendini koruma kaçınılmaz olarak çürüme ve yok olmaya götürecektir; geliştirme ise hayatta kalmayı, daha iyi insanlar olarak yaşamayı sağlar. Güç istenci hayata "evet" demek, sıradanlığa ve Nietzsche'nin çürümeye yüz tutmuş değerler olarak gördüklerine karşı çıkmaya devam etmektir. Nietzsche'nin güç istencine dair ilk açılımının kökleri Dionysosçu ve Apolloncu sanatsal yaşam güçlerinin etkileşiminden bahsettiği (*bak.* 3. Bölüm) *Tragedyanın Doğuşu*'ndadır. Güç istenci ifadesi dünyayı anlamlı hale getirmek, ona anlam katmaktır. Bunun için de insanlık dünyaya boyun eğdirerek onu kendisiyle uyumlu hale getirir. Dünya kişiyi yansıtır ve kişi de dünyadaki rolünü tanır. Nietzsche bunu hayatı ve sağlığı tehdit eden tehlikeli bir girişim olarak görmüştür çünkü ona göre insanların çoğu dünyadaki yerlerine karşı durmak yerine "sürü gibi" ve düşünmeden yaşamayı tercih eder.

O halde "hakikat"ten anlaşılan, dünyayı alt eden, üstün gelen dünya görüşü neyse odur. Hakikat zihinsel bir yapıdır, psikolojik olarak katlanılabilir olandır. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün başlarında peygamber—daha ziyade naif bir şekilde peygambere dönüşen— şunları söyler: "Çoğunuzu sürüden ayırmak için geldim. Halk ve sürü bana kızabilir: Çobanlar *Zerdüşt*'ü hırsız diye çağırabilir" (I, 9). Zerdüşt'ün—ve Nietzsche'nin—misyonu birçok açıdan Platon'un ünlü mağara analojisinde resmettiği Sokrates'inkiyle benzeşir. Kısaca açıklarsak, mağaranın dibinde birbirine bağlı esirler vardır ve duvardaki gölgelere bakarak yaşamlarını sürdürürler. Esirler bu gölgeleri gerçeklik olarak görürler, ta ki biri serbest bırakılıp mağaradan çıkana kadar. Kurtulan, dünyanın geçekten neye benzediğine dair bir "aydınlanma" yaşar ve kendini mağaranın dibine dönerek arkadaşlarını kurtarmak zorunda hisseder. Platon bu analojiyi filozofun rolünü göstermek için kullanır; serbest bırakılan esir de, Atina'daki insanların arasına gidip onların derinlere kök salmış değerlerini sorgulamayı görev bilen Sokrates'in karakterinde

bulunabilir. Zerdüşt de kendi rolünü aynı şekilde görmüştür ancak Sokrates ve Zerdüşt arasındaki temel fark (ya da daha doğrusu Platon ve Nietzsche arasındaki) ilkinin "hakikat"i metafizik olarak ikincisininse öznel, psikolojik bir fenomen olarak görmesidir: yani yukarıdaki yıldızlara bakmak yerine kişinin kendi kendisine dönmesidir.

Üçüncü yorum: Ampirik doğru olarak güç istenci

Şimdiye kadar iki olası yorum sunuldu:

1 *Dünyanun nesnel metafizik bir resmini sunan güç istenci*
2 *Dünyanın, psikolojik sonuçları olan öznel bir yorumu olarak güç istenci.*

Bunlarla birlikte üçüncü bir yorum da söz konusudur. Nietzsche her ne kadar güç istencini metafizik olarak tasarlamasa da sadece bunun öznelden *daha fazlası* olduğunu söylemek istemiştir.

Niyeti metafizik dünyaya gönderme yapmaksızın *fiziksel dünyayı* ampirik, bilimsel bir yolla açıklamaktır: deneyimimiz dünyanın güç istenciyle açıklanabileceğini gösterir. Duyularımız, doğaya ve işleyişine dair gözlemlerimiz aracılığıyla dünyanın gidişatını güç istencinden başka bir şeyle açıklamak mümkün müdür? Bu spekülatif olandan çok daha bilimsel görünür, tıpkı bugün bazı bilim insanlarının "her şeyin teorisi"ni araması gibi. Nietzsche bilimin çok da karşısında değildi ve genel anlamda bilimin rolüne ilişkin gayet olumlu düşüncelere sahipti.

Dünyanın ya da en azından organik (elbette insanı da içeren) dünyanın güç istenci olduğu görüşü akademisyen Maudemarie Clark tarafından "kozmolojik" güç istenci doktrini olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte Clark, Nietzsche'nin en ufak şekilde kozmolojik bir doktrin sunmadığını söyler. Bazıları *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'nin 36. Kısmı'nın yukarıda alıntılanan bölümünün, güç istencinin en azından biyolojik

bir kavramsallaştırmasını içerdiğini savunacaktır. Nietzsche 36. Kısım'ın bir yerinde "tüm fiziksel olaylar, içlerinde enerji aktif olduğundan, gerçekten de istencin enerjisidirler, istencin etkisidirler" der ve aynı bölümün bir önceki paragrafında da benzer şekilde "organik süreçler"den bahseder. Bunlar göz önünde tutulduğunda Clark kozmolojik bakış açısını yadsımakta haklı mıdır?

"Güç istenci"nden bahsedeceksek "kozmos"un ne tür bir görünümü olduğunu düşünmemiz gerekir. Kullanılan olası bir analoji, devletin bireyler topluluğundan oluştuğu gibi, dünyanın da "istençler" topluluğundan oluştuğudur. Bu analoji formuna Nietzsche'nin döneminde sık rastlanırdı. Sosyologlar toplumu bir organizma olarak görür, biyologlar organizmalarla toplumun işleyişini karşılaştırırdı. Nietzsche de kuşkusuz biyologlar, zoologlar, embriyologlar, fizyologların vb. çağdaş teorilerini okumaktan zevk alıyordu. Öte yandan kullanılan analojiye rağmen Nietzsche'nin dünyasını resmetmek yine de zordur. Charles Darwin Nietzsche'nin gayet iyi bildiği bir bilimciydi ve Nietzsche'nin dünyasının Darvinci olduğunu ileri süren en az bir akademisyen olmuştur: birinin diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmak için savaştığı bileşenlerden oluşan bir dünyada güç istenci doğal seçilimin bir sonucudur. Bu "bileşenlerin" neler olduğuysa belirsizliğini korur. Başka bir deyişle Nietzsche istenç ile neyi kasteder? Biyolojik dünya, hâkimiyet için mücadele eden "küçük istençler"den mi oluşur, öyleyse bu istençler kendilerinin farkında mıdır?

Öncelikle istencin *isteyen* biri ya da bir şeyi gerektirdiğini öne sürmek Nietzsche'nin benlik ve egoya dair fikirleriyle uyuşuyor görünmez. Örneğin Fransız filozof René Descartes (1596-1650) meşhur "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesiyle benliği savunmuştu. Diğer bir deyişle, düşüncelerin olması için bir düşünen olmalıdır. Benzer bir şekilde, istencin olması için, isteyen bir öznenin olması da şarttır. "İstenç" bu bakımdan "arzu" ile denk görülebilir. Ancak Nietzsche net biçimde benlik fikrini reddeder; bunun mantıksal sonucu olarak bir

düşüncenin bir düşüneni gerektirdiğini de kabul etmez; dolayısıyla "istenç"ten bir şeyi arzulayan özneler kapsamında söz ettiği söylenemez. "İstenç" bilinçliden ziyade soyut bir şeydir dolayısıyla "*güdüler*"demek burada daha uygun olacaktır. Bu güdülerden *biri* de güç güdüsüdür. Diğer güdüler arasında örneğin cinsel güdü, hayatta kalma güdüsü, haz güdüsü vs. yer alabilir. Güç güdüsü, diğerlerinin arasında bir bakıma ayrı bir güdü olarak görülebilir ancak yine her tür güdünün diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmak "istemesi" bakımından onlarla aynı da görülebilir. Dünya bu durumda birbirleriyle hâkimiyet yarışındaki farklı güdüler taşıyan bir organizmalar bütünü; insanoğlu da aynı şekilde rekabet halindeki güdüler bütünü olarak görülür.

Dünyanın birbiri üzerinde güç sağlamak için çırpınan organizmalar yığını olarak resmedilmesinin taraftarları olabilir ancak yine de bu, spekülasyona ve bir dizi yanıtlanmamış soruya açık kapı bırakır. Öte yandan ne felsefi ne de bilhassa ampirik olan bu resim basit ve naiftir. Nietzsche'nin ileri sürdüğü bağlamda dünyadaki her eylemin, her olayın, her sebep ve sonucun itici gücünün güç istencinde olduğunu öne sürecek dayanaklar var mıdır gerçekten? Neyse ki Nietzsche'nin eserlerindeki çeşitli bölümler onun dünyayı "güç istencidir, o kadar" olarak tasavvur etmediğini gösterir. Örneğin *Deccal*'den aşağıdaki bölümü ele alalım:

> *Dünyanın kendisi bana göre, büyüme, dayanıklılık, kuvvetlerin birikmesi ve gücün içgüdüsüdür: güç istencinin olmadığı yerde çöküş vardır. Benim iddiam insanlığın en üst değerlerinde bu istencin eksik olduğudur.*

Bu bölüm Nietzsche'nin bir yandan hayatın kendisinin bir güç içgüdüsü olduğunu söylerken diğer taraftan güç istencinin "yok" olabileceğini belirtmesi bakımından aydınlatıcıdır. Bir şeyde güç istenci *yok* ise, o halde her şeyin güç istenci olduğunu söylemek anlamsız olacaktır. Aynı şekilde, bir su molekülünde iki hidrojen atomu eşdeğerli olarak tek bir oksijen atomuna bağlanmıştır.

Bir molekülde bir oksijen atomunun *yok* olduğunu söylerseniz, buna "su" demeyi sürdürmek pek bir anlam ifade etmez. Nietzsche'nin eserlerinde güç istencinin dünyanın temel tözü olmadığı, daha ziyade diğerleri (arzular, etkiler vs.) gibi evrenin karakteristiklerinden biri olduğunu ileri süren başka referanslar da vardır.

Sonuç olarak

Güç istencinin öznel anlayışı bu muamma için en uygun açıklama mıdır? Güç istencinin metafizik anlayışı Nietzsche'nin metafizik ve "orada bir yerdeki" dünyayı taahhüt eden filozoflarla ilgili söyledikleri hesaba katıldığında yanlış görünüyor. Aynı zamanda Nietzsche'nin bütünüyle öznel, psikolojik bir açıklama yaptığını ileri sürerken de tedbirli olmak gerekir. Biyoloji, fizyoloji, embriyoloji vb. alanlarındaki çağdaş teorisyenlerin yazılarını okumadaki hevesi Nietzsche'nin bu görüşlere belli düzeyde empatiyi duyduğuna işaret eder. Nietzsche bazen güçlü bir ampirik olarak ortaya çıkar; diğerlerinin arasında en çok güç istencinin öznel açıklamasına vurgu yapmış olsa da, ihtiraslı bir şekilde —belki de kibirle—bunu dünyanın işleyişine dair ampirik bir açıyla desteklemeyi umduğunu söylemek çok da abartılı olmayacaktır.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Güç istencinin Nietzsche için önemi ve hatta bunun tam olarak ne anlama geldiğine dair fikirler muhteliftir.*

2 *Nietzsche bu kavrama ilişkin, özellikle de notlarında fazlasıyla zaman harcamıştır.*

3 *Güç istencine ilişkin görüşlerini Nietzsche'nin notlarından okurken temkinli olmalıyız zira bu notlar yayınlanmak için yazılmamıştır.*

4 *Güç istencine dair bir yorum; bunun her şeyi metafizik açıdan açıklama girişimi olduğudur ancak Nietzsche'nin metafizik hakkındaki görüşleri hesaba katıldığında bu çok da mümkün görünmez.*

5 *Güç istencine dair daha olası diğer bir yorum, öznel yorumdur.*

6 *Nietzsche "öznel" ile, nesnel doğruların olmadığını kasteder ve dolayısıyla güç istencinin de nesnel olarak doğru olduğunu ileri süremez.*

7 *Güç istencinin "doğruluğu"na psikolojik düzeyde ulaşılabilir, kavram bize kendimiz ve içinde yaşadığımız dünyayla ilgili bir şeyler söyler.*

8 *Güç istenci o halde, kişisel düzeyde kendini alt etme bağlamında anlaşılabilir.*

9 *Güç istencinin üçüncü bir olası yorumu gözlemlenebilir veriye dayanır.*

10 *Nietzsche'nin öznel olarak güç istenci açıklaması modern akademisyenler arasında daha büyük bir itibara sahiptir. Nietzsche, bunun aynı zamanda ampirik bir açıklama da getirdiğini tümüyle reddetmez.*

6

Zerdüşt, Üstinsan ve ebedi dönüş

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- Böyle Buyurdu Zerdüşt'*ün hikâyesi*
- *Nietzsche'nin "Üstinsan" (Übermensch) ile ne kastettiği*
- *ebedi dönüş*
- *Nietzsche'nin nihilizm hakkındaki görüşleri*
- *amor fati.*

İnsanoğlunun büyüklüğüne dair formülüm amor fati'*dir: insanın bir şeyi gelecekte, geçmişte, sonsuza dek, olduğundan başka türlüsünü istememesidir.*

(*Ecce Homo*, Neden Böyle Akıllıyım)

Böyle Buyurdu Zerdüşt

En iyi felsefi eseri olmasa da *Böyle Buyurdu Zerdüşt* Nietzsche'nin en çok okunan kitabıdır. Birçok açıdan özellikle de güç istenci kavramının (*bak.* 5. Bölüm) takdiminde, kitabın temelleri *İnsanca Pek İnsanca* ve *Tan Kızıllığı*'nda bulunabilir. 1882'de *Şen Bilim*'in yayınlanmasıyla karşılaştığımız "Tanrı öldü" ifadesi ve birçok başka konu *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te geliştirilmiştir. Kitabın

önemi sadece edebi üslubu değildir; kitap aynı zamanda güç istenci, Üstinsan ve ebedi dönüş teorilerine ilişkin o güne kadarki en geniş kapsamlı açıklamaları içerir.

Genel Bakış

Böyle Buyurdu Zerdüşt, Nietzsche'nin (*İyinin ve Kötünün Ötesinde* ve *Ahlakın Soykütüğü* ile karşılaştırıldığında) en ayrıntılı felsefi eserlerinden biri sayılmasa da okunması bir hayli zevklidir. Nietzsche'nin Üstinsan gibi kavramlarla ne demek istediğini anlama çabasında olanlar için de çok faydalı olabilir.

Zerdüşt bir peygamberdir; muhtemelen MÖ 1500'lü yıllarda yaşamış, Yunanlıların ona verdiği "Zoroaster" ismiyle de tanınan tarihi bir figürdür. Zerdüştçülük bin yıl kadar büyük Pers İmparatorluğu'nun resmi dini olmuştur, İran ve Hindistan'da bu inancı devam ettiren küçük gruplar mevcuttur. Asıl Zerdüşt, karşıtların sonsuz savaşında iyi ve kötü kavramlarını keşfetmiştir. Nietzsche'nin Zerdüşt'ü ise iyi ve kötü kavramlarının ötesine geçmemiz gerektiğini göstermeyi amaçlar. Nietzsche'ye göre, tarihteki Zerdüşt güç istenci aracılığıyla neye ulaşılabileceğini temsil eder. Zerdüşt'ün herkesin kendi kaderinden sorumlu olduğu inancıysa Nietzsche ile uyum içindedir.

Böyle Buyurdu Zerdüşt dört bölümden oluşur; ilk bölüm 1883'te yazılmış, dördüncü bölüm de 1885'te tamamlanmıştır. Nietzsche bu eserini yazmaya başladığında Lou Salomé ve Paul Rée'den oluşan "ailesi"ni yeni kaybetmişti ve kendini her zamankinden daha yalnız hissediyordu. *Zerdüşt* yalnızlıkla ilgilidir, kitabın kahramanı insanların en yalnızıdır. Peygamber Zerdüşt yeni bir öğretiyle dönmüş, eski peygamberliğinin "hata"sını fark etmiştir. Kitap İncil üslübuyla; bir anlatıcı, karakterler, olaylar, olay yeri ve olay örgüsüyle yazılmıştır. Bu açılardan Nietzsche'nin diğer eserlerinden oldukça farklıdır ve bu özelliği kitabın neden daha yaygın bir okur kitlesine çekici geldiğini açıklamaya da yardımcı olur.

İlk olarak dağlarda yalnızlığı seçen Zerdüşt, arkadaş çevresinden

bıkmıştır ve yeni felsefesini öğretecek birilerini bulmak için dağdan iner. Ancak müritleriyle çevrelenmiş olduğunda bile yalnızlığına çekilir ve bunun erdemlerini över. Zerdüşt'ün yeni öğretisi Tanrı öldü ve bunu izleyen Üstinsan (ve Üstinsan olma çabası), güç istenci ve ebedi dönüş öğretilerinde temellenir.

Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün özeti

Perslerin Zerdüşt'ü, nihai sona ulaşmaktan yani Kıyamet Günü'nden bahseden ilk peygamberdir. Bununla birlikte Nietzsche'nin Zerdüşt'ü çok farklı bir öğreti sunar:

1. KISIM

"Bütün tanrılar öldü: Şimdi artık Üstinsan'ın yaşamasını istiyoruz"; o büyük öğle vakti son arzumuz bu olsun.

(Armağan Eden Erdem Üzerine)

Zerdüşt on yıllık yalnızlığın ardından dağlardan inerek Tanrı ve ahlak inancına dair eski öğretiyi yenisiyle değiştirme ihtiyacını dile getirir. Yeni öğreti "Tanrı öldü" başka bir öğretici tarafından getirilecektir: Zerdüşt değil bir "Üstinsan" tarafından. Öte yandan halk Zerdüşt'le dalga geçer, o da kendine takipçiler bulmaya koyulur. Üstinsan gibi kavramların kolaylıkla öğretilemeyeceğini anlayan Zerdüşt, ilk bölümde öğretenden çok öğrenendir. İnsanlara Üstinsan'ı sadece bir dizi açıklamayla anlatmak yeterli değildir. 1. Kısım'ın sonunda kitlelere vaaz vermek yerine küçük bir gruptan oluşan müritlerini bir araya getirmiştir. Bu, Zerdüşt'ün—ve Nietzsche'nin—söyleyeceklerinin Sıradan İnsan için olmadığını anladığını gösterir.

2. KISIM

Yeni yollarda ilerliyorum, bana yeni bir lisan geliyor; tüm yaratıcılar gibi eski dillerden bıktım. Ruhum aşınmış tabanlar üzerinde yürümek istemiyor artık.

(Çocuk ve Ayna)

Müritlerine onu yalnız bırakmasını ve kendi yollarına gitmelerini söyledikten sonra Zerdüşt aydınlanma için kendi içine ve yeniden dağlara döner. Yıllar sonra Zerdüşt dağlardan inerek müritlerinin arasına bu kez "yeni bir lisanla" döner. *Kendini Aşma* başlığı altında güç istencinden bahseder ve güç istencini en olumlu şekilde kullanmayı bilenin, en üst insanların filozoflar olduğunu belirtir. Bu filozoflar, bu Üstinsanlar, insanların bağırlarına bastıkları değerleri yok edip yerlerine yeni değerler koyacaklardır. İnsanlığa yeryüzünü nasıl seveceklerini öğreteceklerdir.

3. KISIM

"Bak, biz senin ne öğrettiğini biliyoruz: her şeyin sonsuza dek yeniden olduğunu ve bizim de onlarla birlikte daha önce sonsuz kez var olduğumuzu, bizimle birlikte bütün nesnelerin de."

(İyileşen)

Bu bölüm önceki iki bölümün doruk noktası gibidir. Nietzsche bu bölümü yazarken hayatının en mutlu zamanını yaşadığını söyler. Yazmak onun için bir tür terapiydi ama o kitaplarını okumanın okurlar için de iyileştirici olabileceğine inandı. Bir terapi olarak felsefe kısmen yeni bir fikir olsa da Nietzsche de bunu kabul etmişti. Zerdüşt müritlerinden ayrılır ve uzun bir deniz yolculuğuna çıkar, artık müritlere ihtiyacı yoktur. Yine yalnızlık içinde "kurtuluşu" için ebedi dönüşü arzular.

4. KISIM

Yukarı çıkmak istiyorsanız kendi bacaklarınızı kullanın! Kendinizi taşıtmayın, yabancıların sırtına ya da kafasına binmeyin!

(Yüksek İnsan Üzerine)

Nietzsche aslında 3. Kısım'ı kitabın sonu olarak tasarlamıştı. Dördüncü kısmı yazdığında bunu sadece 20 kadar insana dağıtabildi. 1892'de kitaba eklendiğinde Nietzsche akıl sağlığını yitirmişti ve sonuç kısmına itiraz edecek durumda değildi. Bu kısımda Zerdüşt'ün yalnızlığı aralarında bir kâhin, iki kral, bir

akademisyen, bir büyücü, kendisi de Tanrı'nın öldüğüne inanan son Papa, "en çirkin adam", dilenci ve Zerdüşt'ün kendi gölgesinin olduğu bir dizi ziyaretçinin gelişiyle kesintiye uğrar. Zerdüşt ziyaretçileriyle "son yemeği"ni yer; yemeği Üstinsan ile ilgili bir konuşma izler. Konuşmanın ardından da Üstinsan ve Tanrı'nın ölümü gibi konulara dair soru cevap içeren bir sohbete başlar.

Birçok akademisyen *Zerdüşt*'ün dördüncü kısım dışarıda bırakıldığında daha iyi bir kitap olduğunu ileri sürmüştür. Eser ilk üç kısmıyla kesinlikle daha ahenkli olsa da, dördüncü kısım Nietzsche'nin bir filozof olarak gelişimini anlamak bakımından çok önemlidir. 4. Kısım Nietzsche'nin temel kaygısıyla ilgilidir: kurtuluş. Nietzsche *Tragedyanın Doğuşu*'nda insanlığın Yunan tragedyasının yeniden canlanması ve Alman kültürünün yenilenmesiyle kurtulabileceğini öne sürmüştür. Sanat'ın bunu başarma olasılıkları karşısında hayal kırıklığına uğradığında, kötümser yanıttan yine kaçınarak kurtuluşun mümkün olabileceğine, tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve çöküşün üstesinden gelinmesine ihtiyaç olduğuna inanmıştır. Buna karşın 4. Kısım, hayatı olumlamanın sadece hayata kızınakla başarılabileceğine dair ironik bir kavrayış nedeniyle daha az naiftir.

Ebedi dönüş

Genel Bakış

Okur, Nietzsche'nin birçok kavramına olduğu gibi, fikirlerine de "doktrin" yakıştırması yapma eğilimindedir ancak bundan kaçınılmalıdır. Üstinsan ve ebedi dönüş gibi fikirleri birer düşünce deneyi olarak görmek en uygunu olacaktır.

Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün ana teması ebedi dönüşdür. Aslında Zerdüşt için bu kavramı benimsemek bir kurtuluştur. Peki Nietzsche bununla ne demek istemiştir? *Zerdüşt* bir yana Nietzsche sonraki eserlerinde ebedi dönüş doktrininden çok az bahseder.

Bununla birlikte Nietzsche'nin "ya...ise" tasvirini sunduğu *Şen Bilim*'de doktrinin de ipucu verilmiştir. Nietzsche, yalnızken ve kendinizi yalnız hissederken bir şeytan size sokulur ve yaşadığınız hayatın, sonsuza dek tekrar tekrar yaşayacağınız aynı hayat olduğunu söyleseydi ne olurdu diye sorar. Bu hayat, ne fazla ne de eksik, her acısı, her neşesi, her büyük ve küçük olayıyla *tamamen* aynı olacak. Böyle bir manzara karşısında umutsuzca haykırır mıydınız yoksa bunun, o ana kadarki en harika görünüm olduğunu mu düşünürdünüz?

Özel olarak bahsedilmese de "ya...ise" senaryosu sonsuz dönüşüme varır: olan şey ne olursa olsun, tamamen aynı ayrıntılarla daha önce sonsuz kez olmuştur ve sonsuza kadar da olmaya devam edecektir. Hayatınızı geçmişte sonsuz kez yaşadınız, gelecekte de sonsuz kez yaşayacaksınız. Doktrin denebilecek güç istencinde olduğu gibi, Nietzsche'nin ebedi dönüşü kanıtlanabilir bir doğru olarak değil, bir düşünce deneyi olarak sunması önemlidir. Şeytanın doğruyu söylediğine inanmak zorunda değilsiniz, sadece doğru olması durumunu ve bunun üzerinizdeki psikolojik etkisini düşünün: Bu sizi mutlu mu ediyor yoksa umutsuzluğa mı sürüklüyor? Güç istencinde olduğu gibi buradaki amaç da hayatlarımızı yaşama biçimimize genel bir bakış sağlamak ve belki de yaşam biçimlerimizi değiştirmektir. Aynı hayatı tekrar tekrar yaşama olasılığı bizi gerçekten umutsuzluğa düşürüyorsa, bunu mantıksal olarak yaşam biçimimizden memnun olmadığımız izler.

Nietzsche sadece olasılık üzerinde düşünmenin, düşüncelerin en büyüğü olduğunu, kendinizi nasıl algılayacağınız ve hayatınızın geri kalanını nasıl yaşayacağınız üzerinde etkili olacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle *Zerdüşt*'te buna merkezi bir önem atfetmiştir. Kanıt burada önemli değildir, bunu sadece bir olasılık olarak düşünmek yeterlidir. Nietzsche ebedi dönüşle "ahiret"e dair, bu hayatın değerini azaltmayan, olumlu bir doktrin sunmayı amaçlar. Bu amaç cennete dair dinsel fikirden daha güçlüdür. Hıristiyanlığın ahiret anlayışı, Nietzsche'ye göre bir teselli işlevi

görür ve insanların, öldüklerinde daha iyi bir hayat beklentisiyle bu hayatta kaderlerini kabul etmesine neden olur (alınyazılarında Cehennem olmaması şartıyla elbet!)
Nietzsche ebedi dönüş düşüncesini ilk öne süren kişi değildi. *Çağa Aykırı Düşünceler*'de Pisagor'un Antik Yunan felsefesinde var olan ebedi dönüş doktrinini eleştirmişti. Nietzsche'nin o zamanki eleştirisi olayların bilinen tarih kapsamında tekrar etmediği, edemeyeceğiydi. Peki Pisagor felsefesince anlaşıldığı şekilde ebedi dönüşü kabul etmediyse Nietzsche bununla neyi kastetmiştir? Nietzsche Antik Yunan filozofları dışında hayranı olduğu büyük Alman şair Heinrich Heine'de (1797-1856) fikrinin daha modern haliyle karşılaştı. Heine çalışmalarından birinde zamanı sonsuz; zaman içindeki şeyleri, somut bedenleri ise sonlu olarak niteler. Bu durumda, etrafa saçılmış atomlar nihayetinde, sonsuz bir süreçte önceki hallerine geleceklerdir. Bizler de o halde aynı formda yeniden doğacağız. Ebedi dönüş kavramına gerçek ivmesini kazandıransa, bunu olası en kötü fikir, ebedi bir ıstırap olarak niteleyen Schopenhauer'di.

Nietzsche'nin ebedi dönüşe inancının temeli bu olabilir mi? Okur Nietzsche'nin güç istencinde olduğu gibi esas olarak kendi doktrinini kanıtlamaya girişmediğini aklında tutmalı ve yine güç istencinde olduğu gibi, sorunlar ve böyle bir doktrinin, şayet varsa, hangi temele oturtulabileceğini düşünmelidir. Nietzsche yayınlanan eserlerinde bir kanıt sunmamış olsa da, notlarında bunlara büyük ölçüde yer vermiştir. Ancak notlarından faydalanırken çok dikkatli olmalı, Nietzsche'nin genellikle özensiz karalamalarını, çalışmasının son hali olarak sunmaya hazırlandığı düşünülmemelidir. Böylesi bir düşünce, büyük oranda Nietzsche aklını yitirden sonra notlarını yayınlamaya girişen kız kardeşi Elisabeth'ten kaynaklanır. Bu yüzden notlar, Nietzsche'nin felsefesi olarak kabul edilmiş ve filozofun yanlış anlaşılmasına neden olmuştur.

Bu uyarıyı akılda tutarak, Nietzsche'nin doktrin üzerine spekülasyonları faydalı bir zihinsel egzersiz olarak sunulabilir.

Notlarından yola çıkarak, Nietzsche'nin bir sonucu da içeren önermeler dizisiyle kanıtlama girişimini şöyle özetleyebiliriz:

1 *Evrendeki enerji sonsuzdur.*
2 *Enerjinin halleri sonludur.*
3 *Enerji korunumludur.*
4 *Zaman sonsuzdur.*
5 *Enerjinin sürekliliği sonsuzdur.*

Bu özet, Heine ile güçlü bir benzerlik taşır. Nietzsche'nin burada vardığı noktayı daktilo önünde oturan maymun örneğine benzetebiliriz. Kendisine sonsuz zaman verilen maymun, en nihayetinde Shakespeare'in bütün eserlerini yazacaktır. Maymun rasgele yazar ama zamanla harflerin doğru bileşimi sağlanır. Aynı şekilde enerjinin halleri de rasgeledir ama sonsuz zaman verildiğinde kendilerini yeniden düzene sokarlar.

Ancak bununla ilgili de bazı sorunlar mevcuttur:

- *Nietzsche iki temel varsayıma dayanır: zaman sonsuzdur (başı ya da sonu yoktur) ve evrenin esası, "enerji halleri" sonludur. Elbette bunlar sadece varsayımlardır. Modern kozmolojinin büyük bölümü evrenin "Büyük Patlama" (Big Bang) ile oluştuğunu ve bir ömrü olduğunu öne sürer; bununla birlikte Büyük Patlama'dan önce ne olduğu ya da evren artık var olmadığında ne olacağı bilinmez.*

- *Bu hayatı sonsuza dek tekrar tekrar yaşamanız mümkündür, ancak bu durum sizi hayatı tam anlamıyla yaşamaya motive etmeyebilir zira doğruysa, böyle bir teori olayların akla gelen tüm kombinasyonlarının da gerçekleşebileceği anlamına gelecektir. Mümkün olan en kötü hayatı tasavvur edebilirsiniz: en sefil, yoksunluklarla dolu ve acı veren hayatı yaşayabilirsiniz ve bu hayatta ne yaptığımız önemli olmaksızın bunu tekrar tekrar yaşayacaksınız. Nietzsche bunun üstesinden ancak tüm olası kombinasyonların gerçekleşmeyebileceği sadece insanlık tarihinde meydana gelmiş kombinasyonların tekrarının*

mümkün olduğuna dair determinist görüşü kabul ederek gelebilir. Nietzsche notlarında bu meseleyle ilgili iki olasılığa da yer vermiş görünüyor.

- *Georg Simmel sonsuz zamanda, hallerin mutlaka yeniden bir kombinasyon oluşturacağına dair fikri reddeder. Aynı açıda dönen aynı ebatta üç tekerlek olduğunu düşünün. Her tekerleğin çemberine aynı hizada olduklarını belli etmek için birer işaret konur. Sonra tekerlekler farklı hızlarda döndürülür. İkinci tekerlek ilkinin iki katı hızında; üçüncü tekerlek de ilkinin 1/π hızında döndürülürse, orijinal hiza ne kadar zaman geçerse geçsin tekrar sağlanamaz. Nietzsche buna "enerji halleri"nin rasgele olduğu, buna karşın Simmel'in tekerleklerinin belli bir hızı koruduğu şeklinde bir yanıt verebilir. Şayet tekerlekler rasgele bir hızla ilerleseler nihayetinde yeniden hizalanırlar.*

Nietzsche'nin notları ve mektuplarında, bu doktrini felsefesinin diğer yönlerinden daha çok vurgulaması ancak yayınlanmış eserlerinde hiç detaylandırmaması tuhaftır. Nietzsche için neyin önemli, neyin ön planda olduğuna bakarsak o, hayatı boyunca var olmanın *haklı çıkarılması* gerektiğine inanmıştır; yani gerçek filozof hayatını mutluluk içinde, sorgulamaz bir halde geçirmez, varlığına anlam ve değer kazandırma arayışında olur. Nietzsche *Tragedyanın Doğuşu*'nda hayatın sanat ya da daha ziyade Antik Yunan bağlamında "Sanat" ile haklı çıkarılabileceğini, bir değeri olabileceğini düşünmüştür. Yunanlılar "Dionysos neşesi"nin hayatını yaşadı. Nieztsche ise hayatının ilerleyen döneminde Sanat'ın başlangıçta umduğu gibi bir kurtuluş olmadığını fark etti ve 1881 yılının Ağustos ayında İsviçre'nin yüksek dağlarında yürürken, ebedi dönüş fikri aklına düştü. Bu düşünceye eşlik eden bir deneyim, bir psikolojik etki de hayatı olumlamasına ve sevmesine neden oldu.

Nietzsche bu neşe hissinin insanın ululuğunun formülü olduğunu düşündü ve Üstinsan doktriniyle esaslı bir bağlantı kurdu. Üstinsan, Zerdüşt gibi ebedi dönüş doktrinini benimseyerek onda kurtuluşu bulur. Her eylemin öncesinde ve sonrasında

"bu eylemin sonsuza kadar tekrar tekrar gerçekleşmesini istiyor musun" sorusuna neşeli bir olumlamayla cevap veriyorsanız güç istencini olumlu anlamda tecrübe ediyorsunuz demektir. Zayıf, umut için yüzünü bir sonraki hayata döndürürken güçlü, bu hayata bakar.

Genel Bakış

Nietzsche'nin yazdığı dönemde yaşananları her zaman aklınızda tutmaya çalışın. Nihilizmin yükselişi Nietzsche için ciddi bir kaygıydı ve bu tür inançların—ya da inançsızlıkların—Avrupa'nın geleceğinde siyasi etkileri olacağının da farkındaydı.

Üstinsan

Peygamber, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te, insanlara Üstinsan'ı öğretmek için dağından iner. Almanca *Übermensch* sözcüğünün tercümedeki karşılığı "Usta"dır. Çizgi roman kahramanıyla bağlantılanarak insanları bir tür insanüstü figüre inanma yanılsamasına sürüklemesine rağmen "Üstinsan" (Superman) terimi yaygın olarak kullanılmaya devam eder. Terimi Nietzsche icat etmemiştir. Büyük Alman şair Goethe'nin (1749-1832) klasik filolog olarak yazdığı bir çalışmasında ayrıca Yunan yazar *Samsatlı Lukeanus*'un (MS 120-180) eserlerinde bu terime rastlanabilir. Terime yeni bir anlam katansa Nietzsche olmuştur.

Şen Bilim'e bakıldığında, Nietzsche'nin "*Übermensch*" terimini tanrılara, kahramanlara özellikle de Antik Yunanlılara atıfta bulunmak için kullandığı görülür. Ona göre bu figürler bağdaşmazlığın, norma uymayan ancak çağdaş değer ve inançlara meydan okumaya hazır olmanın sembolleriydi. Bu—bireysellik ve insanın kendi kendisini fark etmesine yapılan vurgu—Nietzsche'nin ilk dönem eserlerinde açıkça görülen bir temadır ve dikkatlice okunduğu takdirde Üstinsan'ın *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'teki ilk görünümünden önce Nietzsche'nin bu düşünceyi geliştirdiğini gösterir.

Nietzsche, *Çağa Aykırı Düşünceler*'in İkinci kitabında insanlığın hedefinden ve bunun en üst örneklerle gerçekleşmesi gerektiğinden bahseder. Yani Nietzsche insanlığın kapasitesinin bilincindedir ve kendi potansiyellerimize göre yaşamakta neden genelde başarısız olduğumuzu sorar. Tarihte büyük insanlar, filozoflar, sanatçı ve azizler gibi örnekler olsa da onlar bile "insanca, pek insanca" kalmıştır.

Napolyon'dan sık sık övgüyle bahseden Nietzsche bunu sadece askeri hüneri nedeniyle değil, kendi deyimiyle "iyi Avrupalı"yı temsil ettiği ve yine kendi döneminde Almanya'yı pençesine alan milliyetçiliğe kapılmadığı için yapar. Nietzsche bu alanda Goethe, Beethoven, Caesar ve Michelangelo'ya da yer verir. Bunların hiçbiri "Üstinsan" değildir ancak her biri kendinin efendisi olma, bireysellik ve karizma gibi güç istencini oluşturan belli özellikleri temsil eder. Ancak sonuçta bu figürlerin hepsi, onların kusurlarının hemen farkına varan Nietzsche'ye göre hâlâ "insanca, pek insanca"dır. Nietzsche İsa'nın ruhunu taşıyan bir Caesar'ı ideal olarak görse de Üstinsan hiçbir zaman olmamıştır. Zerdüşt bile Üstinsan'ın ancak habercisidir, kendisi değil.

Ebedi dönüşle bağlantısı Üstinsan'ın bu doktrini benimseyen, kendi hayatına bakabilen ve onu sonsuza dek tekrar tekrar yaşamayı arzu eden biri olmasıdır. Her şeye "evet" demek, var olmanın alışılmadık bir kabulüdür. Nietzsche'ye göre Üstinsan Schopenhauer'da olduğu gibi hayatın yadsınması değil, hayatın olumlanması ve benliği yok etme arzusudur.

Üstinsan'dan, en üst örnekten, büyüklükten söz etmek bir yana, bu büyüklük kendi değerlerimiz açısından gerçekte ne anlama gelir? Nietzsche'nin yazılarının büyük bölümü bağlam dışıdır, hiçbiri Üstinsan ve bir üstün ırka yaptığı göndermeden öteye gitmez. Bu, Hitler'i kardeşinin Üstinsan'dan bahsederken aklında O'nun olduğuna inandıran Nietzsche'nin kız kardeşi Elisabeth'in işine gelmemiştir. Nietzsche ise Üstinsan ile daha az değerli ölümlüler üzerinde hâkimiyet kuran ve onlara eziyet eden bir sarışın devi kastetmemişti. Nietzsche'nin bahsettiği yeni bir yöndü ama *neye* doğru? Bunun siyasi, ahlaki ve pratik uygulamaları neydi?

Güç istenci ve ebedi dönüşü anlamak bize bazı ipuçları verir ancak Nietzsche'nin Üstinsan ile ne demek istediğini anlamak için sonraki eserlerine bakmak gerekir.

Zerdüşt'ten sonra

Notları ve mektuplarından *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün Nietzsche'yi bir süre meşgul ettiği ve *Zerdüşt*'ün tamamlanmasından sonra kendini coşkulu hissettiği açıkça görülüyor. Eserlerinde nadiren adıyla anılsa da, güç istenci doktrini arka planda her zaman yer almıştır. Bu tema onun en iyileri olarak görülen sonraki çalışmalarında, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886), *Ahlakın Soykütüğü* (1887) ve *Putların Alacakaranlığı*'nda (1888'de yazılmış, 1889'da yayınlanmıştır) bir ölçüde geliştirilmiştir. Bu, Nietzsche'nin hayatında daha tutarlı bir biçim lehine aforizma tarzını aşama aşama terk ettiği verimli ve özgün bir dönemdi.

Nietzsche yine bu dönemde hiç olmadığı kadar "yerleşik"ti. Yazları Sils-Maria'da kışları da Nice'te geçirmek gibi bir rutin oluşturmuştu. Rée-Salomé meselesini atlatmış, dış dünyayla ilişkisini olabildiğince aza indirmiş, yazılarına konsantre olmuştu. Sağlığı neredeyse onu körleştirecek kadar kötüleşse de çok verimli bir şekilde yazmaya devam etmesi güç istencine verdiği itibarı gösterir.

Nietzsche *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ten sonra yazdığı her şeyin onun üzerine bir yorum olduğunda ısrarcıdır. Ancak Üstinsan'dan bir daha bahsedilmez, ebedi dönüşe ara sıra rastlarız ve güç istenci çoğunlukla su yüzüne çıkmaz. Kendi başlarına birer felsefi çalışma olan bu eserlerde birçok yeni fikir ve kavram ortaya atıldığından *Zerdüşt* sonrası eserlerinin "yorumlar" olduğunu söylemek biraz abartılı olacaktır. Bu eserler, özellikle de *Zerdüşt*'ten sonraki kitabı *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, daha önce ortaya atılan kavramları açıklamaya ve detaylandırmaya yardımcı olur.

Nihilizm

İyinin ve Kötünün Ötesinde'nin belirtilen amaçlarından biri Nietzsche'nin çöküşe, miliyetçilik ve budalalığa yuvarlandığını gördüğü Avrupası'nı kurtarmaktı. Avrupa'nın geleceğiyle ilgili kaygılarını ifade edişi, kız kardeşi Elisabeth'in takdim etmekten pek memnun olduğu haliyle, Nietzsche'nin öldükten sonra neden bir peygamber gibi görüldüğünü anlamaya yardımcı olur. *İyinin ve Kötünün Ötesinde* başlığı tüm değerleri bir kenara atmamız gerektiği, değerlerin olmadığı, sonuç olarak da Üstinsan'ın istediği gibi davranan, diğerlerini dikkate almayan ya da onlarla ilgili kaygı duymayan yeni bir türün müjdecisi olduğunu ileri sürmesi bakımından yanıltıcı olabilir. Nietzsche'nin ortaya koymak istediği bu değildir.

Nietzsche'nin felsefesi, bir tür etiket yapıştırma arzusundan ötürü bazen nihilizm olarak tanımlanır. Latince *nihil* yani "hiç"ten türeyen kavram olumsuzluk ve boşluğu, bütün değerlerin reddini ve hiçbir şeye inanmamayı ifade eder. Buna karşılık Nietzsche çok olumlu, neşeli ve olumlayıcı bir filozof sayılabilir. Nihilizmi iki sınıfa ayırabiliriz. Nietzsche bu iki sınıfta da yer almamış ancak onlardan etkilenmiştir.

- *Doğu nihilizmi*
- *Avrupa nihilizmi.*

1 DOĞU NİHİLİZMİ

Schopenhauer Budist öğretilerden çok etkilenmiş; benliği yok etmekten, içinde yaşadığımız dünyanın nihai bir gerçekliğinin olmadığından bahsederken bunun aşağıdaki özellikleri barındıran türden bir nihilizm olduğunu düşünmüştür:

- *İçinde yaşadığımız dünya gerçek olmadığından ona bağlılığımız bir yanılsamadır.*
- *Duygusuz ve amaçsız hayat sadece sonsuz bir doğum ve yeniden doğum döngüsüdür.*

- *Kurtuluşu bulmak için bu dünyadan uzaklaşıp benlik kavramını yok etmek gereklidir.*

2 AVRUPA NİHİLİZMİ

Rus yazar Ivan Turgenyev (1818-83) nihilizmi romanla tanıştıran ilk yazardır. En önemli romanı *Babalar ve Oğullar*'ın (1862) kahramanı Bazarov idealist genç bir radikal olarak kendini evrensel özgürlüğe adamış ama trajediye mahkûm olmuştur. Bu roman Avrupa'da 19. yüzyılın son yıllarında hüküm süren nihilizmi yansıtır:

- *Nihilistler büyük ölçüde kendilerinden önceki nesillerin inanç ve değerlerini reddeden daha genç nesillerden oluşur.*
- *Kendilerinden öncekilerin din, gelenek ve kültür gibi inançlarını reddeden bu nihilistler "hiç"e inandıklarını iddia etmişlerdir.*
- *Nihilistler bununla birlikte geleneksel inançların yerine bilime inancı koymuşlardır. Bir sonraki hayat için kurtuluşu aramak yerine, gelecek umudu olarak bu dünyayı daha iyi anlamaya çalışmışlardır.*

3 NIETZSCHE'NİN "NİHİLİZMİ"

Hem doğu hem de Avrupa nihilizminde kurtuluşa, bir düzen ve değerler formunun olabileceğine hâlâ bir inanç vardır. Nietzsche ise bunun ötesine geçer:

- *Bilim, din, sanat ya da ahlak olsun bütün inanç sistemleri birer kurgudur. Bunlar sadece güç istencinin örnekleridir.*
- *Bu dünya, değerleri olmasa da tek dünyadır. "Birlik", "hakikat"yoktur.*
- *Bu olgu kötümserliğe, "hiçlik istenci"ne neden olmamalı, aksine hayata karşı Dionysosçu bir "evet" benimsenmelidir.*

"Değeri olmayan" bir şeyin az değere sahip olduğu anlamına gelmez. Aksine, bir şeyin diğerinden daha "değerli"olduğunu

söylemek anlamsızdır çünkü bir değerler ölçeği yoktur. Hiçbir şeyin değeri yoktur; olgular yoktur, "daha iyi" ya da "daha kötü" yoktur.

Bu, birçok felsefe ve dinin nesnel bir dünya olduğuna dair inancının reddidir. Bu dinler ve diğer metafizik önermeler sıklıkla Doğrunun Uygunluğu Teorisi'ni (*bak.*7. Bölüm) kabul eder. Bu teori "Tanrı", "iyi", "kötü" ya da "adalet" vs. gibi kavramları kullandığımızda mevcut bir "Tanrı"ya, mevcut bir "adalet"e vs. atıfta bulunduğumuzu, yani bu kavramların bir gerçeklikle örtüştüğünü savunur. Nietzsche'ye göreyse bu kavramların örtüşeceği bir gerçeklik yoktur. Nietzsche'nin doğruluk ve perspektivizm hakkındaki görüşlerine bir sonraki bölümde yer vereceğiz.

Amor fati

Amor fati: kaderinizi sevmek! Avrupa nihilizmine göre, özellikle de Rus versiyonunda, geleneksel değerlerin reddi siyasi etkisini devrim çağrısıyla göstermiştir. Nietzsche'nin temel kaygısıysa doğruların olmadığının kabulünün psikolojik etkisidir. Bu elbette kötümserlik ve umutsuzluk ya da "boşvermişlik" tavrına neden olabilir. Nietzsche nihilizmi olumlu anlamda hayatın olumlanması ve ahirete, kurtuluşa duyulan umudun yükünü atmak olarak görmüştür. Kurgular ve sizi rahatlatan sahte emniyetlere ihtiyaç duymadan kaderinizi sevmelisiniz.

Nietzsche'nin "nihilizm"i ebedi dönüş doktrininde doruğa çıkar. İnsan sadece kaderini kabul etmekle kalmamalı, onu sevmelidir; ayrıca sonsuza dek tekrarlanan bu amaçsız varoluşu da benimsemelidir. Bunu yapabilen insan "Üstinsan"olarak adlandırılmayı hak eder:

- *Üstinsan nesnel ya da herhangi bir türde değerlerin var olduğu inancını reddeder.*
- *Üstinsan kötümserlik ya da umutsuzluğa kapılmaz; aksine hayatı kucaklar ve kaderini sever (amor fati)*

- *Aynı hayatı tekrar tekrar yaşamak zorunda kalma ihtimaliyle yüzleştiğinde bile, Üstinsan'ın amor fati'si çökmez. En korkutucu formdaki varoluş bile neşelidir.*

Teselli ihtiyacı

Nietzsche bize insanlık ve bu insanlığın içinde yaşadığı dünyayla ilişkisinin resmini sunmuştur. Bu resim bir düzeni, yapısı ya da anlamı olmayan evrene bir düzen, yapı, bir anlam dayatmaya çalışan insanların resmidir. Aksine evren daimi değişim, çokluk, kaos ve oluş halindedir. Merhametli bir Tanrı, nesnel ahlaki değerler ya da Kant'ın deyimiyle "numen" yoktur.

Nietzsche insanlık tarihinin büyük bölümünde neden Tanrı ve nesnel değerlerin varlığına tutunduğumuzu sorar. Dini ve metafizik bir rahatlığa bir ihtiyaç olduğu aşikârdır. Öte yandan Nietzsche'nin dünyası 20. yüzyıla yaklaşırken, bu tür inançların entelektüel itibarının kalmadığına dair büyüyen bir hissiyat vardı. Tanrı inancı birçok paradoks ve çelişkilerle doluyken, doğruya ilişkin birçok iddia da kanıtlarla çatışıyordu.

Daha fazla insan dini iddiaları sorgulamaya başladıkça; bilim, sanat ya da Kantçı metafizik aracılığıyla başka "doğrular" aramaya başladı. Ancak bu Nietzsche için sadece bir kurguyu diğeriyle değiştirmekti. Nietzsche ilk dönem yazılarında özellikle de *Tragedyanın Doğuşu*'nda sanatın değerine atıfta bulunmuştur. Sanatın hayata bir anlam verilmesine, dünyayı farklı şekilde algılamaya yardımcı olacağını kabul etmiştir. Nietzsche sanatın psikolojik faydalarını kabul etmiş olsa da, sanatın herhangi bir diğer inançtan "daha doğru" olduğunu savunmak başka bir konudur. Bu Nietzsche'nin altına imzasını atacağı bir iddia değildir.

Nietzsche her zaman bilime de ilgi duydu. Bilimin insanlığa birçok faydasının olduğunu kabul etti. Din bir sonraki hayat, kurtuluş ve ebedi ruhla ilgiliyken, bilim dünyaya ilişkin nesiller boyu devam

eden şüpheciliğe göğüs gerebilecek bilgiyi sağladı. Burada aslında Nietzsche'nin kendi düşünce sisteminde bazı çelişkiler görebiliriz; sanata büyük bir vurgu yaparken, "olgular"ın olmadığına dair görüşünün aksine gider gibi görünür. Ancak, bilimsel araştırma metotlarından etkilense de Nietzsche, hayatının ilerleyen yıllarında bilimin de hatalar üzerine kurulu olduğu görüşünü benimsemiştir. Bilim de tıpkı sanat gibi, keşfedilecek hiçbir şey olmadığından keşiften ziyade bir yaratım ve icattır. Şüphesiz ki bilim *faydalıdır* ancak bilimin *doğru* olduğuna inanmak farklı bir şeydir. Tüm inançların sadece bir perspektif meselesi olduğunu anlamakla, *aşkın* insanın olmazsa olmazı olan ilk aşama geçilmiştir.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 Böyle Buyurdu Zerdüşt *Nietzsche'nin en popüler eseridir. Güç istenci, Üstinsan ve ebedi dönüş temaları bu kitapta geliştirilir.*

2 *Nietzsche'nin Zerdüşt karakteri bir ölçüde otobiyografiktir ve Nietzsche'nin Üstinsan'ın gelişini müjdelemesi olarak görülebilir.*

3 *Ebedi dönüşün temel prensibi, olanın tamamen aynı ayrıntılarla daha önce sonsuz kez olduğu ve sonsuza dek olmaya devam edeceğidir.*

4 *Nietzsche ebedi dönüş doktrinini kanıtlamaya girişmemiştir; onu daha ziyade bir düşünce deneyi olarak sunar ve doğru olması durumunda tepkimizin ne olabileceğini düşünmeye zorlar.*

5 *Üstinsan ebedi dönüş doktrinini benimsemeye hazırdır ve kendi hayatını sonsuza dek tekrar tekrar yaşama olasılığını dört gözle bekler.*

6 *"Üstinsan" Almanca* Übermensch *kelimesinin yaygın kullanılan tercümesi olsa da bu insanüstü bir varlık anlamına gelmez. Daha çok insanlığın dünyaya karşı belli bir psikolojik tutum takınmasını ve yeni değerler edinmeyi göz önünde bulundurmasını gerektirir.*

7 *Nietzsche'nin nihilizmi "hiç"e inanmak değildir ve "boşvermişlik" ile sonuçlanmaz. Daha ziyade nesnel değerlerin varlığının reddidir.*

8 *Nietzsche* amor fati *tavrını benimser, yani kaderinizi sevmeli ve ebedi dönüş doktrinini kucaklamalısınız.*

9 *Nietzsche* Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ten sonra yazdıklarının bu metin üzerine yorum olduğunu belirtmiştir, oysa bunlar yeni ve özgün fikirler içerir.*

10 *Nietzsche'nin felsefesi sanatın bazı formlarında da olabildiği gibi bir çeşit terapi olarak da görülebilir.*

7

Doğruluk ve perspektivizm üzerine

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *Nietzsche "doğru" ile neyi kasteder*
- *"perspektivizm" kavramının kullanımı*
- *akıl ve dile verilen değer*

> *Diyelim ki, bu da sadece bir yorum ve siz de itiraz etmeye yeterince hevesli mi olacaksınız? O halde böylesi daha iyi.*
>
> *(İyinin ve Kötünün Ötesinde)*

Felsefenin önemli bir alanı epistemoloji olarak adlandırılan bilgi teorisidir. Gerçekten de birçok filozof bu alanın, filozofların uğraşması gereken *en* önemli vazife olduğunu öne sürer: belli bir kesinlikle neyi bilebiliriz? Yunanca "filozof" kelimesi "bilgeliği seven" anlamına gelirken "bilgelik" terimi bugünlerde bilgiyi tanımlamak için nadiren kullanılır. Filozofun birincil görevi tam da budur ve bugün hâlâ bizi meşgul eden soruları soran Yunanlılara kadar uzanır. Nasıl "bilge" olabiliriz? Yani ne kadar bilebilir ve bir şeyi "biliyoruz" dediğimizde neyi kastederiz?

Örneğin biri "gökyüzü bugün çok mavi" gibi masum görünen bir açıklama yapmak isteyebilir. Buna verilecek felsefi yanıt "gökyüzü bugün çok mavi" ifadesinin geçerliliğiyle ilgili soruları sormak olacaktır. Gökyüzü herkes için mi çok mavi? Mavi dediğimizde hangi rengi algılıyoruz? Gökyüzünün kendisi gerçekten mavi mi

yoksa sadece biz mi onu mavi olarak görüyoruz? Salt mavinin aksine çok maviyle kastedilen nedir? Mavi nasıl mavi olabilir? Eğer onu görecek kimse olmasaydı gökyüzü mavi olur muydu? Gökyüzünün gerçekten ne renk olduğundan emin olabilir miyiz? Ve böyle devam eder! Aslında son soru epistemolojinin kalbinde yer alır. Kendi bedenlerimizin dışına çıkamayız. Dünyayı gerçekte olduğu haliyle "göremeyiz" çünkü onu duyularımız aracılığıyla görürüz. Her zaman duyularımıza güvenebilir miyiz?

Doğruluk türleri

Doğruluk "türleri"nden bahsetmek biraz tuhaf görünebilir, elbette yalnızca doğru vardır. Ancak filozoflar birbirinden çok farklı doğru anlayışları ortaya koydular. Mutlak doğru (bir şeyin her koşulda kesinlikle doğru olması), rastlantısal doğru (yer, zaman vs.'ye bağlı doğru), zorunlu doğru (bir ifadeler dizisine göre, bir şeyin doğru olması, aksinin mümkün olmaması), bilimsel gerçek, matematiksel doğru, göreli doğru vs. Doğrunun felsefi algılaması ise ikiye ayrılabilir: doğrunun uygunluğu teorisi ve doğrunun tutarlılığı teorisi.

DOĞRUNUN UYGUNLUĞU TEORİSİ

Bu en yaygın doğruluk görüşüdür. Bir önermenin gerçek dünyada bir şeye uygun düşüp düşmediğini sorar. Örneğin biri kırmızı bir arabayı göstererek "araba kırmızı"dediğinde, önerme bir gerçeklikle uyuşur. Biri, bunu söylerken kahverengi bir köpeği gösteriyorsa o zaman ifadenin gerçeklikle uyuşmadığı görülür. Uygunluk teorisi fiilen kanıya dair ifadeler ("bu araba kırmızı") ile mevcut koşullar (orada gerçekten bir kırmızı araba vardır) arasında ilişki kurar. Cazibesi sezgisel söylemindedir ancak Nietzsche özellikle bu teoriye saldırıya girişir.

DOĞRUNUN TUTARLILIĞI TEORİSİ

Bu teori ifadelerin doğruluğunu, onları bir düşünce sisteminde kanıtlanmış başka doğrularla ilişkilendirerek değerlendirir. Bu

yaklaşım doğruyu bir inançlar ağı olarak kavramaya yardımcı olabilir: diğer insanların var olduğu inancı, bir gün hepimizin ölmek durumunda kalacağı, güneşin ısı ve ışık yaydığı vs. gibi merkezi inançlar en kalıcılarıdır. Merkezden uzaklaştığımızda inançlarımızın sağlamlığı ve kalıcılığı azalır. Daha merkezi bazı inançlar kenarlara sürüklenmiştir. Ancak birbirlerini geçtikleri sürece ağ bozulmadan kalır. Bir inanç diğerleriyle çok tutarsızsa o zaman ağın uzak kenarlarında olacak dolayısıyla çoğunlukla görmezden gelinecek ya da toptan reddedilecektir. Bu bakış açısında doğruların mutlaklığıyla ilgili bir iddia olmayabilir, sadece tutarlılıkları söz konusudur.

Nietzsche bizim uygun düşen doğruya ya da ifadelerin gerçekliğe uygun olduğuna *inanmak istediğimizi* yadsımayacaktır. Gerçekten de eserlerinden *Ahlakın Soykütüğü*'nde doğruyu *istediğimizden* bahseder. Nesnel anlamda Doğru'yu aramak, ona sırt çevirerek "orada bir yerdeki" bir şeyi, Nietzsche'ye göre herhangi bir yoldan anlaşılabilir olmayanı aramayı gerektirir. Bu, anlamsız bir uğraşı olmanın yanında bu hayattan saptığı için zararlıdır. Hangi bilgiye sahip olursak olalım, bu her zaman kaçınılmaz olarak bir perspektiften kaynaklanır. Tecrübe ettiğimiz dünya kendi algı ve perspektifimiz tarafından şekillense bile varsayılan "öteki dünya"dan daha önemli değildir, her şeye rağmen içinde yaşayabildiğimizdir. Nietzsche kendini ne tutarlı doğrunun ne de pragmatik doğrunun (uygulanabilir ve işe yarar oldukça dünyanın bilgisini kabul etmeliyiz) taraftarı görmemiştir. Nietzsche doğruyu daha ziyade perspektivizm ile sunar.

Nietzsche'nin perspektivizmi

Ne yani insanlığın son çaresi doğrular mıdır? Onlar insanlığın çürütülemez hatalarıdır.

(Şen Bilim)

Bir resim yapmaya başladığınızı ve bu resmin bütün bir hayatın ve tecrübenin toplamını temsil ettiğini düşünün. Resmin bittiğini

düşünebilirsiniz. Boyaları kurumuş ve duvarda asılıdır. Nietzsche ise bitmiş bir resme bakmaz, çünkü resim hâlâ gelişiyordur ve sonsuza dek de bunu yapmaya devam edecektir. Çoğu insan "sağduyu"yu kabul eder: Yani orada bir dünya vardır, bir taşı tekmelediğinizde gerçekten bir taş vardır, hayatlarımıza yerleşmiş kurallar ve davranışlar o kadar gerçektir ki sorgulanmazlar bile. Resim boyayla kaplıdır, önceki nesillere ait renkleri ve şekilleri silip süpürmek zordur. Nietzsche'ye göre "sağduyu" sadece bir *yorumdur*. İşte Nietzsche'nin perspektivizm'i budur: Dünyayı yaşantı ve tecrübelerimiz vasıtasıyla görürüz ama bu onu *doğru* yapmaz. Resim "orada bir yerdeki" bir şeyin uygun temsili değil, insan zihninin ürünüdür.

Genel Bakış

Nietzsche'nin epistomolojisini, yine daha önceki filozofların görüşlerini anlamadan değerlendirmek zordur. Okur için özellikle Hume'un ampirizmi ve Kant'ın buna yanıtı hakkında bilgi sahibi olmak çok faydalı olacaktır.

Nietzsche'nin perspektivizmi yanıtlardan çok soruları beraberinde getirir çünkü yine tarzının dışına çıkmayarak bu terimle neyi kastettiğine dair ayrıntılı bir açıklama yapmaz. Örneğin, dini perspektif ya da bilimsel perspektif gibi bir perspektifler grubu mu söz konusudur yoksa her birinin diğerinden farklılaştığı bireysel perspektifler mi vardır? Nietzsche'nin *Deccal*'de belirttiği bir noktanın üzerinde durmaya değer: "doğru ve bir şeyin doğru olduğu inancı: birbirinden tamamıyla ayrı duran iki ilgi dünyası" Diğer bir deyişle bir perspektif, inanç ya da inançlar grubuyla aynı şey *değildir*; dolayısıyla "bugün gökyüzünün çok mavi olduğuna inanıyorum" demek bir perspektife sahip olmak anlamına gelmez. Nietzsche burada daha da radikalleşir ancak eğer bu inanç değilse nedir? Açıkçası Nietzsche burada da bize yardımcı olmaz!

Nietzche'nin ilk dönem çalışmalarına, *Tragedyanın Doğuşu*'ndan hemen bir yıl sonra yazılmış ancak yayınlanmamış "Über Wahrheit

und Lüge im außermoralischen Sinn" (Ahlaktan Bağımsız Olarak Doğru ve Yalan Üzerine) adlı denemesine bakmak belki yardımcı olabillir. Nietzsche bu çalışmada Yunan kültürüne, herhangi bir mutlak bakış açısından ziyade "yaşam perspektifi"nden bakar. Burada Nietzsche'nin perspektivizminin tohumlarını görürüz; yani şeyleri "perspektifsiz bir perspektif"ten görmek tamamen imkânsızdır. Nietzsche bu denemesinde şeyleri görmenin genel kabul görmüş bir yolu olduğunu söyler. Örneğin ahlaki açıdan yalanın kötü, doğruyu söylemenin iyi olduğu düşünülür. Ancak "hayat perspektifi"nden işler farklı görünebilir: diğerlerinden daha zayıf insanlar genellikle kendilerini yalan söyleyerek, hile yaparak, yaltaklanarak, kandırarak vs. korurlar. Dolayısıyla bu perspektiften—hayatta kalma perspektifi—yalan olumlu bir şey olarak görülebilir.

Nietzsche'nin insanların şeyleri sadece insani perspektiften bilebileceğini kabul etmesinde Kant'ın etkisi görülebilir. Ancak Nietzsche yalnızca tek bir insani perspektif olduğunu yadsıyarak Kant'tan ileri gitmiştir. Aksine zamana, yere, gruba, fizyolojiye, çevresel koşullara, güçlü ve zayıf türlere vs. bağlı çok sayıda insani perspektif vardır:

> *Tarihten ya da etnolojik araştırmalardan bildiğimiz tüm değer dizileri, tüm "...malısın"lar her durumda, psikolojik incelemeden de önce fizyolojik inceleme ve yorum gerektirir. Benzer şekilde hepsi tıp biliminden gelecek bir eleştiriye ihtiyaç duyar.*
>
> (*Ahlakın Soykütüğü*, 1. Makale, 17. Kısım)

Şeylerin düşündüğümüz gibi olduklarını kabul, yani sağduyu, hayat için sadece gerekli değil faydalı görülür. Nietzsche bu fikirle ayrı düşmez. Dünya "resmimiz" renk ve biçimlerin rasgele birlikteliği değil, dünyayı algılama ve ona uyum sağlama amacına yönelik bir süreçtir yani sırf hayatta kalmak için dünya görüşümüz gereklidir. Bu açıdan, sağduyu işlev görmemize izin verdiği için doğrudur. Söz konusu hakikat anlayışı fayda ile denktir: dünyanın belli bir yorumu nasıl *faydalı* olur? Nietzsche Tanrı'nın

öldüğünü ilan ederek Tanrı inancının artık faydalı bir amaca hizmet etmediğini belirtir. Bu durumda Nietzsche'nin nihilizmi sağduyunun reddi, yapılması nesiller boyu süren resmin bir kenara atılması değildir. Bunu yapmak sadece çılgınca değil mantıksızdır da. Nietzsche'nin nihilizmi daha ziyade sağduyunun nesnel anlamda gerçekten doğru; yani mükemmel, değişmez ve eksiksiz olduğunun reddidir. Doğru, bu nedenle gelişen bir süreçtir. Nietzsche'nin Tanrı inancını reddetmesi belki de doğrunun pragmatik teorisine işaret eder; bir dizi akademisyenin de bunu öne sürmesi anlaşılabilir ama Nietzsche muğlak kalmayı sürdürür. Genellikle tarih boyunca doğrunun değişmez, güvenilir ve elverişli olanla denk tutulduğunu kabul eder ancak bu Nieztsche'nin bunları pragmatik anlamda doğru kabul ettiği anlamına gelmez; özellikle de sağlığa olan ilgisi en azından onun pragmatik olmamasını ve sahte olanları tercih etmesini gerektirir. Nietzsche'nin hayatı geliştiren sağlıktan taraf olması bakımından bu noktada pragmatik olduğu öne sürülebilir.

Nietzsche zaman zaman gerçekten doğru olanı temsil etmediği için ilüzyonlara gayet ilgisiz kalabilir de. *İnsanca Pek İnsanca*'da aslında metafizik bir dünya olabileceğini, ancak bunun küçük bir ihtimal olduğunu ve kurtuluş için ona bakmanın çok yersiz olacağını söylemiştir. Burada Nietzsche'nin düşüncesinde bir turarsızlık var gibi görünüyor: gerçek bir dünya var mıdır, yok mudur? Nietzsche'ye göre doğru, elverişli kurgularla denktir ama o yine de dünyanın gerçekten neye *benzediğini* de söylemek istiyor gibi. Burada kafası karışıktır; bir yanda dünyanın bir perspektif meselesi olduğunu söylerken, diğer yandan sürdürülebilir olgulara sahip olabileceğimiz ihtimalini de bütünüyle yadsımaz. Örnek olarak, insanların nefes almak için oksijene ihtiyaç duyması bir olgudur. Peki bunun sadece bir perspektif meselesi olduğunu; hayatta kalma ihtiyacımıza dair bir doğru olduğunu söyleyecek ancak *oksijen gerçekten var ve bizim de gerçekten ona ihtiyacımız var* diyemeyecek miyiz? Bu durumda bize bazılarının diğerlerinden daha doğru olduğu bir bilgi hiyerarşisi mi sunuluyor? Nietzsche dünyaya ilişkin algımızın güç istencinin hallerinden ibaret olduğunu söyleseydi bile, ki öyle görünüyor, kendi metafiziğini sunmada bir riski barındırıyor: evrende hüküm süren bir kuvvet.

Genel Bakış

Nietzsche, bilgi başlığında kolaylıkla "sınıflandırılamaz". Bazen Hume'un ampirizmine yakın görünürken bazen de Kant'la benzeşir. Perspektivizmini sadece ona özgü görmek herhalde en iyisi olacaktır.

Akıl ve duyular

Nietzsche çoğu kez sadece bir nihilist olarak değil akılcılık karşıtı olarak tanımlansa da akla karşı değildir. Onun karşı olduğu *faydalı* olmayan, hayatı imkânsız kılan şeylerdi. Eleştirisi akla değil, Platon gibi akılcı filozoflaraydı. Platon duyular ve bu dünya pahasına akla vurgu yapmış; akılcılığı onu başka bir alana, rasyonel hakikat inancına taşımıştır. Sonuç olarak Platon bu dünyayı bir yanılsama ve rasyonel düşünceden uzaklaşma olarak görür. Duyular inanca dayanak sağlayabilir ama asla doğru bilgiyi vermez. Nietzsche aklın, duyuların ihmal edilmesi pahasına kabul edilemez olduğunu savunur. Sonraki eseri *Putların Alacakaranlığı*'nda (1889) bile duyuların inançlarımızı keskinleştirmeye izin verdiğini ve bize düşünmeyi öğrettiğini savunmaya devam eder. Nietzsche burada duygusal, hayvansal anlamda irrasyonel değildir. Tutkuların önemli olduğunu ve bize bir şeyler öğretebileceğini düşünse de duyuların dünyayı gözlemeyi ve ona dair perspektifimizi ince bir şekilde ayarlamayı mümkün kılan eğitici bir araç olduğuna inanmıştır.

Dilin önemi

Genel Bakış

Nietzsche inançlarımızın oluşmasında dilin önemini takdir eden ilk filozoflardandır. Nietzsche "ruh", "hakikat" gibi kelimeleri kullandığında bu hatırlanmalıdır.

Düşünce tarihine bakarsak bu tarihin neredeyse tamamıyla tanrılar bir Tanrı, ahiret ve ebedi ruha inançla dolu olduğunu fark ederiz. İnsan bu kavramları bu zaman çizelgesinin sadece küçük bir parçasını temsil eden bir sürede yani oldukça kısa bir zaman önce sorgulamaya başladı. Şimdi bir kez daha resmimize dönelim: Eğer her fırça darbesi insanlığın 100 yıllık tarihini temsil ediyorsa, o halde metafizik kavramları sorgulama diğer binlercesinin arasında gizli, sadece bir fırça darbesine denk gelir. Dünya görüşümüz bu şekilde resmedilirse, ki Nietzshe bunu ileri sürmüştür, kullandığımız dil de resmedilebilir. *Putların Alacakaranlığı*'nda Nietzsche dil bilgisinden kurtulana kadar Tanrı'dan kurtulamayacağımızı ilan etmiştir. Bu fikir daha sonra günlük konuşma dilinin Taş Devri metafiziğini içerdiğine inanan İngiliz filozof Bertrand Russell (1872-1970) tarafından da dile getirildi. Daha iyi bir felsefe istiyorsak yeni bir dil üzerinde çalışmalıyız.

Nietzsche konuştuğumuz dilin insanları baştan çıkardığını öne sürer. İnsanların kullandığı "zihin" ya da "ruh" gibi terimler dilimize o kadar yerleşmiştir ki, Nietzsche'nin dediği gibi bir kelimeyi bozmaktansa vücudumuzdaki bir kemiği kırmayı yeğleriz. Kullandığımız dilin büyük bölümü insanlığın ilk kullandığı dile, daha ilkel bir psikolojiye dayanır ve bu nedenle de gündelik dili konuşurken bundan kaçamayız. Bir kelimeyi kullandığımızda, kelimenin aslında insanlığın nesiller önceki üretiminden çok başka bir şeye *atıf* yaptığı yönündeki sağduyuya dayalı görüşe hâlâ bağlıyızdır:

> *O halde doğru nedir? Metaforlann, kinayelerin, antropomorfizmin manevra kabiliyetine sahip ordusu; kısaca şiirsel, retorik olarak yükseltilmiş, yeri değiştirilmiş ve bezenmiş ve bir halk tarafından uzun süre kullanıldıktan sonra muteber, meşru ve bağlayıcı olarak görülen insan ilişkilerinin bir toplamıdır: doğrular, mahiyetleri genellikle unutulmuş yanılsamalardır.*
>
> (Ahlaktan Bağımsız Olarak Doğru ve Yalan Üzerine)

Dilimize o kadar güçlü bir şekilde bağlıyızdır ki ki tanımladığı kurgular olmadan yapamayız. Nietzsche ayrıca fizik dilinin bile bir kurgu, bir yorum olduğuna inanmıştır. Evrenin doğasını açıklamak için elverişli bir araç olarak atom kavramından bahseder, ama hepsi bu kadar. Nietzsche'nin perspektivizmi bundan çok daha ileri gider zira atomlar gibi sadece teorik öğeler değil, *tüm öğeler* kurgudur. Tüm bedenler, çizgiler, yüzeyler, neden-sonuç ve devinim kavramları; bütün bunlar sadece inanışın parçalarıdır ve kendi başlarına bir kanıt oluşturmazlar.

Nietzsche neden ve sonuç gibi kavramlara duyulan inancı sorgular. "İnsan gözlükleri"ne sahip olduğumuz ve bu nedenle dünyayı belli bir açıdan görmekten başka bir şansımız olmadığına dair Kantçı bakış açısını bütünüyle kabul etmez. Aksine haşin bir tecrübeyle öğrenmişizdir ki dünyayı algılama yolumuz hayatta kalmak için en uygun olanıdır. Dünyayı başka şekilde gören çok sayıda insan olabilir elbette ama sonuçta mahvolmuşlardır. Nietzsche'nin sunduğu nedensellik fikri David Hume'unkinden çok da farklı değildir. Hume neden-sonuç kavramına sadece doğada var olduğu için değil, alışkanlıklar nedeniyle ulaştığımızı, bir olayı diğerine bağladığımızı öne sürer. Nedensellik bu sebeple zihnin bir ürünüdür ve gereklidir. Nietzsche'ye göre bunlar iletişim için faydalı olan beylik kurgulardır.

Sağduyu dünyasını reddeden filozof ve bilim insanları da olmuş ancak Nietzsche onların gerçek olarak tasavvur ettikleri başka bir dünya yaratma hatasına düştüğünü ileri sürmüştür. Bilime yönelik iyi hislerine rağmen Nietzsche bilimin bizi gerçekliğe yaklaştırdığını kabul etmez çünkü ona göre yakınlaşılacak bir gerçeklik yoktur. 17. yüzyılda Gelileo'nun zamanından beri bilim insanları dünyanın güneşin etrafında döndüğü ya da insanın diğer türlerden ürediği gibi dönemin sağduyusuyla çatışan teoriler sunmak için çalışmışlardır. Bu genellikle dünyayı anlamamızda radikal dönüşümlerle sonuçlanmış ve yeni bir sağduyu anlayışına neden olmuştur. Bilim insanlarına göre bu teoriler evrenin gerçekte ne olduğunu anlamaya biraz daha yaklaşmamıza izin verirler. Nietzsche'ye göre, pragmatik uygulamalarına rağmen onlar hâlâ bir kurgudan ibarettir. Önceki dünya görüşünden daha gerçek değillerdir.

Nietzsche zihnin dışında başka bir dünya olmadığına dair mutlak idealist tutumu benimsememiştir. Çünkü o da Kant gibi, düzenli ve yapılandırılmış bir evren arzumuzun dışında başka bir dünya olduğuna inanmıştır. Bu konuda konuşmak şöyle dursun, bu dünyaya akıl erdirmek mümkün değildir. Nietzsche bu bakımdan Kant'ın etki alanından tamamıyla kaçamamış, yaşı ilerledikçe bu gerçek dünya üzerine daha fazla düşünmeye başlamıştır. Gerçek dünyadan bahsetmeye başlar başlamaz, kullandığımız dilin sınırları nedeniyle dilimizin tutulması kaçınılmazdır. Çünkü bizi dünya görüşümüze bağlayan metafizik terimleri kullananabileceğimiz yerleşik başka bir dilimiz yoktur. Kullandığımız başka bir dil olmamasına rağmen yine de dille oynayabiliriz. Nietzsche'nin aforizma tarzı, kelimelerle zekice oynaması ve çelişen ve tartışmalı ifadeleri bizi sorgulama ve düşünmeye zorlar. Şiir, bilmece, *koan* (çelişkili önerme) vs. kapsayan mistik geleneklerin aksine tanımlanamazı tanımlama girişiminde Nietzsche benzer metotları kullanmak zorunda kalmıştır. Bu onun felsefesine mistik bir nitelik kazandırsa da herhalde bu kaçınılmaz.

Nietzsche'nin perspektivizmi Üstinsan'ı daha net anlamamızı sağlar mı? Nietzsche'nin *Übermensch*'i ne erişilebilen ya da kavrarabilen bir gerçekliğe inanma aldatmacasına sürüklenecek ne de kurtuluş için din ya da felsefeye bakacaktır. Yanlışı söylemektense doğruyu belirtmekle daha az ilgilenecek ve hayatta kalmak için sağduyuya bağlı olması gerekecekti zira aşırı şüpheci sabahları yatağından kalkmayı başaramaz. Bu durum yine de yeni bir dil ve felsefe arayışında cüretkâr bir denemeyi engellememelidir. Nietzsche fiziksel bir değişiklik de önererek çok mu ileri gitmiştir? Genetik alanındaki ilerlemeleri önceden mi görüyordu? Bunu söylemek Alman filozofa fazlasıyla anlam yüklemek olur.

Genel bakış

Nietzsche bilgi konusunda—Hume kadar—şüpheci olmasa da bir "akademik şüpheci" olarak düşünülebilir: bir şeyi gerçekten kesin olarak bilemeyeceğimize ilişkin akademik bağlamda şüpheci olan, ancak gündelik hayatta (akademinin dışında) bazı şeylerin "doğru" olduğu varsayımıyla yaşayan biri gibi.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Epistemoloji bilgi teorisidir. Felsefenin, neyi bilebileceğimizi ve "bilgi" ile ne kastettiğimizi inceleyen alanıdır.*

2 *Nietzsche, şeylerle ilgili ifadelerin gerçek dünyadaki şeylere uygun düştüğünü ifade eden doğrunun uygunluğu teorisini eleştirir.*

3 *Nietzsche belki de, doğrularm tutarlı oldukları sürece "doğru" olduğunu söyleyen tutarlılık teorisine daha yakındır. Ancak yine de bu Nietzsche'nin perspektivizmini tam olarak tarif etmez.*

4 *Nietzsche'nin perspektivizmi dünyayı bir perspektifler koleksiyonundan görmektir, bunlar dünyanın gerçekten olduğu haline uygun düşmek zorunda olmasa da.*

5 *Nietzsche'nin nihilizmi sağduyunun reddi değil daha ziyade sağduyunun "doğru"olduğuna dair kabulün reddidir.*

6 *Nietzsche rasyonalizm karşıtı değildir ama dünyanın doğru resmini sadece aklın sağlayacağı fikrini eleştirir.*

7 *Nietzsche'ye göre kullandığımız dil bizi "baştan çıkarır", inançlarımızı değiştirmek için kullandığımız kelimelerle kastettiklerimizi de değiştirmeliyiz.*

8 *Nietzsche bir idealist değildir (terimin felsefi anlamıyla) ama bir "numen" olduğunu öne sürerek Kant'tan da çok fazla uzaklaşmaz.*

9 *Nietzsche felsefi bir şüpheci olabilir ama hayatta kalabilmek için "elverişli kurgular"a ihtiyaç duyduğumuzu kabul eder.*

10 *Nietzsche'nin hakikat hakkındaki görüşleri Üstinsan'ın perspektifine dair daha fazla şey söyleyebilir.*

8

Nietzsche ve din

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *Nietzsche'nin "dindarlığı"*
- *Lüterci yetiştirilme tarzının felsefesi üzerindeki etkisi*
- *Nietzsche'nin "dini tecrübesi"*
- *Nietzsche'nin neden dine değer verdiği*
- *mitin önemi*
- *dinin devletteki rolü*
- *Nietzsche ve İslam*
- *Nietzsche ve Budizm.*

Günün birinde bana kutsal diyecekler diye çok korkuyorum... Aziz olmak istemem, soytarı olayım daha iyi.

(*Ecce Homo*, Neden Bir Yazgıyım)

Nietzsche'nin dindarlığı

Nietzsche sıklıkla ateist olarak tanımlanmış ve "Tanrı öldü" açıklaması da bu görüşü destekler görünmüştür. Felsefesini çekici kılansa dinsel dil, metafor ve semboller kullanması; ayrıca Lüterci yetiştirilme tarzından tümüyle kaçamamış olmasıdır. Dahası Nietzsche özellikle belli bir zaman ve yerdeki (Avrupa'da yaklaşan yeni yüzyıl) okurlara seslenmiş ve Avrupa'nın önemli bir

dönüm noktasında olduğunu algılamıştır: eski Tanrı'nın öldüğü ve toplumun kendini yükselen laikleşme sürecinde bulduğu yeni bir çağın doğuşu. Nietzsche'nin "dindarlığı"nı, laik düzenin insanlığa anlamlı bir varoluş sağlayacağına olan inançsızlığı bağlamında görmek gerekir.

Kimi âlimler Nietzsche'nin dindarlığını kabul etmişti. Örneğin Alman filozof Martin Heidegger (1889-1976) onu "Tanrıyı tutkuyla arayan biri ve son Alman filozofu" olarak tanımlarken, daha yakın zamanda İngiliz deneme yazarı Erich Heller (1911-1990) "O, ruhu ve aklının özel dokusuyla, 19. yüzyılın dünyaya getirdiği en dindar varlıklardan biri..." diyordu.

Daha modern yazarlardan Alistair Kee *Nietzsche Against the Crucified'da* (Nietzsche Çarmıha Gerilmişe Karşı) ve Giles Fraser Redeeming *Nietzsche'de* (Nietzsche'yi Kurtarmak) aşağıdaki alıntılarda da özetlendiği gibi Nietzsche'nin gayet dindar bir filozof olduğunu öne sürmüşlerdir:

> *Nietzsche kendini ateist olarak tanımlamış olsa da biz onu, Tann'nın varlığı için geleneksel kanıtlar üzerinden teologlarla öteden beri süregelen bir mücadeleye girişen filozoflar geleneği içinde anlamaya çalışmamalıyız... Onun durumu, onu bir ateist olarak tanımlamak için çok daha derin ve karmaşıktır, yanlış olmasa da, yanlış bilgilendirmeye neden olur.*
>
> (Kee, age.)

> *Nietzsche'nin ateizmi Tanrı'nın varlığını yadsıması üzerinden—ne entelektüel ne de duygusal açıdan—değerlendirilemez. Bu neticede Nietzsche'nin Tann'ya inandığına inanmam anlamına gelmiyor. Düpedüz inanmıyordu. Nietzsche tartışmasız bir ateistti; benim sorum şu olacak: ne türden?*
>
> (Fraser, age.,)

Bir "tür" ateist olarak Nietzsche

Genel Bakış

Nietzsche, genellikle bir ateist olarak nitelenir ancak okur onun aslında ne kadar dindar olduğunu kavramalıdır.

Nietzsche'nin ateistliği bu durumda kendine özgüdür: Tanrı'ya inanmaması bakımından bir ateisttir ama dindarlığın belli formlarını da barındırır. En azından Yunan tanrısı Dionysos'a bağlılığını ilan etmiştir. Nietzsche'nin Lüterci geleneklere göre yetiştirilmiş olması tamamen göz ardı edilmemelidir; Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu ile ilgilenmemesine rağmen—Tanrı'nın yokluğu ya da varlığına dair standart tezlerle uğraşma zahmetine de girmemiştir—teolog Paul Tillich'in deyimiyle Nietzsche de "nihai kaygı"yı taşır: nasıl "kurtulacağız"? "Kurtulmak" kurtuluşla ilgili pek çok teolojik öğretiyi gerektirmez, kurtuluşu *bu dünyadaki* insan ırkının geleceğiyle ilgili bir kaygı olarak algılamak yeterlidir. Nietzsche'nin meselesi patolojik gördüğü bir Hıristiyan Tanrısı'na inancın yerini kurtuluş için hayatı olumlayan yeni bir çerçeveyle değiştirmektir.

Nietzsche'nin "Tanrı öldü" de dahil Hıristiyan imgelemi ve düşüncelerini kullanmasının önemli bir nedeni, Tanrı'nın ölümünün teolojinin sonunu getirmediği aksine taze bir başlangıca neden olduğuydu: kurtuluşu mümkün kılan Tanrı'nın ölümüdür. Nietzsche *Putların Alacakaranlığı*'nda "Tanrı'yı yadsırız; Tanrı'yı yadsıyarak hesap verme sorumluluğunu da yadsırız: ancak *bunu* yaparak dünyayı kurtarabiliriz" der. Nietzsche bu nedenle Hıristiyan imgelemine uzanır.

Lüterci Nietzsche

Nietzsche ancak Alman Devrimi topraklarında yetişebilirdi.

(Dietrich Bonhoeffer)

Nietzsche'nin dinsel bakış açısına bir dizi faktör katkıda bulunur: Lüterci geçmişi, bir papaz olan babasının etkisi, çocukluğunda Tanrı'ya hürmeti; yetiştiği, hepsi de Lüterciliğin coğrafi merkezi olan yerler ve teoloji eğitimi için Bonn Üniversitesi'ne kaydolması. Nietzsche aslında Wagner ile bağlarını koparana kadar Lüter'i kahramanlarından biri olarak gördü ve yetiştiği yer ve zamanda yaygın olan Lüterci Pietizm'e derin bir minnettarlık besledi. Pietizm aslen rasyonalizm karşıtıdır, teolojik spekülasyona kayıtsızdır ve içgüdülerle daha çok ilgilidir; İsa ile akli düzeyde değil şahsi düzeyde etkileşime geçmekle ilgilenir. İçgüdüye yapılan vurgu *Deccal*'den yapılan aşağıdaki alıntının da altını çizdiği gibi Nietzsche'nin felsefesinin merkezinde yer alır:

> *Hıristiyan'ın ayırt edici niteliğini "inanç" olarak görmek saçmalık derecesinde yanlıştır: tek Hıristiyan pratiği, Haç'ta ölenin yaşadığı türden bir hayat Hıristiyandır... Bugün bile böyle bir hayat mümkündür, bazılan içinse gereklidir hatta: özgün anlamıyla Hıristiyanlık her zaman mümkün olacaktır... bir inanç değil ama bir eylem olarak...*

Daha önce belirtildiği gibi (*bak.* 7. Bölüm) Nietzsche böylesi bir akılcılığa karşı değildi ancak içgüdülere güvenmenin, tutkularınızın sizi yönlendirmesinin daha önemli olduğunu düşünmüştü. Arkadaşı Peter Gast'a yazdığı gibi: "Bir tat alıyorum ama hiçbir akla, mantığa ve mecburiyete dayanmıyor." Dine gelince, onunla etkileşime geçip geçmeyeceğimize karar veren akıldan ziyade bu "tat"tır. Nietzsche'nin dindarlığı *amor fati* (*bak.* 6. Bölüm) kavramıyla da ilişkilidir: hayattan nefret eden kâfirdir. Nietzsche nihilist olarak adlandırılsa da aslında Hıristiyanlığı nihilist, hayatı yadsıyan ve baştan çıkmış olarak görür, bu durumda hayat ancak herhangi bir uhrevi âleme gönderme yaparak anlamlı olabilir. Tanrı'nın ölümüyle birlikte nihilizmin gerçek yüzü görünmüş ve Avrupa açık bir biçimde umutsuzluk, kurtuluştan yoksunlukla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada—Nietzsche'nin kendi döneminde Avrupa'da var olduğuna inandığı ahlak sonrası dönemde—insanlığın gerçekten tanrısal

olandan kurtulmaya ihtiyacı var mıdır sorusunu sorma fırsatını bulur: insan hayatı kendi kendini olumlayamaz mı? Nietzsche'nin felsefesinin her kısmında bir tür aciliyet hissi, kendi zamanında fırsata açılan çok küçük bir pencere olduğunun farkındalığı yer alır. *Hıncın,* kendinden nefret etme halinin (güç istencinin daha kuvvetli bir kullanımı) gücünün kısa bir süre içinde yeni peygamberlerin kisvesi altında yeniden bir araya gelebileceğine inanmıştır. Nietzsche'nin bugün bu kadar çok okunmasının bir nedeni de bu yeni kurtuluşların komünizm, milliyetçilik, kapitalizm ve diğer "-izm" ler gibi etiketler altında toplandığının kabul edilmesidir.

Nietzsche'ye göre kurtuluş bir *iç* aşkınlıktır. Bu, acıyı Hıristiyan kurtuluşu aracılığıyla dindirme girişimlerinin beraberinde getirdiği hastalığın tedavisini içeren bir iyileşme sürecidir. Bununla birlikte Hıristiyanlık hastayı daha da kötüleştirir. Nietzsche'nin sağlık anlayışı acısız bir durumu ifade etmez, acının sağlığın önkoşulu olduğunu düşünmüştür. Ayrıca Hıristiyanlığın iyileştirmediğine ancak *anestezi ile uyuşturduğuna* inanmıştır: acıyı durdurur ve insanları acının yokluğunun kurtuluşla aynı olduğuna ikna eder.

Nietzsche ve "ilham"

Nietzsche'nin Silvaplana gölünün yanındaki tuhaf "dini" tecrübesinden bahsedilmişti (*bak.* 2. Bölüm). Nietzsche *Ecce Homo*'da yeniden söz konusu deneyime atıfta bulunur: "Bu iki yürüyüşte, Zerdüşt'ün birinci bölümü tümüyle kafamda canlandı, her şeyden önce Zerdüşt'ün kendisi bir kişi olarak; daha doğrusu sinsice *beni ele geçirdi...*" der ve şöyle devam eder:

> *İçinde en ufak bir boş inanç kırıntısı kalan kendinin salt cisimleşme, salt birilerinin sözcüsü, salt baskın güçlerin aracısı olduğu düşüncesini bir kenara koymakta zorluk çekecektir. Aniden, kelimelerle tarif edilemeyecek kesinlik ve incelikle görülür, duyulur hale getiren vahiy kavramı bu durumu tanımlar. İnsan aramaksızın duyar; kimin verdiğini sormaksızın alır; bir düşünce zorunlulukla, tereddütsüz biçimde şimşek*

gibi çakar; benim için tercih diye bir şey olmadı. Muazzam gerilimin bazen gözyaşı seliyle boşaldığı bir kendinden geçmedir; yürürken istemeden bir hızlanır bir yavaşlarsınız; tepeden tırnağa geçirdiğiniz o ince ürpertiler izdihamı ile kendiniz değilsinizdir... Her şey istenmeden en üst düzeye ulaşmış ancak bir özgürlük, mutlaklık, güç ve tanrısallık hissiyatının fırtınasında meydana gelmiştir.

(Ecce Homo)

Bu ifadeler dini bakış açısından yoksun bir insana işaret etmez. Bu "ilham" Nietzsche'nin kendi icadı olan düşünceler anlamına gelmemektedir, daha ziyade mistik bir "güç, tanrısallık" hissi olarak ortaya çıkar.

Hayatı geliştiren din

Nietzsche'ye göre dinin doğru olup olmadığı değil, hayatı geliştirip geliştirmediği önemlidir. Herhalde Nietzsche'yi anlamanın en iyi yolu onu büyük tasarılarla dolu *küresel* bir filozof değil *yerel* bir filozof olarak görmektir. Nietzsche'yi okurken, hedefinin ne olduğunu bulabilmek için yerel düşünmek daha iyi olacaktır. Örneğin Nietzsche merhameti toptan reddetmez ancak nihilist bir sonuca götüren merhameti reddeder. Merhamet, özveri gibi değerlere saldırmaz—aslında Nietzsche'nin kendisi de onu tanıyanlar tarafından merhametli biri olarak görülür—ama bunun Schopenhauer ve Paul Rée gibi isimler tarafından ifade ediliş biçimine saldırır. Schopenhauer ve Rée de Nietzsche gibi belli yönlerden ateist, determinist ve doğalcılardır ama Nietzche'nin yine de onları kınamaya girişmesi ilginçtir.

Nietzsche doğaüstüne, deneysel olmayana inancı mı reddeder? Hayır. Aksine inancın sonunda nereye ulaşıldığıyla ilgilenir. Örneğin, Yunan tanrılarına inanç tamamen kabul edilebilir zira bu inanç hayatın olumlanması anlamına gelir. Ayrıca, din ve doğaüstünün bazı türleri de kabul edilebilirdir. Geleceğin toplumu gerçekten de doğaüstü ve deneysel olmayan bir toplum olabilir. Nietzsche din konusunda yazdığında, ister Hıristiyanlığı eleştirsin

ya da İsa'ya, Budizme ya da İslam'a olumlu yaklaşsın, onun nihai değeri sağlıktır: en iyi sağlığı hangisi sağlar? Bununla kastettiği Freudcu (hatta belki de Platoncu) yaklaşımı andırır; benliklerimiz —"ruhlarımız diyelim isterseniz (Nietzsche de rahatça "ruh" kelimesini kullanır)—parçalanmıştır. İnsanların çoğu her tarafa saçılmış güdülerle parçalara ayrılmıştır.

İslam üzerine

İlginçtir ki Nietzsche eserlerinde İslam ve İslam kültürüne 100'den fazla referans yapmıştır. Zaman zaman genel olarak bu alandan insanlara duyduğu hayranlıkla İslam'a övgüler yağdırır, özellikle de Müslüman Sufi şair Hafız-ı Şirazi (1315-1390) gibi kişileri över. Müslüman İspanya'nın büyük başarılarından söz eder ve İslam'ı, hayatı yadsıyan Hıristiyanlığın aksine hayatı olumlayan bir din olarak görür. Nietzsche aynı zamanda, İslam ve İslam dünyasını algılayışında inanılmaz derecede bilgisiz ve Oryantalist'tir (bu terim doğunun ya da "Orient"in romantik ve çarpıtılmış bir resmini ortaya koyan Batılı yazı ve yazarları tanımlamak için kullanılır) ve bu o dönemde Avrupalılar için hiç de alışılmadık bir algılama biçimi değildi: İslam sosyal mühendisliğin manipülasyon aracı, Peygamber Muhammed de kurnaz bir düzenbaz vs. olarak görülüyordu. Nietzsche gerçekten de aralarında William Palgrave, Julius Wellhausen ve Max Muller'inkilerin de yer aldığı çok fazla Oryantalist metin okumuştur.

Bu açıklamaların çelişen doğasını bir yana bırakırsak, Nietzsche kendini bütünüyle İslam ve onun başlı başına ilginç kültürüyle ilgili açıklamalar yapmaya hazır hisseder. Ian Almond adlı akademisyen Nietzsche'nin İslam'a duyduğu sempati ve ilginin Alman kültürüne olan nefretinin bir sonucu olabileceğini belirtir. Yani Nietzsche kendininkini alçaltmak için "öteki" kültürün niteliklerini abartır. Doğu'ya karşı romantik bir arzuya yol açan bu kültürel klostrofobi özellikle Romantik şairler (Nietzsche'ye göre özellikle de Heinrich Heine ve Goethe) arasında yeni değildir. Nietzsche aslında hiçbir Müslüman ülkeyi ziyaret etmemiştir;

İslam ile ilgili ulaştığı kaynakların tümü de bakış açıları bakımından Oryantalisttir.

Nietzsche'nin Oryantalizmi ve bunun İslam'ı ne derece doğru temsil ettiği sorusu bir bakıma yersizdir; Nietzsche için önemli olan bunun ne kadar faydalı olduğudur. Burada yine 7. Bölümde anlatılan Nietzsche'nin *perspektivizm*'ine döneriz. Nietzsche İslam ve İslam kültürüyle aslında çok fazla ilgilenmemiş, hatta onu öğrenmemiş daha ziyade onu kendi kültürüne karşı bir şahmerdan olarak kullanmış; ayrıca İslam, Avrupa kültürünün zayıflığını vurgulayan ve olası alternatifler sunan epistemolojik bir işlev de görmüştür. Nietzsche için İslam'ın çekiciliği, onun sözde Aydınlanmış, demokratik Avrupa eleştirileri göz önüne alındığında, İslam'ı daha az modern, daha az demokratik, daha az aydınlanmış ve bundan ötürü de *daha iyi* görmesinden ileri gelir. Kendisinin de söylediği gibi "Uzun bir süre Müslümanların arasında yaşamak istiyorum, özellikle de inançların en sofu olduğu yerde: bu şekilde Avrupalı olan her şeye bakışımı netleştirmeyi umuyorum."

Nietzsche'nin İslam perspektifine bir örnek onun Suikastçiler'e olan hayranlığıdır: *Haşhaşiler* olarak bilinen bu grup, Şii İsmaili mezhebinden türemiş, 11. ile 13. yüzyıllar arasında var olmuştur. Suikast bombacılarının ortaçağdaki dengi olarak birincil hedef, özellikle yozlaşmış ve baskıcı görünen yöneticilere suikastler düzenlemekti. Nietzsche burada siyasi suikasti hoşgörmez daha çok Öteki hayranlığı ve "Öteki" daha iyidir anlayışı söz konusudur. Hayranlığı farklılığın uçlarında kendini gösterir ve bu kız kardeşi Elisabeth'e yazdığı bir mektupta yansımasını bulur. Mektubunda, Avrupa kültüründen köklü biçimde farklılaşan Japonya'da yaşamayı arzu ettiğini belirtir.

Bunu, *Deccal*'in 60. Kısmından bir alıntıyla örnekleyebiliriz:

> *Hıristiyanlık bizden eski dünyanın mirasını çaldı, sonra da İslam kültürünün mirasını. Temelde bizimle Yunanistan ve Roma'dan daha yakından ilişkili, duyularımız ve zevkimize daha doğrudan hitap eden*

İspanya'nın harika Mağrip kültür dünyası ayaklar altında ezildi (bunlann ne tür ayaklar olduğunu söylemeyeceğim): Neden? Çünkü soyluydu, çünkü köklerini mertliğe borçluydu, çünkü hayata Evet diyordu hem de Mağrip yaşantısının nadir ve seçkin hazineleriyle!... Sonrasında Haçlılar, önünde toza toprağa yatmalarının daha yerinde olacağı bir şeye karşı savaştılar; bizim ondokuzuncu yüzyılımızın onun karşısında kendini fakir ve çok "geç kalmış" görebileceği bir kültürle...

Nietzsche burada Müslümanları "bizden biri" ilan eder ve İslam kültürünü Yunan ve Roma'dan daha yakın görmesi onun Antik Yunan eğilimi göz önüne alındığında oldukça dikkat çekicidir.

Mit, modernite ve anıtsal tarih

Genel bakış

Nietzsche bugün neden bu kadar popüler? Büyük oranda modernite eleştirilerinin çağının ilerisinde olmasından. Ancak son yıllarda modernitenin bazı olumsuz etkilerine (ağır sanayileşme, anlam bulmak için verilen mücadele, küresel ısınma vb.) bakınca, Nietzsche'nin 100 yıl önce söyledikleriyle ilişki kurabiliyoruz.

Nietzsche'de tekrarlayan temalara bakıldığında ana temanın kuşkusuz şu an üzerinde yürüdüğümüz yolun yani modernite'nin eleştirisi olduğu görülür. Bu tema Nietzsche'nin yazılarında ilk büyük eseri *Tragedyanın Doğuşu*'ndan itibaren yer almıştır. Çok tartışılan "modernite" kavramının iki önemli devrimin sonucu olduğu düşünülür: Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi. Henry Cox modernitenin "beş şartı"na atıf yapar:

1 *Ulus devletlerin ortaya çıkışı*
2 *Bilime dayanan teknolojinin egemenliği*
3 *Bürokratik akılcılık*
4 *Birincil motivasyon olarak kâr maksimizasyonu*
5 *Sekülarizasyon.*

Nietzsche'ye göre sahip olduğumuz ve *ihtiyaç duyduğumuz* anıtsal tarihte, rol modeller bize taklit yoluyla yücelik ilhamı verir. Anıtsal figürlerin, anıtsal olmaları için mitleştirilmeleri gerekir, yapıları bozulmamalı ve bireyselleştirilmemelidir. Kahramanlarımız belli ayrıntılardan yoksun ve muğlak olmalıdır ki bizler kendi şiirsel buluşlarımızla boşlukları doldurabilelim. Yani, modern zamana ayak uydurabilmek için esnek olmalıdırlar. Sağlıklı, gelişen bir kültür Nietzsche'ye göre "...geçmiş ve yabancı olanı kapsamak", geçmişin "küflerini" şimdinin dilinde "yeniden yaratmak" için "plastik güç"e sahip olmalıdır (*Çağa Aykırı Düşünceler*, II 1). Mitleştirilmiş figürler bir bakıma yazılı olmayan toplum kuralları işlevini görür. Sadece anıtsal tarih yaratıcıdır ama bu eleştirel olmayacağınız anlamına gelmez. Konuyu açmak için Nietzsche "insan geçmişin bir bölümünü dağıtma ve feshetme gücünü elinde bulundurmalı zaman zaman da bu gücü kullanmalıdır" der. Bizi büyüten, hayatı doğrulama temelinde buna nasıl hüküm verdiğimizdir. Nietzsche yaşamı *zehirlediği* gerekçesiyle kendi dönemindeki Hıristiyanlığı eleştirir ve bu eleştiri İsa'yı anıtsal, mitsel bir figür olarak övmesiyle tezat oluşturur.

Nietzsche moderniteye hizmet eden tarihin atomize olduğunu savunur. Tarihi olaylar sadece tarihi olgulardır, büyük bir ansiklopedi ya da daha modern deyimiyle bir Wikipedia'dır. Modernite kültürden yoksundur, karışık ve farklı tarzların "alacalı panayır yeri", "kaotik düzensizliği"dir (*Çağa Aykırı Düşünceler*, I, 1). Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ünde, peygamber "Alaca İnek" olarak bilinen kasabayı hem sever hem de hor görür. Çünkü bu köyün vatandaşları inek (sürü) gibidir ve farklı yaşam tarzlarının karmaşası içinde yaşarlar.

Bu, Platon'un demokrasi eleştirisini hatırlatır; bir dolu parlak renk vardır ama hiçbir şey somut ya da kesin değildir. Kültür ise insanların birliğini, bir *Halk*'ı temsil eder. Nietzsche bize sunulan çok çeşitli yaşam tarzı seçeneklerinin bizi karmaşık bir ruh haline sürüklediği ve kötümserliği doğurduğunu öne sürer. Yaşamın bir *parçası* olmaktan çok birer *seyirci* haline geliriz. Çok sık alıntılanan şu sözlere bakılırsa kabul edelim ki burada

bir elitizm söz konusudur: "İnsanlık birer birey olarak harika insanları üretmek için sürekli çalışmak zorundadır, onun başka bir görevi yoktur"(*Çağa Aykırı Düşünceler*, III, 6). İnsanlık, tıpkı bitkilerin uygun toprakta yetiştiği gibi harika insanların yetişebileceği elverişli koşulları yaratmalıdır. Bu noktada, filozof-kralların yetişebilmesi için doğru türden bir topluma ihtiyaç olduğuna ilişkin Platon'un görüşleriyle benzerliğe dikkat etmek gerekir. Ancak bu seçkin azınlık zevkusefa sürerken, çoğu insanın da lağım çukurlarında yaşadığı bir toplum çağrısı olarak yorumlanmamalıdır. Nietzsche "daha yüksek" (daha uyarlanabilir) türün karakteristiğinin ayrıcalıktan çok bir norm haline geldiği aşamalı bir devrim çağrısı yapar. Dolayısıyla ulu kişi kendi içinde bir son değil—bu anlamsız olacaktır—tüm toplumun kurtuluşu yolunda bir araçtır. Liderliğe, rol modellere ihtiyacımız vardır.

Din ve devlet

> *Zerdüşt'ün, özellikle benim, ilk ahlak karşıtının ağzında ne anlama geldiği sorulmadı bana, sorulmalıydı... Zerdüşt iyi ile kötü arasındaki kavganın dünyanın gidişatını sağlayan mevcut çark olduğunu ilk görendi: ahlakın kuvvet, sebep, kendi içinde bir amaç olarak metafizik alanına aktarılmasını... Zerdüşt hatalann bu en vahimini, ahlakı yarattı: neticede onu ilk tanıyan da o olmalı... Onun öğretisi ve kendisinde dürüstlük en yüksek erdemdir; yani, gerçekliğin karşısında sıvışan "idealist" korkaklığının tersidir o; Zerdüşt diğer düşünürlerin toplamından daha yüreklidir.*
>
> *(Ecce Homo)*

Bir sonraki bölümde Nietzsche'nin siyasi görüşleriyle (ve aslında Nietzsche'nin herhangi bir siyasi görüşü *olup olmadığıyla)* ilgili ayrıntılara yer verilecektir ancak burada onun önerdiği herhangi bir siyasi düzende dinin rolüne bakmak gerekir. Din hakkındaki görüşleri Üstinsan'ların, geleceğin filozoflarının gelişiyle yakından bağlantılıdır. Bu filozoflar cesaret, soyluluk erdemlerine ve sahte idealizmin "korkaklığı" arkasına saklanmaktansa zalim gerçeklikle yüzleşme yeteneğine sahiptir:

Öncelikle şimdiye dek en yüksek, iyi, yardımsever, iyilik isteyen insanı yadsıyorum; sonra da kabul edilen ve kendi başına egemen olan ahlak türünü; çöküş ahlakını, daha somut deyimle Hıristiyan ahlakını.

(Ecce Homo)

Zerdüşt, kurtuluşun ahlaki davranış yoluyla elde edilebileceğini iddia eden ilk peygamberdir. Bu nedenle de şahsi sorumluluk ön plana çıkar: kişi Kıyamet Günü'nde yargılanacaktır. Zaman çizgiseldir, iyinin ve kötünün mücadelesinde ahlaki olarak son haline doğru hareket eder. Nietzsche atalardan kalan ya da sivilden daha yüksek bir otoriteye hitap eden peygamberli dinlerin semavi geleneğini kabul eder ancak kökeninin bundan daha ileri gittiğini ileri sürer: Zerdüşt'ün eserine. Bu tür tarih anlayışı çok algısaldır; Yahudi peygamberlerin sürgün dönemlerinde Zerdüştlük'ten ve Yunan düşüncesinden etkilenmiş olabileceğinin kabulüdür. Nietzsche Zerdüşt'ü yazarken notlarında birçok kez Zerdüşt'ü bir yasa koyucu (*Gesetzgeber*) olarak resmetmiş; ona Budha, Musa, İsa ve Muhammed peygamberlerin yanında yer vermiştir.

Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere Nietzsche demokrasi ve siyasi otoritenin sekülerleştirilmesini eleştirir. *İnsanca Pek İnsanca*'da da söylediği gibi "yüksek kültür alanında her zaman egemen otorite olacaktır ancak bundan böyle bu egemen otorite *ruhun oligarklarının* elinde bulunacaktır." Toplumsal hastalıkları tedavi etmek için gerekli olan "mülkiyetin zorunlu olarak yeniden dağıtımı değil, aklın aşamalı bir dönüşümüdür: adalet anlayışı herkeste daha da artmalı ve şiddet dürtüsü zayıflamalıdır. Yeni bir gelecek kurma kapasitesi geçmişin geleneklerinin devamını görebilmeye bağlıdır". *İnsanca Pek İnsanca*'da yer alan önemli bir bölüm, "Din ve Yönetim", bir kültürün hayatında dinin önemini vurgular. Buna göre din kayıp, yoksunluk ve korkunun yaşandığı; yani yönetimlerin kıtlık ve savaş gibi felaketler sırasında insanların acılarını dindirmekte yetersiz kaldığı durumlarda onları teselli eder. Bununla birlikte demokrasinin yükselişi dinin öneminin azalışıyla paralellik göstermiştir.

Nietzsche'nin dinin rolü üzerine fikirlerini tespit için *İyinin ve Kötünün Ötesinde* özellikle aydınlatıcıdır. *İnsanca Pek İnsanca*'da

geçen ve yukarıda alıntılanan ruhun oligarklarına, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de tekrar atıfta bulunulur. Nietzsche'ye göre ihtiyaç duyulan, "değerleri yargılamaya karşı koymaya ivme kazandıracak, 'ebedi değerler'i yeniden değerlendirmek ve tersine çevirmek için yeterince güçlü ve orijinal" yeni bir ruhani aristokrasidir (*İyinin ve Kötünün Ötesinde*, 203). Nietzsche'nin hiyerarşik toplumunda hükümdarların gücünü meşrulaştırmak ve itaat ettirmek, çektikleri zorluklar karşısında yönetilenlere de rahatlık sağlaması bakımından dine yer olacak. Nietzsche elbette Hıristiyanlığı ya da kendi dönemindeki herhangi bir dini onaylamıyordu. O halde bu hangi din olacaktır?

> *(...) hakkında konuştuğum, tekrar tekrar bahsettiğim tanrı Dionysos, daha azı değil, büyük müphem baştan çıkarıcı tanrı, bildiğiniz gibi ilk çocuğumu [Tragedyanın Doğuşu] tam bir gizlilik ve hürmetle ona sundum.*
>
> (*İyinin ve Kötünün Ötesinde*)

Dionysos hem hayatı olumlar hem de Nietzsche'nin kabul ettiği ve modernitenin sunamadığı metafizik ihtiyacı giderir. Modernitenin önerebileceği şüphecilik, görelilik ve nihilizmdir.

Budizm üzerine

Nietzsche'nin din yorumları Hıristiyanlığa yönelik olsa da İslam ve İslam kültürüne ilgisinden de bahsedildi. Merakını cezbeden başka bir din ise Budizm'di. Nietzsche Hıristiyanlığın merkezinde yer alan *hınç*'ı barındırmaması nedeniyle tıpkı İslam'a olduğu gibi Budizm'e de Hıristiyanlık'tan daha nazik yaklaşır.
Nietzsche'nin Budizm'den bahsetmesi çok da şaşırtıcı olmasa gerek, zira gençlik döneminde Schopenhauer'a duyduğu heyecan, Schopenhauer'in felsefesinde özellikle de acının yok edilmesi ve dünyanın bir yanılsamadan başka bir şey olmadığı vurgularında Doğu dinlerinin etkisini de fark etmesine neden olmuştur. Ancak, tıpkı İslam konusunda olduğu gibi Nietzsche'nin Budizm'e dair de

çok dar bir anlayışı vardı; bilgisi ilk elden ya da Doğu geleneğinden Budist düşünürlerin çalışmalarından ziyade bir dizi seçkin Alman akademisyenin gözündendi. Budizm'in Nietzsche'ye çekici gelen yönü sınırsız güce sahip bir Tanrı'nın ve günahlardan arınma, günah, lütuf, ayrı bir dünya gibi ona eşlik eden doktrinlerin olmayışıydı. Sonuç olarak, dua ya da inancı teşhir etmeye gerek olmadığı gibi süslü kiliseler ve seçkin ruhban sınıfına da ihtiyaç yoktur:

> *Budizm Hıristiyanlık'tan yüz kat daha gerçekçidir; oluşumunda serinkanlı ve nesnel bir soru sorma mirası vardır, yüzlerce yıllık bir felsefe geleneğinden sonra gelmiştir, gelir gelmez de "Tanrı" kavramı lağvedilmiştir. Budizm gerçekten pozitivist olan tek dindir, epistemolojisinde bile (katı bir fenomenizm) artık "günahla mücadele" demez, güncellikle uyum içinde "ıstırapla mücadele" der.*
>
> *(Deccal)*

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Budizm "pozitivist" olduğu için Nietzsche'ye göre daha bilimseldir: yani "gerçeklik" ile daha uyumludur. Budizm günaha vurgu yapmak yerine ıstıraba odaklanır ve ıstırap insan doğasına günahtan daha yakın görüldüğünden Nietzsche'ye hitap eder. Budistler günahkâr değildir, kin ve hasetin yani *hınç*'ın ötesindedirler. Bunların aksine ılımlılık ve iyilikseverlikten bahsederler. Ayrıca Budizm "yüzyıllardır süregelen bir felsefi hareketten *sonra* doğduğundan" Nietzsche onu daha olgun, daha *felsefi* bir din olarak görür.

Nietzsche bununla birlikte Budizm'i de "çöküşte olan" bir din olarak değerlendirir ve bu nedenle de nihilizm yolunda bir adımdan fazlası değildir. Nietzsche'nin Budist görüşle ayrıldığı bir nokta acının arzudan kaynaklandığı ve dolayısıyla acıdan kurtulmanın tek yolunun da arzudan kurtulmak yani zihinsel ve fiziksel eylemlilik perhizi oluşudur. Nietzsche insan doğasının merkezinde olan acıya arzunun neden olduğunda hemfikirse de arzudan kurtulmak için robot benzeri, tutkusuz insanlara dönüşme gerekliliğini kabul etmez. Bizi insan *yapan* çektiğimiz acıdır. Arzuyu yok etmek sadece yanlış ve insanlık dışı değil, insanlar var olmaya devam edecekse de gerçekten imkânsızdır.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Nietzsche'yi ateist olarak tanımlamak yersizdir.*

2 *Nietzsche birçok açıdan, dini inancın önemini ve değerini bilen maneviyat sahibi bir insandı.*

3 *Aslında kendisi de bir tür dini tecrübe yaşamıştı.*

4 *Nietzsche'nin eleştirisi dinin belli bir formuna, özellikle de dönemin Hıristiyanlık anlayışınadır.*

5 *Nietzsche için dinin doğru ya da yanlış olması değil, hayatı geliştirip geliştirmediği önemlidir.*

6 *Eğer hayatı geliştirdiği görünüyorsa o zaman dini inanç haklı çıkar.*

7 *Nietzsche her ne kadar Hıristiyanlığın durumuna tezat oluşturduğu için olsa da İslam'a yakınlık duyar.*

8 *Tüm yazılarındaki ana tema modernite eleştirisidir.*

9 *Nietzsche dinin devlet içindeki önemini kabul etmiş, bunun "doğru türden" din olduğunu düşünmüştür.*

10 *Budizm'i de Hıristiyanlık'tan daha fazla övmüş, Budizm'in daha felsefi olduğunu ve içinde* hınca dair hiçbir şey barındırmadığını *düşünmüştür.*

9

Nietzsche ve siyaset

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *Nietzsche'nin demokrasi eleştirisi*
- *Nietzsche'ye "ahlak karşıtı" demenin ne anlama geldiği*
- *kölelik hakkındaki düşünceleri*
- *kadınlar hakkındaki görüşleri*
- *Nietzsche'nin yazılarında gerçekten kesin bir siyasi görüş olup olmadığı.*

Ben bir insan değil, bir dinamitim... Yeryüzü büyük siyaseti ilk kez benimle tanımaya başladı.

(*Ecce Homo*)

Nietzsche'nin bir etik doğalcı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği Nietzsche üzerine çalışan akademisyenler arasında yapılan önemli bir tartışmayken, başka bir ilginç fikir çatışması da onun herhangi bir siyasi görüşe taraf olup olmadığı, olduysa bunların neler olduğu üzerine sürmektedir.

Demokrasi

Atina kültürüne büyük hayranlık duyan Nietzsche'nin Atina'nın diğer büyük icadı demokrasiye aynı şekilde yaklaştığı söylenemez. Bazılarının savunduğu, Atina kültürünün demokrasinin bir sonucu olduğuna dair görüşü desteklemek yerine Nietzsche, Atina'da

sanatların demokrasiye *rağmen* gelişmesini över ve demokrasiyi kültür için bir velinimet değil ayak bağı olarak görür. Aslında Nietzsche'nin demokrasiye karşı hoşnutsuzluğu eskiye, demokratik bir üyelik sistemi olduğu için onaylamadığı öğrenci derneğinden ayrılmasına dayanır. Herhangi bir sağlam felsefi fikir geliştirmeden daha öğrencilik yıllarında seçkinci eğilimler gösteren bir insanla karşı karşıyayız.

Nietzsche'nin yazdığı zamanlarda, Antik Yunan'daki kökenlerine rağmen—bugün anladığımızdan çok daha farklı olsa da—demokrasinin "yeni bir fikir" olduğu da akıldan çıkarılmamalı. O dönemde Avrupa'nın büyük bölümü aristokrattı, dolayısıyla demokrasi fikri bugün sorgusuz sualsiz kabul edilen ve birçokları tarafından en iyi yönetim biçimi olarak görülenden çok farklıydı. Nietzsche'nin döneminde daha eşitlikçi görüşler de şüphesiz ağızdan ağıza dolaşıyor; Nietzsche'nin dostu Wagner, devletin lağvedilerek radikal bir eşitlikçiliğin getirilmesini dillendiriyordu. Ayrıca Meysenbug da demokrasi yanlısı bir kampanya yürüttüğü için sürgün edilmişti.

Tragedyanın Doğuşu aslen siyasi bir tartışmayı da içerecek şekilde tasarlanmıştı ve bu tartışmanın kitaba dahil edilmemesi tuhaf görünüyor. Kitabın bir bölümünü oluşturması düşünülen kısım "Yunan Devleti" adında ayrı bir deneme haline geldi. Bu ilginç bir denemedir ve akademisyenler tarafından genellikle görmezden gelinmiştir. Nietzsche'nin yalnızca siyasetle ilgilendiğini değil, siyaset teorisine de aşina olduğunu—yanındaki arkadaşlarına bakıldığında şaşırtıcı olmasa gerek—net bir biçimde gösterdiğinden bu ihmal utanç vericidir. Nietzsche'nin demokrasiye (feminizm, sosyalizm ve anarşizme de) karşı tezinin merkezinde bunun Hıristiyanlığın devamından başka bir şey olmadığı yer alır: eşitliğe dayalı etik güçlüyü zayıflatır ve başarısızlıkları muhafaza eder. Nietzsche böyle bir siyasi ortamda kültürün gelişmesinin zor olacağına inanmıştır.

"Yunan Devleti" bir kültürel eleştiri çalışmasıdır. Özellikle de çağdaş modernite fenomenini (*bak.* 8. Bölüm), onun atomize

bireyciliğini ve insanın onuru ve işçinin haysiyeti gibi eşitlikçi temaları hedef almıştır. Öte yandan Antik Yunanlılar çalışmaya adanmış bir hayatta büyük sanatı yaratmanın mümkün olmadığını kabul etmişlerdi. Wagner de Yunan kültürünün yeniden canlandırılamayacağını çünkü onun yok olmayı hak ettiğini savunmuştur. Peki neden? Çünkü kölelik üzerine kurulmuştur oysa gelecekte kültürel açıdan gerekliliklerini yerine getirmiş bir toplum kölesiz olmalı ve elbette o dönemde gelişmeye başlayan kapitalizmin karakteristiği ücret mahkûmiyetini de içermemeliydi. Nietzsche ise tipik kavgacı üslubuyla yüksek bir kültüre erişmek isteyen herhangi bir toplumda köleliğin asli unsur olduğunu öne sürmüştür. Kölelik, kültürün özüdür:

> *Şayet kültür insanlann istencine dayanıyorsa, eğer burada merhametsiz güçler yönetimde değilse, güçler kanunsa ve bireyin önünde engelse, o halde kültürün ayıbı "ruhen yoksul olanın" yüceltilmesi, sanatsal iddialann ikona kıncı bir şekilde yok edilmesi, bastınlmış kitlelerin asalak benzeri bireylere karşı ayaklanmasından daha fazlası olacaktır; kültür duvarlannı yerle bir eden şefkat nidalan olacaktır; adalet, çekilen acılann eşitlenmesi arzusu diğer düşünceleri bastıracaktır.*
>
> ("Yunan Devleti")

Nietzsche bize burada bir tercih sunuyor: ya değere dayalı bir sıralama sunmayan dolayısıyla karmaşık bir ruh hali ve kötümserlik doğuran yaşam tarzı seçenekleriyle demokrasiye ya da daha yüksek varoluş halleriyle, Üstinsan'larıyla aristokrasiye sahip olabilirsiniz.

Platon'un devlet anlayışıyla Nietzsche'ninki arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Nietzsche ve Platon arasındaki temel ayrım, ikincisi için filozof-kralın evrensel hakikate ulaşabilmesi, hakikati *keşfeden* olması; Nietzsche'ninkinin ise, ilk dönem eserlerinde de olsa, esasen bir sanatçı ve hakikati *icat eden* olmasıdır. Nietzsche'ye göre modern çağda kayıtsız şartsız otoriteye ve mutlak hakikate inancın zayıflamakta olduğunu kabul etmek gerekir. Modern çağın ayırt edici özelliği siyasi

otoritenin sekülerleştirilmesidir: "Yüksek kültür alanında her zaman egemen otorite olacaktır ancak bundan böyle bu egemen otorite *ruhun oligarklarının* elinde bulunacaktır" (*İnsanca Pek İnsanca*, 261). Toplumsal hastalıkları tedavi etmek için gereken, mülkiyetin zorunlu olarak yeniden dağıtımı değil, aklın dönüşümüdür: adalet anlayışı daha da artmalı ve şiddet içgüdüsü zayıflamalıdır (*İnsanca Pek İnsanca*, 452). Yeni bir gelecek kurabilmek geleneklerin gücünü görebilmeye bağlıdır. *İnsanca Pek İnsanca*'da yer alan önemli bir bölüm, "Din ve Yönetim", bir kültürün hayatında dinin önemini vurgular. Buna göre din kayıp, yoksunluk ve korkunun yaşandığı; yani yönetimlerin kıtlık ve savaş gibi felaketler sırasında insanların acılarını dindirmekte yetersiz kaldığı durumlarda onları teselli eder. Bununla birlikte demokrasinin yükselişi dinin öneminin azalışı ve egoya daha büyük önem atfedilmesiyle paralellik göstermiştir. Bu, Nietzsche'nin vurguladığı gibi, "bireysellik" ya da "varoluşçuluk" değildir.

Nietzsche'yi Derrida gibi bazı akademisyenlerin yaptığı şekilde toplum ya da siyasetle ilgisiz, asosyal ve soyutlanmış bireye odaklanan biri olarak yorumlamak yanlıştır. Nietzsche kendini büyük ölçüde yüksek kültürün tesis edilmesine adamış ve bireyin rolünü de Antik Yunan'da olduğu gibi bir vatandaş, toplumun bir parçası olarak görmüştür. Moderniteye saldırısı da değer ve anlamdan yoksun bir denizde kaybolan atomize bireye ve liberal demokrasiye bir saldırıdır. Nietzsche bu açıdan daha ziyade bir gelenekçidir.

Tanrısal kurallarca desteklenmiş siyasi mutlakıyetçiliğin düşüşe geçişiyle siyasi otorite saygınlığını kaybettiğinde devletin de parçalanma olasılığı vardır. Nietzsche laikliğin yükselişinin, kaos ve anarşi önlenebildiği takdirde, bir hoşgörü, çoğulculuk ve bilgelik döneminin önünü açacağını umut eder. Nietzsche'nin az bulunan, emsalsiz ve soylu olana alan bıraktığı sürece demokrasinin karşısında olmadığını belirtmek gerekir. Demokrasi, kültür ve siyasetin birbirlerine alan bırakması şartıyla ille de yüksek kültür ve soylu değerlerin ölümüne neden olmaz. Nietzsche kültürü yani sanat, din ve yaratıcılığı en iyi himaye altına alabilecek demokrasinin modern dünyanın siyasi modeli olduğuna inanır.

Mektuplarında "demokrasiden henüz gelmemiş bir şey olarak bahsettiğini" söyler ve "çalışarak orta halli bir servetin biriktirilmesi için bütün yolları açık tutan" bunun yanında "zenginlerin çalışmadan ve birdenbire para kazanmasını" önleyen bir sosyal düzenin savunuculuğunu yapar.

Modern liberal toplum—her ne kadar siyasetin özelleştirilmesi ideolojisi bireylere yüksek derecede özel girişim serbestisi tanısa da—kültür ve vatandaşlık mefhumlarını baltaladığı için Nietzsche özel/kamusal ayrımını muhafaza etmeyi ister. Nietzsche'nin eleştirileri kendi döneminde hüküm süren demokrasiyedir, Avrupalıların çoğunun otokrat olmaya devam ederken "henüz gelmemiş" demokrasiye karşı olmadıklarını hatırlamak gerekir. Bu durum demokrasinin hangi biçimlerinin mümkün olduğu hakkında bugünün ilginç tartışmalarına; herkese uyan bir siyasi sistemin olmadığına dair farkındalığın artmasına ve demokrasinin Batı tarzı modellerinin Batılı olmayan ülkelere dayatılması girişimlerinin tahrip edici sonuçlarının görülmesine yol açar. Nietzsche demokratik siyasetin, kültürü destekleyip ileri *götürebileceğini* kabul ederken modernitenin, etik evrenselliğe dair herhangi bir ihtimalin yokluğunda geldiğinin bilincindedir; geleceğe dair en büyük umut bir kültürün var olmasıdır. Bunun nasıl bir kültür olacağıysa net değildir. Nietzsche'nin kültür kavramının *yüksek* kültür olduğunda hemfikir olup, bunu mu kabul etmeliyiz?

Nietzsche'nin nihilizmi olumsuz ya da yok edici olarak gördüğü demokrasi, feminizm, sosyalizm gibi değerleri ya da modern dünyanın diğer niteliklerinin hor görülmesidir. Nietzsche bu modern düşünceleri olumlu bir değer sisteminden yoksun görür: bunlar köle değerleridir ve *hınç*'ın birer ürünüdür (*bak.*4. Bölüm). Ancak Nietzsche'yi nihilist olarak tanımlamak yanlıştır, çünkü bir nihiliste göre her şey olumsuzdur ve bunların yerine de bir şey koymaz. Nietzsche ise mevcut değerlerden kurtulmaya ve onların yerine bir şey koymamaya değil *yeni* değerlere ihtiyaç olduğuna (bu değerler eski değerlere dönüş anlamına gelse bile) çok fazla kafa yormuştur, bunu hayatının büyük bölümünde Nietzsche'nin öncelikli misyonu olarak düşünebilirsiniz.
Yukarıda da belirtildiği gibi, siyasi görüşleri hesaba katıldığında

Nietzsche bazı yönlerden Platon'a benzer. Hatta *İyinin ve Kötünün Ötesinde* dikkat çekici derecede benzer bölümler içerir: üç sınıf vardır; ruhani liderler, geleceğin liderleri ve "hizmet için var olan, genellikle faydalı ve sadece bu amaç için var olmak *zorunda* olan çoğunluk" (61. Kısım). Burada Platon gibi bir "dördüncü sınıf"tan yani kölelerden özel olarak bahsedilmese de, köleliğin "şu ya da bu şekilde" gerekli olabileceği (257. Kısım) ifade ediliyor gibi. O halde Nietzsche'yi kölelik taraftarı olarak mı kabul etmek durumundayız? Daha önce de belirtildiği gibi Nietzsche sonradan naif ve olgunlaşmamış bir çalışma olarak nitelediği *Tragedyanın Doğuşu*'nu eleştirmiştir. Dolayısıyla, onun bu eserle aynı dönemde yazdığı, naif bir genç zihnin ürünü olan "*Yunan Devleti*"ndeki kölelikle ilgili açıklamaları da hoş görebiliriz. Ancak fikirlerinde tutarlılık söz konusu olduğundan ve yukarıda da görüldüğü gibi daha olgun döneminde yazdığı *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de fikrini değiştirmediği göz önüne alındığında bu savunulamaz. Diğer taraftan, yaptığı yalnızca kültürün tarihsel olarak zulüm ve baskı temelleri üzerine kurulduğunu göstermek olan Nietzsche'yi savunmak ya da karşı çıkmak arayışında olmamamız gerektiği de ileri sürülebilir. Eşitlikçi ve merhametli bir toplum yaratmayı seçiyorsak o zaman yüksek kültüre hoşça kal, reality TV ve ünlü şeflere de merhaba diyebiliriz. Tartışma bu durumda liberal toplumun, her şeyin değerinin olduğu dolayısıyla hiçbir şeyin değerli olmadığının kabulüne götürüp götürmediği etrafında dönüyor. 21. yüzyıl Batı demokrasisi aristokratik toplumdan daha az kültürlü mü olacaktır?

Genel Bakış

Nietzsche'nin *Halk*'a ya da topluluğa verdiği öneme dair fikirleri, akademik alanda son zamanlarda nispeten değer görür oldu. Buna karşın onun böyle kaygıları olduğunu inkâr edecek bazı modern akademisyenler de olacaktır. Bu muğlaklık herhalde Nietzsche'nin kendi yazılarında herhangi bir "gündem" sunmadaki tereddütünün bir yansımasıdır.

Ahlak karşıtı mı?

Liberal demokratik bir toplumun bu tür kültürel tepe noktalarına erişme yetisi taşıyıp taşımadığı bir kenara bırakılırsa, Nietzsche'nin köleliğe sadece bir olgu olarak mı değindiği yoksa "şu ya da bu şekilde" köleliğin var olduğu aristokrat bir toplum mu öngördüğü tartışmaya açıktır. Nietzsche'nin kendini insanlığa acil bir mesaj getiren biri olarak tasavvur etmesi onu "olmalı"dan ziyade sadece "olan"ın elçisi yapar. *Şen Bilim*'den şu alıntı aydınlatıcı olacaktır:

> *Erdemli budalalık; yavaş ruhun tereddütsüz tempo tutuculanna ihtiyaç vardır, büyük ortak inanç sahipleri bir arada kalabilsinler ve danslanna devam edebilsinler diye: Birincil önemde bir zorunluluktur bu, buyuran ve talep eden.*

Burada açık biçimde bir "olmalı" vardır; bir "mecburiyet", "erdemli budalalık"ın "tempo tutucuları"na duyulan bir ihtiyaç söz konusudur. Nietzsche'nin üstün insanları ancak bu şekilde "danslarını edebilirler". Bu "erdemli budalalar" Nietzsche'nin üzerinde durduğu, seçilmiş azınlık keyif içinde yaşayabilsin diye sefalet içinde yaşayan köleler midir? Nietzsche Hıristiyan ahlakını reddettiği için kendine sıklıkla "ahlak karşıtı" olarak atıfta bulunur. Fakat birçok akademisyen çok daha ileri gidip köleliğe destek gibi, birçok insana ahlaki açıdan tiksindirici gelen görüşleri savunduğu gerekçesiyle onun en üst düzeyde bir ahlak karşıtı olduğunu söyler. Böyleyse neden birileri Nietzsche'nin ahlak felsefesini övmeyi arzulasın?

Modern filozof Julian Young Nietzsche'nin ahlak karşıtlığının bu şekilde algılanmasına karşı çıkarak, *paternalizm*'in onun ahlaka bakış açısını daha iyi tanımlayan bir kavram olduğunu belirtir. Paternalizm bugünlerde revaçta olan bir fikir olmasa da, Nietzsche'nin dönemi ve aslında insanlık tarihinin büyük bölümünde yerinde bir terimdi. Belki Nietzsche'nin çağının ötesinde olduğunu ileri sürenlere ters gelecek ama bu kitabın ortaya koymayı umduğu, Nietzsche'nin genellikle atfedildiği gibi radikal varoluşçu değil aksine daha gelenekçi, değerleri açısından

gelecekten çok *geçmişe* bakan biri olduğudur. Nietzsche birine tabi olan ve güçlü figürler tarafından yönlendirilen çoğu insanın *daha iyi durumda* olduğuna inanması bakımından paternalisttir. Yeri gelmişken, birazdan ele alınacağı üzere buradaki "çoğu insan"dan kasıt özellikle kadınlardır. Onun kitleler hakkındaki görüşleri modern ahlakla ilişkisi açısından yersiz olabilir ancak kitlelerin refahına ilişkin kaygıları göz önüne alındığında her ne kadar dalga geçerek onlara "erdemli budala (!)" dese de bu onu *ahlak karşıtı* yapmaz.

John Rawls ve Philippa Foot gibi bazı filozoflar Nietzsche'nin kitlelerin refahıyla hiç de ilgili olmadığını, sadece Sokratesçi anlamda eliti göz önünde bulundurduğunu ileri sürmüştür. *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'nin 258. Kısmı da bu görüşü doğruluyor gibi:

> *Devrim öncesi Fransa'daki gibi bir aristokrasi, ayncalıklannı yüce bir tiksinti ile bir yana atar ve kendini ahlak hissinin aşınlığına feda ederse bu bir kokuşmadır: Bu gerçekten yalnızca aristokrasiyi yüzyıllardır süren zorba otoritesini yavaş yavaş terk etmeye ve kendini bir monarşinin işlevine indirgemesine (ve nihai olarak süse ve lüks gösterisine) neden olan kokuşmanın son raddesidir. Yine de iyi ve sağlıklı bir aristokrasiyle ilgili elzem olan kendini (monarşi ya da toplumun) bir işlev olarak değil daha çok bir esas ve en yüksek doğrulama makamı olarak hissetmesidir. Bu şekilde, kendi iyiliği için baskı altına alınmış ve güdük insanlar, köleler ve araçlara indirgenmiş çok sayıda insanın kurban edilmesine göz yumarken en ufak bir şüphe duymaz. (27)*

Nietzsche aynı bölümde toplumu tırmanılacak en yüksek "yapı iskelesi"ne benzetir. Bu, kitlelerin seçkinler için bir "araç"olarak kullanılmasının doğrulanmasından başka ne olarak görülebilir? En iyi savunma, yine Julian Young tarafından öne sürüldüğü gibi Nietzsche'nin burada "kendi inancım" dememesi ve geçmişi antropolojik açıdan ele almasıdır. Nietzsche bu bölümde Fransız aristokratlarını çok kayıtsız, küstah oldukları ve kendi

ayrıcalıklarını "bir kenara atarak" toplumun çöküşü, dağılması ve "çürümesine" yol açtıkları gerekçesiyle suçlar. Ama aslında bu tür bir aristokrasiyi onaylamaz. Nietzsche'nin daha "ruhani aristokrasi"si farklı bir türden olacaktır: tamamıyla toplumun faydası için orada bulunacak, toplumu kendi amaçları uğruna kullanmayacak seçkinler. Bu yorum tek başına özellikle *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'ye bakarak değil ancak Nietzsche'nin fikir beyan ettiği diğer konular bağlamında anlaşılabilir.

Kadınlar üzerine

Nietzsche'yi okurken kölelikle ilgili fikirlerinin muğlak olduğunu gördük ve bu onun aristokrasiye dair antropolojik yaklaşımı olarak anlaşılabilir. Nietzsche sonra bunu elit ve elbette hiyerarşik ama aynı zamanda herkesin faydasına olacak ruhani bir aristokrasi tarafından yönetilen yeni bir devlet modeli önerirken de kullanır. Bu yine de liberal, eşitlikçi bir toplumda yetişen modern okurların çoğunun ağzında kötü bir tat bırakacaktır. Ancak Nietzsche'nin —aynı fikirde olun ya da olmayın—liberal, atomize bir toplumun aslında neden çok *daha kötü* olduğuna dair nedenleri vardır.

İyinin ve Kötünün Ötesinde'de kadınlar üzerine yorumlar

Öte yandan derinliği olan, hem ruhen hem de arzularında derin olan, yardımseverlikte derin olan, sertlik ve haşinliğe muktedir ve kolaylıkla onlarla karıştırılabilen adam, kadınlar hakkında sadece Orient'i düşünür gibi düşünebilir: kadını bir mal, emniyetli bir mülk, hizmet etmesi önceden belirlenmiş ve bunu yerine getirmiş bir şey olarak.

Başka hiçbir çağda erkekler zayıf cinse bizimkinde olduğu kadar saygılı davranmadı; bu demokratik eğilimlerimiz

ve temel zevkimizin bir bölümü olmasının yanında eskiye saygısızlığımızdandır. Bu saygının kötüye kullanıldığından herhangi bir şüpheniz var mı? Daha fazlasını isteyecekler; talep etmeyi öğreniyorlar; neticede bu azıcık saygıyı sinir bozucu bulup, rekabeti ya da hatta hakları için savaşmayı tercih edecekler: Sadece şunu söyleyelim kadınlar arsızlaşıyor.

Kadınlar özerk olmak istiyor: ve buna ulaşmak için erkekleri "kadın hakları"na ilişkin aydınlatmaya başladılar; bu, Avrupa'nın bir uçtan diğerine çirkinleşmesinin en kötü işaretlerinden biridir.

Mutfaktaki budalalık; aşçı olarak kadınlar; aileleri ve evin efendilerini beslemeyi üstlenen dehşetli düşüncesizlik! Kadınlar yemeğin ne anlama geldiğini bilmez, buna karşın bir de aşçı olmak isterler! Eğer kadınlar duyarlı varlıklar olsalardı binlerce yıllık yemek pişirme deneyimlerinde en önemli fizyolojik olguları keşfeder ve şifa sanatını devralırlardı!

İyinin ve Kötünün Ötesinde'deki görüşleri göz önüne alınınca Nietzsche'nin—kölelik hakkında olduğu gibi—kadınlar konusunda da ahlak karşıtı değil paternal ya da daha yerinde bir tabirle ataerkil olduğunu söylemek en doğrusu olacaktır.

Tatmin edici görünmeyen bu açıklama temel bir soruya da yanıt vermez: Nietzsche gerçekten gelenekçi, seçkinci, aristokrat, eşitlik karşıtı ve cinsiyetçiyse neden daha çok liberal, özgür düşünceli erkek *ve* kadınlara hitap ediyor? Bu çekicilik kısmen Nietzsche'nin eşi benzeri olmayan modern üslubu; metafor, ironi, muğlaklığı vs. kullanmadaki ustalığından ileri geliyor olabilir ama sadece bununla yetinmek ve mevcut *içerik*'i görmezden gelmek yersiz

olacaktır. Nietzsche özellikle *Avrupa* feminizmini eleştirmeyi amaçlamıştı, tıpkı kendi döneminde Avrupa'daki hemen her şeye karşı çıkması gibi: onun tüfeğinden hiçbir şey kaçamadı. Kökenleri Fransız devrimi ve onun eşitlik düşüncesinde olan feminizm modernitenin özelliklerinden sadece biriydi. Nietzsche Asil ruhun—aristokrat figür ya da filozof-kral diyelim isterseniz—bir düşmanı olarak eşitliğe saldırmasına dikkat çeken bazı feminist akademisyenler tarafından bir ölçüye kadar feminist davaya dahil edilebilirdi ve aslında *edildi* de. Bu bağlamda, Asil ruhun kadınlar kadar erkeklerin etrafını kuşatabilmesi *anlamında* kadınlardan ziyade insanın kendine verdiği değeri azaltan 19. yüzyıl eşitlikçiliğine bir saldırıdır. Ancak bu geniş bir Nietzsche okuması olarak görülebilir.

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere Jacques Derrida Nietzsche üzerine çalışan önemli filozoflardan biridir. Derrida, önemli eseri *Mahmuzlar*'da (Mahmuzlar, Nietzsche'nin Üslupları, Babil Yayınları, 2002) Nietzsche'nin aşağıda alıntılanan *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de yer verdiği ifadesini yorumlar:

> *Diyelim ki hakikat bir kadındır. E, ne olmuş? Bütün filozofların, dogmatik oldukları sürece, kadınlar hakkında çok az şey bildiklerine dair şüphe duymak için bir neden yok mudur?*
>
> *(İyinin ve Kötünün Ötesinde, Önsöz)*

Derrida bu anlamda tek bir Doğru olmadığını ileri sürmekle, *bu anlamda* tek bir Kadın olmadığını öne sürmeyi aynı görür. Nietzsche kadınlığın aslını belirlemeye giriştiği ve bu şekilde erkeklerin kadınlara yaptığının aynısını yaptığı için feminizmi eleştirir: kadınlar "şu ya da bu"dur. Aslında kendini tanımlamaya kalkan kadın, kendi özgürlüğünü belirsizlikle sınırlar. Nietzsche'nin Asil ruhu erkeğin (ya da kadının?) kendini *yaratması* ve herhangi bir evrensel esasla sınırlamamasıyla, bir sanatçıdır. Nietzsche'nin bu anlayışı köklerini varoluşuluk'ta bulur, Jean Paul Sartre'ın özetle ifade ettiği gibi "varoluş özden önce gelir". Ancak Nietzsche'nin kadınlardan alaycı bir üslupla

bahsettiği önceki kadın düşmanı alıntılara bakıldığında, bu tarz bir Nietzsche okuması yine çok geniş bir okumadır. Nietzsche burada metaforik bir anlatım kullanmış görünmüyor ya da Derrida'nın öne sürdüğü gibi dişil bir tonda yazıyordu.

Geleceğin filozofları

Nietzsche özellikle *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de geleceğin filozoflarından bahseder ve bu bölümde bunun siyasi etkilerinin de olabileceği öne sürülür (yine de bu konudaki tartışma için aşağıya bakınız). Nietzsche'nin bu liderlerle ilgili yorumları--özellikle de Almanca sözcük "*Führer*"e bakılınca—sarışın Aryan canavarların halkı baskı altına aldığı görüşleriyle birçok yanlış anlaşılmayla sonuçlanmıştır. Geleceğin filozoflarının kim olabileceği ve tam olarak ne yapacağı sorusu cevaplanmamış olarak durur. Herhangi bir siyasi gündeme karşı olanlar bu filozofları aslen özgür düşünen, sanatçı, müzisyen vs. olarak göreceklerdir. Nietzsche'nin *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de kullandığı "komutanlar ve kanun yapıcılar" gibi terimlerse (211) Platon'un yeni bir toplum formunda kanun yapan filozof-krallarına daha yakın görünür:

> *Avrupa aynı şekilde tehditkâr olup olmayacağına karar vermelidir; iradesini, yani kendisine ait korkunç, uzun ömürlü iradesini kazanmak için yeni bir yönetici sınıfı kullanmak durumundadır, bu şekilde milenyum hedeflerini belirleyebilir.*
>
> *(İyinin ve Kötünün Ötesinde)*

Nietzsche'nin geleceğin filozofu sadece değerleri bir sistem haline getiren değil onları *yaratan*, bir kanun yapıcı, bir yasa koyucudur ve bu nedenle Nietzsche Napolyon gibi figürleri örneğin Kant gibilerden daha fazla filozof olarak görür. Platon'un filozof-kralları gibi Nietzsche'nin filozofları da toplumdan nefret ederek yalnızlığa çekilmenin baştan çıkarıcılığı harika olsa da eyleme geçmeye zorlanacaktır. Yeni filozof birçok açıdan Zerdüşt gibi olacak, dağdan aşağı inerek insanları eyleme teşvik edecektir. Çoğunluğun görüşüyle ayrı düşerek kendi çağının kötü vicdanı

olacak ve hal böyle olunca da alay konusu edilecektir. Ayrıca bu yeni filozoflar görüşleri açısından dogmatik değil deneyci olacaklardır. Bu anlamda Darvinci açıdan birçoğu girişimlerinde başarılı olamayacak ama deneyimle geçen yılların—nesillerin değil—yeni bir istikrar çağına götüreceği umulacaktır; tıpkı Nietzsche'nin yılların ampirik deneyimlerinin istikrarlı bir ürünü olarak gördüğü Manu Kanunları gibi.

Nietzsche'nin siyasi bir görüşü var mıydı?

Genel Bakış

Nihayetinde Nietzsche'nin öncelikli ilgi alanı kültürdü ve onu yükselten her şey de ilgi alanına girdiği sürece kabul edilebilirdi. Nietzsche'nin döneminde var olduğu şekliyle demokrasinin bunun tam tersine ulaştığı görülüyordu ya da o buna inandı.

Bazı akademisyenler Nietzsche'nin yazılarında siyasi ideallerin yer almadığını öne sürmüştür. Bununla birlikte başka birçok akademisyen de siyasi bir Nietzsche'nin tarafındadır.

Bu bölümün amacı Nietzsche'nin piramidin en üstünde geleceğin filozoflarının, ruhun oligarklarının olduğu hiyerarşik bir toplumu —kuşkusuz demokratik olmayan—savunduğunu anlatmaktır. *İyinin ve Kötünün Ötesinde* de bunu tartışmıştır ancak sonraki çalışması *Deccal*'de Manu Kanunları'nı övdüğü ilginç bölüm yer alır. Bu kanunlar Hint kökenlidir ve tarihi de 2000 yıl öncesine gider. Diğer hususlara ek olarak kast sistemiyle ilgili kanunları içerir. Sonuç olarak modern liberal anlayışa bir lanetlemedir. Nietzsche'nin buna da övgüler düzmesi sürpriz olmasa gerek! Manu Kanunları hakkında aşağıdakileri söyler:

> *En aydınlanmış yani en düşünceli ve ileri görüşlü sınıfın oluşturduğu bir halkın evriminin belli bir noktasında, halkın yaşayacağıyla—yaşayabileceğiyle—uyumlu bir deneyimin tamamlandığını ilan eder.*

Hedefleri deney ve kötü tecrübe çağlarının en zengin ve eksiksiz meyvelerini ortaya koymaktır. Netice olarak her şeyden önce deneyimlemenin devamı; değerlerin, sınavların, tercihlerin, değerleri eleştirmenin akışkan durumunun sonsuza kadar devam etmesinden kaçınmak gereklidir.

(Deccal)

Nietzsche burada Platon'un filozof-krallar tarafından yönetilen devletinden çok farklı olmayan hiyerarşik sisteme övgüler yağdırıyor. Platon'un filozof-krallarının yerine kendi mistik Formları ve yine kendi hayatı olumlayan Üstinsan'larını koyarak bu karşılaştırmayı yapması şaşırtıcı olmasa gerek.

Nietzsche'nin hastalıklı Hıristiyanlık'la tezat oluşturacak bir yolla İslam'ı övdüğü gibi Manu Kanunları'nı da, *bunun bile* Hıristiyanlık'tan daha iyi olduğunu belirterek övdüğü ileri sürülür. Aslında Nietzsche yayınlanmamış notlarında Manu'ya karşı oldukça eleştireldir. Bu bizi yine neden eleştirilerini yayınlamamayı tercih ettiği ve okunması için tasarlanmamış notlarında yer verdiği ifadelerinde temkinli olmak zorunda kaldığı sorusuna götürür. Nietzsche Manu Kanunları'nı daha çok bir model, ampirik bir girişim, bir ideale ulaşma yani bir tür paradigma olarak görür; en azından kendisi de bu kanunların kusurlarının farkındadır. Nietzsche hiyerarşik bir toplumu savunur, ancak Manu ve Platon'un önerdiğinden daha iyi ve daha doğal olanını.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 Tragedyanın Doğuşu *bir siyasi tartışmayı da içerecek şekilde tasarlanmıştı. Kitabın parçası, "Yunan Devleti" adıyla ayrı bir deneme haline geldi.*

2 *"Yunan Devleti"bir kültürel eleştiri çalışmasıdır ve özellikle çağdaş modernite fenomenini hedef alır.*

3 *Nietzsche, kendi döneminde Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan demokrasiye bütünüyle eleştirel yaklaştı.*

4 *Yeni bir demokrasi formundan bahsetmesi nedeniyle Nietzsche'nin demokrasiye külliyen karşı çıktığını söylemek yanlış olacaktır. O, daha ziyade demokrasinin bazı formlarına karşıydı.*

5 *Demokrasiye ana eleştirisi "düzleyici" olabileceği dolayısıyla büyük insanlar ve büyük kültürün gelişmesine izin vermeyeceğiydi.*

6 *Nietzsche'nin demokrasi hakkındaki fikirleri Platon'unkilerden farklı değildir.*

7 *Nietzsche'yi ahlak karşıtı görmektense, kölelik ve kadınlar gibi konulardaki görüşleri nedeniyle "paternal" olarak tanımlamak daha doğrudur.*

8 *Nietzsche'nin söz ettiği geleceğin filozofları, sadece sanatçı, müzisyen ve yazarlar değil aynı zamanda değerleri yaratanlar ve kanun koyucudardır. Siyasi liderler ise bir olasılıktır.*

9 *Bazı akademisyenler bu tür konularla ilgilenmediğini iddia etse de Nietzsche'nin siyasi görüşleri vardı.*

10 *Özellikle ünlü Fransız filozof Jacques Derrida'nın yorumu Nietzsche'nin politika ve kadınlarla ilgili görüşlerini yanlış aksettirmiştir.*

10

Nietzsche'nin mirası

Bu bölümde şunları öğreneceksiniz:

- *Nietzsche'nin Nazizm ile ilişkilendirilmesinin nedenleri*
- *Nietzsche'nin 20. yüzyıl Fransız felsefesi üzerindeki etkileri*
- *analitik gelenek üzerindeki etkisi*
- *başta sanat ve edebiyat olmak üzere diğer alanlardaki etkisi*

Dinleyin ben falancayım. Her şeyden önce beni olmadığım bir şeyle karıştırmayın!

(*Ecce Homo*, Önsöz)

Nazizm

Nietzsche'nin, hiçbir surette ırkçı olmadığı, muhtemelen sadece kendi ulusuna, Almanlara karşı tutumunun bunun dışında kaldığı söylenir. Daha doğrusu "iyi Avrupalılar"dan çok milliyetçi insanlardan oluşan, daha da kötüsü, diğerlerine karşı ayrımcılık yapanları barındıran bir ulusun, Almanya'nın geldiği durumdan nefret etmiştir. Nietzsche'nin buna rağmen resmi Alman filozofu haline gelişi üzücü bir ironidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Elisabeth Nietzsche ağabeyini Almanların davasından büyük gurur duyan bir emperyalist, bir savaşçı ilan etti. Cephedeki birliklere göndermek üzere *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün kopyalarını hazırladı.

Diktatörlerin iktidara gelişiyle birlikte de Nietzsche'nin felsefesinin tanıtımını fiilen yapabilecek zemini buldu. İtalya'nın faşist diktatörü Mussolini'nin Nietzsche'nin kendi politikaları üzerinde büyük etkisi olduğunu iddia ettiğini duyunca, onunla iletişime geçmeyi bir vazife haline getirdi. Mussolini Üstinsan kavramını, sürüden ayrı duran ve kendi kaderini kontrol eden biri olarak anladı. Aslında, kendini de bu Üstinsan'lardan biri olarak görüyordu ve Elisabeth yeni Caesar olarak ona övgüler yağdırdı.

Elizabeh, Arşiv'de Mussolini tarafından yazılan bir oyunu sahneye koydu ama İtalyan lider bu gösterime katılamadı. Ancak Nasyonal Sosyalist Parti'nin lideri Adolf Hitler o gece oradaydı. Bu, Elisabeth'in onunla ilk karşılaşması oldu ve akabinde Hitler'in büyüsüne kapıldı. Wagner'in ölümünün 50. yılında Bayreuth Festivali'nde Elisabeth ve Adolf Hitler Nietzsche'nin felsefesini tartıştılar. Nietzsche ise sonradan Nazizme sahip olmadığı entelektüel itibarı sağlayarak onun resmi filozofu haline geldi.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, bazılarının adlarının "Nazi filozofu" ile anılmasını istememesinden ötürü Nietzsche üzerine ciddi bir akademik incelemenin ihmal edildiğini söylemeye gerek yok. Gerçi Nietzsche'nin Almanlar ve Alman ulusuyla ilgili yorumlarının Nazi Almanyası döneminde ortalığa dökülmesine izin verilmesinin hapis ya da daha kötüsüyle sonuçlanması çok muhtemeldi. Kız kardeşinin aktif teşvikinin dışında Nietzsche'yi Hitler ile ilişkilendirecek diğer nedenler ne olabilir?

1 *Nedenlerden biri Nietzsche'nin Wagnerler ile olan ilişkisidir. Richard Wagner bir Yahudi aleyhtarıydı ve Wagner ailesi Nasyonal Sosyalizm ile ilişki içindeydi. Nietzsche her ne kadar 1870'lerin sonunda kendini onların etki alanından uzaklaştırmış olsa da, neticede Wagner'in taraftarı olmak dolaylı olarak Nasyonal Sosyalizm taraftarı olmak demekti. Nazi düşüncesinin önce gelen figürlerinden ve teorik ilhamlarından biri, aslen İngiliz olan ve ateşli bir Alman hayranı olarak manidar bir şekilde Richard Wagner'in en küçük kızı Eva ile evlenen Houston Stewart Chamberlain (1855-1927) buna bir örnek*

olabilir. Chamberlain Ondokuzuncu Yüzyılın Temelleri *(1899) adında kapsamlı bir Yahudi karşıtı metin yazdı, o günlede nadir bulunan bir şey olsa da Hitler'in yükselişi sırasında,* Böyle Buyurdu Zerdüşt *ile birlikte en çok satan kitaplardan oldu ve bu nedenle de bu iki kitap Alman fikriyatında birbiriyle ilişkilendirildi.*

2 *Diğer bir neden de, Nietzsche'nin iğneleyici üslubunun özellikle de sağlıklı geçirdiği son iki yılında çok daha retorik içeren, kavgacı ve şiddetli bir tonda yazmaya başlamasıyla, Hitler'inki ile güçlü benzerlikler taşımasıdır. Nietzsche'nin genellikle Hıristiyanlara saldırı durumunda kullandığı bu tarz bir nefret ve kin Hitler'in Yahudilere saldırırken kullandığı dilden farklı değildir. Örneğin Hitler,* Mein Kampf *(Kavgam) adlı kitabında "asalak" ve "manevi veba" gibi terimler kullanmıştır. Bununla birlikte Nietzsche'nin mevcut Yahudi ve Hıristiyan değerleriyle ilgili soruna dair çözümü değerlerin yeniden değerlendirilmesine odaklanarak büyük ölçüde barışçıl bir tondayken, Hitler'inki yazık ki, çok daha aşırıydı. Yine de, ikisinin de temel kaygısı aynıydı, ikisi de sağlıklı bir kültür için çabalamış ve insanlığın sağlıksız görünen belli kısımlarına bakmışlardır. Keskin biçimde farklılaştıkları noktalarsa kullandıkları metot ve odak noktalarıydı.*

Nietzsche'nin şiddetli dili

Rahibin kendisinin de ne olduğu ortada: en tehlikeli asalak türü, yaşamın sahici zehirli örümceği.

(*Deccal*, K.38)

[Aziz Paulus] ... kafayı nefretle bozmuş bir kalpazandır [sahtekâr].

(*Deccal*, K.42)

Nerede küçüklük, hastalık ve uyuzluk varsa bit gibi oraya üşüşürler. Beni, onları çatlatmaktan alıkoyansa yalnızca tiksintimdir.

(*Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Küçülten Erdem Üzerine, 3. Bölüm, 3. Kısım)

Biri Eski Ahit'i okuyacaksa eldiven giymelidir...

(Deccal)

Çileci ideal ve onun yüce ahlaki kültürü ve kutsal amaçlar için duyguları zekice ve sorumsuzca kullanması korkunç ve unutulamayacak bir şekilde tüm insanlık tarihinin hafızasında yer bulmuştur kendine. Bir ırkın özellikle de Avrupa ırkının sağlığı üzerinde, bu idealinkinden daha yıkıcı bir etki yapmış başka bir gelişme düşünemiyorum.

(*Ahlakın Soykütüğü*, 3. Makale, 21. Kısım)

3 *Nietzsche'nin Nasyonel Sosyalizm ile ilişkilendirilmesinin bir başka muhtemel nedeni de Alman karşıtı olmasına rağmen* halk'*a güçlü bir inanç taşımasıydı. Nietzsche bu formdaki Alman romantizmini, modernizmin görünürdeki boşluğu ve çoğulluğu, şair Hölderlin'in (Nietzsche'nin büyük bir iştahla okuduğu şair) sözleriyle modernizmin "yoksulluğu" ile tezat haline getirir. Nietzsche romantiklerin Aydınlanma aklına yaptıkları vurgu ve onun yerine topluluğun önemi ve dinin onun içindeki rolünün (bak. 8. Bölüm) altını çizerek yaptıkları modernite eleştirisine katılmıştır. Romantiklerden ayrıldığı noktaysa onların milliyetçilikle kurdukları bağdır.* Halkçı *düşünce kalıcı biçimde Alman milliyetçiliğiyle, Heinrich Riehl (1823-1897), Paul de Lagarde (1827-1891) ve daha da önemlisi Richard Wagner ile eşleşmiştir. Alman milliyetçiliğiyle eşleşen de Yahudi karşıtlığıydı. Nietzsche kendi açıklamalarına rağmen kaçınılmaz olarak bu figürlerle ilişkilendirilmiştir.*

Yirminci yüzyıl Fransız felsefesi

Aslında dönüp dönüp okuduklarım bir avuç eski Fransızdır: Benim inandığım Fransızların kültür anlayışıdır ve Avrupa'da kendini "kültürlü" olarak niteleyen başka ne varsa, hepsini yanlış anlaşılma sayarım; Alman kültürüne gelince, bahsetmeye değmez.

(Ecce Homo, Neden Bu Kadar Akıllıyım)

Genel Bakış

Çalışmalarına aşina olmayan biri için Nietzsche albenili bir yazar olabilirken diğerleri için çok sinir bozucu olabilir! Ona zaman ayırmalısınız. Öncelikle yavaş okumayı ve söylediklerini özümsemeyi deneyin. Mirasının büyük bölümü kendine has, felsefe ve edebiyatın sınırlarını aşan yazım tarzıdır ve eserlerine bir şiir gibi yaklaşmanız size yardımcı olacaktır.

20. yüzyıl Fransız felsefesini anlamak için Nietzsche'yi anlamak gerektiğini öne sürmek makul olacaktır. Belirtildiği gibi, Nietzsche Alman milliyetçiliğinden nefret etti ve bir ölçüye kadar Almanya'ya düşkün de değildi. Hayatının büyük bölümünde bir ülkeden diğerine seyahat eden Nietzsche gerçek bir Avrupalıydı ve her ne kadar orada az zaman geçirmiş olsa da Fransız kültürüne bir zaafı vardı. Elbette, yine *hiç* gitmemiş olsa da Müslüman ülkeler ve onların kültürlerinden de hayranlıkla bahsetmişti.

Fransa, felsefe bölümlerinde Nietzsche'nin incelenmesi konusunda yavaş kalmış olsa da, bu gerçekleştiğinde de ortalığı kasıp kavurmuştur. Aslında, Nietzsche ile ilgilenmeye başlayanlar öncelikle felsefe bölümleri değil, ülkenin yazar ve sanatçıları olmuştur. Bu yazarlardan biri, filozof da sayılabilecek Georges Bataille'dır (1897-1962). Nietzsche'nin Apollon-Dionysos dikotomisi (*bak.* 3. Bölüm) üzerine görüşlerinden etkilenen Bataille, dünyanın Dionysosçu karakterde olması gerektiğine dair bir bakış açısı sunmuştur: İçinde haddinden fazla mest olma, aşırılık ve israfın olduğu bir dünya. Bataille, atıkların

üretilmesinin hayatın bir gerekliliği olduğuna inanmış, geri dönüşüm ve kendi kendine yeterliğin oluşturduğu denge halini Apolloncu, akılcı bir canavara denk görmüştür.

JEAN PAUL SARTRE (1905-1980)

Dünyanın aslen atıkların bir sonucu olduğuna dair bu görüş; ölü bedenlerin, sineklerin, kirin, sümüğün, idrarın, irinin, cerahatin, balgamın, kusmuğun, saç kepeklerinin vb. sonucu olan bir dünya, varoluşçu filozof ve yazar Jean Paul Sartre tarafından resmedilen gerçeklikti. Bu dünyayla yüzleşmek kendimizi idealler, dünyevi ve korkunç olanla başa çıkabilecek yanılsamalar yaratarak teskin etmedikçe zordur. Sartre'ın *Bulantı* romanında tarif edilen "bulantı" deneyimi aslında bir tür aydınlanma, yaşıyor olmanın ne anlama geldiğinin farkında olma halidir. *Bulantı*'da Roquentin karakteri insanlar ve cansız objelerle dolu bir dünyayla karşı karşıya gelir ve eşyaları da kendi varoluşunun damgasını taşır şekilde görür. Bu varoluşa mide bulandırıcı bir nitelik kazandırır ve "bulantı" Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* ve *İyinin ve Kötünün Ötesinde* eserlerinde de kullandığı bir terimdir.
Bu kavramla birlikte nesnelerin, durumların ve insanların akılcı yoldan üstesinden gelme girişiminin absürd olduğunun anlaşılması, bütünüyle Absürd bir edebiyat ekolünün doğumuna yol açmıştır.

ALBERT CAMUS (1913-1960)

Cezayir kökenli Fransız yazar, filozof ve gazeteci Albert Camus'ye göre hayatın anlamlı olması için her dakikayı hapisten henüz çıkmış, temiz havayı içine çeken, güneş ışığını ve bastığı yeri hisseden biri gibi yaşamalıyız. Bu hayatı olumlayan tutum Nietzsche'ninkine benzer ve Camus kendi düşüncelerini nihilizme tepki olarak değerlendirmiştir. Camus kendini herhangi bir felsefi ekolden uzak tutmaya çalışmış, bunu da başarmış, ancak yazdıklarının neticesinde kaçınılmaz olarak varoluşçuluk ve Absürd ile bağlantılandırılmıştır. Absürd ile ilgili özel bir doktrin oluşturmasa da Camus, yazılarında Absürd'ü barındırır. *Yabancı*

romanı ve *Sisifos Söyleni* adlı denemesi buna örnek gösterilebilir. Bu denemesinde varoluşun saçmalığını, paradokslarla dolu bir hayatı yaşamamızla vurgular: bir yanda kendi hayatlarımıza değer biçerek ondan bir anlam çıkarmak için çırpınırken, diğer taraftan hepimiz ölümlü olduğumuzu dolayısıyla bu gayretlerimizin nihayetinde hiçbir sonuç vermeyeceğinin farkındayızdır. Camus'nün amacı moral bozmak değil bu tür bir absürdlükle nasıl yüzleşeceğimizi düşündürtmekti. Aslında hayatın anlamsız olduğunu düşünmemiştir: anlam, geçici bile olsa, kararlarımız ve bakış açılarımız aracılığıyla yaratılabilir. Bu evrensel olmayanlara, Tanrı'nın ölümüne—ayrıca her tür mutlaklığın ölümüne—odaklanma hali yine nihilizmi bir seçenek olarak reddeden Nietzsche'nin ilgi alanlarından biriydi. Camus'nün felsefi romanı *Düşüş*, en sonunda günahlarla dolu olduğunu kabul ederek diğerlerinden daha iyi olduğunu hisseden zayıf bağlamında güç istencini ele alır.

HENRI BERGSON (1859-1941)

Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (1932), Fransız filozof Bergson'un Nietzsche'den adıyla bahsettiği tek yayınlanmış eseridir ancak Bergson'un felsefesi birçok açıdan Nietzsche'yi örnek alır. Nietzsche gibi Bergson da süre felsefesi olarak adlandırdığı bir sunumla Platonculuk'u tersine çevirmeye girişir. Yani felsefe, Platonculuk'ta olduğu gibi hakikati ortaya çıkarmaz; hakikat daha ziyade zaman, algılama, değişim, bellek ve sezgi içeren bir süreçtir. Nietzsche'nin modernite eleştirisi gibi, Bergson da kendi döneminin mekanik felsefesine saldırarak zekânın evrimci ve uyarlanabilir olduğunu ileri sürer. İlginçtir ki Bergson'un felsefesi Yunan romancı Nikos Kazancakis (1885-1957) üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Nietzsche'yi de okumuş olan Kazancakis bir çeşit süreç teolojisi üretmiş ve buna en önemli eseri *Zorba*'da yer vermiştir. Kazancakis'e göre dinin kaynağına baktığımızda Tanrı'nın insanların değer verdiği herhangi bir şeyin ürünü olduğunu görürüz.

THOMAS ALTIZER (1927-)

Nietzsche'nin teoloji üzerindeki etkisi Thomas Altizer'in yazılarında da açıkça görülür. Altizer, Tanrı öldü teolojisinin yaratılmasına yardımcı olmuştur. Kimilerinde bir tür oksimoron izlenimi bırakabilecek olsa da bu, Nietzsche'nin dönemin Hıristiyanlığının nihilizme götürdüğüne dair düşüncesine gönderme yapma girişiminden başka bir şey değildir. Altizer Tanrı'nın "ölümü" ile, kendi deyimiyle Tanrı'nın ruhunun dünyaya saçılmasıyla sonuçlanan İsa'nın çarmıha gerilmesine atıf yapmıştır. Tanrı'nın ruhu, o halde artık deneyüstü değil, her yerde var olandır: Maddi dünyada, şimdi, şu anda vardır.

GILLES DELEUZE (1925-1995)

Nietzsche'nin Fransız filozof Deleuze üzerindeki etkisi özellikle Nietzsche'nin doğalcı etiğe yaptığı vurguyu (*bak.* 4. Bölüm) ele aldığı etik ve politika anlayışında açıkça görülür. Nietzsche gibi Deleuze de insanların ahlaki davranış ve inançlarının, onların arzuları ve güç arayışlarından türediği anlayışını ortaya koyar. İyi yaşamak gücün tamamıyla ifade edilmesidir; yani yaşamak için aşkın, evrensel standartlar yerine insanın kendi potansiyelinin sınırlarına gitmesi gerekir. *Essays Critical and Clinical* (Kritik ve Klinik, Norgunk Yay., 2007) adlı çalışmasında Deleuze, akış ve farklılıklar dünyası karşısında ne yapmamız gerektiğinin ana hatlarını çizer: "Muhtemelen sır burada: Yaratmak ve yargılamamak. Yargılamak çok nefret uyandıran bir şeyse, bu, her şeyin eşit değerde olduğundan değildir. Aksine değeri olan bir şey yalnızca meydan okuyan bir yargılamayla meydana getirilebilir ya da diğerlerinden ayrıştırılabilir. Sanat alanında hangi ehil yargılama, gelecekte böyle bir çalışma ile ilgilenir?"

MICHEL FOUCAULT (1926-1984)

Herhalde başka hiçbir Fransız filozof Nietzsche ile Foucault'dan daha yakından ilişkili değildir. Nietzsche gibi o da dünyayı güç istenciyle yorumlamıştır ve yine Nietzsche gibi onun da

"arkeoloji" olarak adlandırdığı soykütüksel bir gündemi vardı: modernitenin farklı yönlerini incelemek için kullandığı deneysel bir metot. Arkeologların, bir toplumun nasıl yaşadığına dair verileri bir araya getirmek için kazı yapması gibi Foucault da nutuk çekenlerin gizli menfaatlerini ortaya çıkarmak amacıyla bilgi alanlarında yani bilginin yayılmasında kullanılan dilin formu ve içeriğinde "kazı yapar". Örneğin, *Discipline and Punish* adlı eserinde (Hapishanenin Doğuşu, İmge Kitabevi Yay., 3. Basım, 2006) uzmanların (avukatlar, psikologlar, şartlı tahliye memurları) bir kişinin suçluluğuna hükmedişini suçlu üzerinde güç kullanımı olarak görür. Gerçekte de neyin suç olduğuna, bir kültür ve zamanda neyin suç içeren bir davranış sayılacağına dair nesnel bir değerlendirmenin olmadığını öne sürer. Davranış başka bir kültürde yasal görülebilir. Nietzsche gibi Foucault da devredilemez haklar gibi kavramlara, Aydınlanmacı bakış açısına karşı çıkmış, evrensel iyilik gibi şeylerin olmadığını savunmuştur. Foucault hiçbir mutlaklığın olmadığını ileri sürerken herhangi bir etik sistem ya da siyasi gündemin içine girmekten de kendini alıkoyacaktır. Kendi misyonunu taraftarlık yapmak değil, *soruşturmak* olarak görmüştür.

Analitik Gelenek

Analitik haraket 20. yüzyılın ikinci yarısının büyük bölümünde İngiltere ve ABD'de felsefeye hâkim oldu. Analitik filozoflar felsefenin ilk hedefinin dilin nasıl kullanıldığına bakması ya da bakması gerektiğini öne sürseler de varoluşçuluk gibi bu hareketin de kendine has öğretilerini tanımlamak zordur. Savunulduğu üzere dil, sahip olduğumuz bütün bilginin temelidir. Dolayısıyla kavramları kullanırken önemli olan, bunların dil bağlamında nasıl kullanıldığını göz önünde bulundurmaktır.

Varoluşçuluk irrasyonel ve duygusal taraf üzerinde durma eğilimindeyken, analitik geleneğin çok daha rasyonel ve mantıksal olması ilginçtir. Nietzsche ise her iki tarafa da aynı mesafede olmayı başarmıştır. Her ne kadar analitik geleneğin üzerinde

doğrudan bir etkisi olmasa da, Nietzsche'nin felsefesinin büyük bölümü, özellikle de geçmişteki filozofların kendilerini metafizik sorularla meşgul etmelerini eleştirmesi ve "doğru" ya da "yanlış" kavramlarından çok bunların bir anlam ifade edip etmediği fikri, bu gelenekte ciddi ölçüde dikkate alınmıştır. Dahası Nietzsche dünyamızı tanımlamada dilin önemini anlamıştır.

Analitik hareketin **mantıksal pozitivizm** olarak anılan koluysa bir anlam kriteri benimsemiştir. Buna göre bir ifade deneyle doğrulanamazsa (örneğin "bütün bekârlar mutludur") ya da tanım olarak doğru değilse (örneğin "bekâr, evli olmayan insandır") ifade anlamsızdır. Bu, kaçınılmaz olarak metafizik ifadelerin felsefeyle ilgisiz görülerek dışarıda bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Çünkü "Tanrı bilgedir" gibi ifadeler deneyle kanıtlanamayacağı gibi, "Tanrı" ve "bilgelik"in eşanlamlı olması durumunda tanım gereği de doğrulanamaz (bazıları bu *ikisinin* gerçekten de eşanlamlı olduğunu öne sürmüştür).

Sanat

Genel Bakış

Nietzsche isminin edebiyat, sinema ya da medyanın diğer alanlarında zikredildiğini göreceksiniz, tabii henüz fark etmediyseniz. Kendisinden çok sık alıntı yapılsa da yazık ki hâlâ yanlış anlaşılıyor ve gerçekten ne anlattığının daha iyi anlaşılması, hakkının teslim edilmesi gerekiyor.

Edebiyat alanında Kazancakis, Sartre ve Camus'nün romanlarından bahsedilmişti. Thomas Mann (1875-1955), Hermann Hesse (1877-1962) ve George Bernard Shaw (1856-1950) gibi yazarlar da Nietzsche'den etkilenmiş hatta onun üzerine yazmışlardır.

- *Mann, Nietzsche'nin bilhassa hastalık ve yaratıcılık ilişkisi üzerine fikirleriyle ilgilenmiş ve bu etki özellikle Büyülü Dağ romanında kendini göstermiştir. Nietzsche gibi Mann*

da hastalığın bütünüyle olumsuz görülmemesini, zira hastalıkların hayat ve büyük yaratıcılığa kaynaklık edebileceğini savunmuştur.

- *Hesse'nin Bozkırkurdu romanı özellikle Nietzsche tarzı yalnızlığa düşkünlüğü, "canavar" ya da "dâhi"yi, kendini "herkesin" dünyasından hissetmeyen Harry Haller karakterinde resmeder. Hesse bir süre, biraz da Nietzsche'nin kenti olarak gördüğü Basel'de yaşamıştır.*
- *Shaw'ın Man and Superman (İnsan ve Üstün İnsan) oyunu doğrudan Nietzsche'nin Üstinsan fikirlerinden esinlenmiştir.*

André Malraux (1901-1976), André Gide (1869-1951) ve Knut Hamsun (1859-1952) gibi ünlü yazarlar da Nietzsche'den etkilenirken, Allen Ginsberg (1926-1997) ve Gary Snyder (1930-...) gibi beat kuşağı şairlerinin eserlerinde Nietzsche'nin temaları kendini gösterir. Özellikle *Tragedyanın Doğuşu*'ndan etkilenen Yahudi Amerikalı ressam Mark Rothko'dan (1903-1970) da bahsetmek gerekir. Rothko sanatın misyonunu modern insanın hayatın korkularından mit aracılığıyla kurtulma ihtiyacını gidermek olarak görmüştür. Resimlerinin çoğuna verdiği "Antigone", "Oedipus", "Iphigenia'nın Kurban Edilişi", "Furiler", "Orpheus'un Mihrabı" vs. gibi adlar Rathko'nun, kendini bir mit yaratıcısı olarak gördüğünü kanıtlar.

Diğer etkileri

Açıkçası liste neredeyse sonsuz. Rusya'da sanatın yeni din, Üstinsan'ın da sanatçı olduğunu ilan eden Sembolistler Nietzsche'nin felsefesini benimsemişlerdir. Nietzsche'nin, insan üstinsana giden bir köprüdür şeklindeki ileriye yönelik felsefesi Troçki gibi devrimci düşünürleri etkilemiştir. Ruhbilimci Sigmund Freud (1856-1939) gibi Carl Jung (1875-1961) da Nietzsche üzerine çok düşünmüştür. Avusturyalı ruhbilimci Alfred Adler (1870-1937) güç dinamiklerine yapılan vurgunun köklerini

Nietzsche felsefesinde bulduğu "bireysel psikoloji" ekolünü kurmuştur. Amerikalı romancı, filozof ve oyun yazarı Ayn Rand (1905-1982) da aynı şekilde Nietzsche'nin yazdıklarından ilham almıştır.

Nietzsche gerek bir okurun derin anlam taşıyan bir cümleyi seçip onun üzerine bir roman yazabileceği sanatsal üslubuyla gerekse ondan ve çağından daha uzun yaşayan ve onun döneminde Avrupa'yı girdabına çeken korkular gibi bugünün toplumuna da uyarlanabilecek felsefesiyle hiç şüphe yok ki yeni nesilleri çeşitli ve farklı düzeylerde etkilemeye devam edecek.

BUNLARI UNUTMAYIN

1 *Nietzsche kendini bir Alman'dan ziyade "iyi bir Avrupalı" olarak tanımladı.*

2 *Kız kardeşi Elisabeth, Nietzsche'yi Nasyonal Sosyalizm'in filozofu olarak tanıttı.*

3 *Nazizmle bağlantıları nedeniyle Nietzsche, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından büyük ölçüde görmezden gelindi.*

4 *1960'lara dek Nietzsche ile ilgili ciddi bir çalışma yapılmadı.*

5 *Nietzsche özellikle varoluşçuluğun öncüsü olarak takdim edildi.*

6 *Filozof Michel Foucault'nun yazıları da Nietzsche'den etkiler taşır.*

7 *Nietzsche'nin üzerinde durduğu dilin önemi, İngiltere ve ABD'de felsefenin analitik felsefe olarak anılan baskın temalarından biri haline geldi.*

8 *Nietzsche Thomas Mann, Hermann Hesse ve George Bernard Shaw gibi yazarları etkiledi.*

9 *Nietzsche'nin Sembolizm, bireysel psikoloji, Freud'un psikolojisi ve Jung'un düşünce sisteminin de aralarında bulunduğu çeşitli düşünce okulları üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.*

10 *Bugüne dek 21. yüzyıl felsefesinde olduğu kadar edebiyat, medya ve diğer sanat dallarında da Nietzsche'nin etkisi görülebilir.*

Sözlük

Amor fati: Nietzsche'nin hayatın olumlanmasını ifade etmek amacıyla "kaderini sev" anlamında kullandığı terim.

Analitik: Dünyayı anlamamızda dilin önemini vurgulayan bir felsefe geleneği.

Aforizma: Uzunluğu tek bir satırdan birkaç sayfalık kısa bir denemeye uzanan, genel bir doğruyu ifade eden kısa ve öz, genellikle zekice bir söyleyiş biçimi.

Doğrunun uygunluğu teorisi: Bir şeylerden "doğru" olarak bahsederken, gerçekte var olan bir şeylere atıf yapmamızdır. Bir nesneyi göstererek "orada" dediğinizde, o şey *gerçekten* oradadır.

Darvincilik: Charles Darwin'in (1809-82) ortaya attığı teorilere bir atıftır. Darwin modern evrim teorisinin kurucusudur.

Düalizm: Fiziksel ve fiziksel olmayan iki dünyanın olduğuna dair felsefi tutumdur.

Ampirizm: Dünyaya dair bilgiyi doğrudan duyular aracılığıyla edinebileceğimizi öne süren felsefi tutum.

Varoluşçuluk: İnsan özgürlüğünü vurgulayan felsefi hareket.

İdealizm: Dünya hakkında ne bilebileceğimizi anlamada zihnin önemine vurgu yapar. En aşırı durumda sadece zihnin olduğunu, dış dünyanın olmadığını savunur.

Mantıksal pozitivizm: Felsefede analitik geleneğin kullandığı bir tabirdir, ifadelerin doğrulanmadıkları sürece anlamsız olduğunu öne sürer.

Metafizik: Tanrı'nın varlığı, neyin gerçek olduğu vs. gibi fiziksel dünyanın ötesinde olana dair spekülasyondur.

Modernite: Çokanlamlı bir terimdir ama genellikle bilimsel gelişmeye inançla birlikte sekülerleşmedeki yükselişe bir atıftır.

Monizm: Nihai gerçekliğin sadece bir tözden oluştuğu görüşüdür. Bu nedenle düalizmin zıttıdır.

Nihilizm: Farklı düzeyleri olsa da kelime anlamı olarak "hiçbir şeye inanmak"tır. En makul durumda çağdaş değer ve geleneklerin reddidir ancak alternatifler sunar.

Numen: Bilimsel bilgiden çok inancın alanına giren ruh, kozmos ve Tanrı hakkındaki metafizik inançlardır.

Oryantalist: Doğu ya da "Orient"in romantik ve bozulmuş bir resmini sunan Batılı yazı ve yazarları tanımlamak için kullanılan kavramdır.

Panteizm: İki dünya değil sadece Tanrı ile tanımlanan tek bir dünya olduğu inancıdır.

Perspektivizm: Dünyayı kendi perspektifimize göre algıladığımız görüşüdür, algıladığımız dünya gerçekte olduğu gibi olmasa da.

Fenomen: Gündelik şeylerin dünyasını duyularınızla saptayabileceğimize dair Kant'ın kullandığı bir terimdir.

Filoloji: Dil ve edebiyat eğitimi.

Doğrunun pragmatik teorisi: "Doğrunun uygunluğu teorisi"nin tersi olarak, bir şey ona inanmanın uygulamada bir karşılığı olduğu takdirde "doğru"dur.

Rasyonalizm: Aklın, zekânın bilgimizin büyük bölümü için temel oluşturduğunu savunan felsefi tutumdur.

Görelilik: Ahlak kuralları ve inançlar belli bir zaman ve yerin ürünüdür, dolayısıyla "doğru" ve "yanlış" yoktur.

Ressentiment: Hınç sözcüğünün Fransızcasıdır. Nietzsche bunu ahlakın soykütüğünü açıklamak için kullanır. *Hınç,* kölenin efendisine duyduğu düşmanlıktır.

Bir adım ötesi

NIETZSCHE'NİN HAYATINDAKİ ÖNEMLİ OLAYLAR

1844 Friedrich Wilhelm Nietzsche 15 Ekim'de Lützen yakınlarındaki küçük Röcken köyünde doğar.

1849 Nietzsche'nin beyin zarının yumuşaması teşhisi konan babası 30 Temmuz'da ölür.

1850 Nietzsche'nin erkek kardeşi Ludwig Joseph 9 Ocak'ta ölür. Aile Nisan ayı başında Naumburg'a taşınır.

1856 Nietzsche ilk felsefi denemesi "Kötünün Kökeni Üzerine"yi yazar.

1858 Ekim ayında Pforta Okulu'na kabul edilir.

1862 Birkaç arkadaşıyla birlikte edebiyat kulübü "Germania"yı kurar.

1864 Ekim ayında Bonn'da teoloji ve klasik filoloji eğitimine başlar.

1865 Bonn'dan ayrılarak filoloji okumak için Leipzig'e gider. Teoloji eğitimini bırakır. Ekimde Schopenhauer'i keşfeder.

1868 Wagner ile arkadaş olur.

1869 Basel Üniveritesi'ne atanır.

1870 Sıhhiye eri olarak askere gider. Dizanteri ve difteriye yakalanır.

1872 Tragedyanın Doğuşu yayınlanır. Akademisyenler tarafından kabul görmez.

1876 Rée ile arkadaşlıkları başlar ve ilk Bayreuth Festivali'ne katılır. Wagner'le yollarını ayırmaya karar verir.

1879 Üniversitedeki öğretim üyeliğinden istifa eder ve göçebe hayatına başlar.

1881 Sils-Maria'ya ilk ziyaretini gerçekleştirir. İlk büyük "ilhamı"nın gelişiyle birlikte ebedi dönüş üzerine yazar.

1882 Lou Salomé'ye iki kez evlenme teklif eder.

1883 13 Şubat'ta Wagner ölür.

1885 Nietzsche'nin kız kardeşi mayıs ayında Bernhard Förster ile evlenir.

1889 Nietzsche aklını yitirir ve bir daha iyileşmez.

1900 25 Ağustos'ta ölür.

Nietzsche'nin temel çalışmaları ve çeviride yararlandığımız Türkçe baskılar

Die Geburt der Tragödie (1871) *Müziğin Ruhundan Tragedya'nın Doğuşu*, Say Yayınları, 2011, 8. Basım, çev.İsmet Zeki Eyuboğlu

Unzeitgemässe Betrachtungen (1873, 1874, 1876) *Eğitimci Olarak Schopenhauer, Çağa Aykırı Düşünceler 3*, Say Yayınları, 2011, 4. Basım, çev. Cemal Atila; *Richard Wagner Bayreuth'da Çağa Aykırı Düşünceler 4*, Say Yayınları, 2003, çev. Mehmet Osman Toklu

Menschliches, Allzumenschliches (1878) *İnsanca Pek İnsanca*, Say Yayınları, (1. Kitap,2011, 4. Basım, çev. Cemal Atila; 2. Kitap, 2008, çev. Nilüfer Epçeli)

Der Wanderer und sein schatten (1880) *Gezgin ve Gölgesi*, İthaki Yayınları, 2004, çev. Mustafa Tüzel

Morgenröte (1881) *Tan Kızıllığı Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*, Say Yayınları, 2011, 4. Basım, çev. Özden Saatçi Karadana

Die fröhliche Wissenschaft (1882) *Şen Bilim Ana Metin 1*, Say Yayınları, 2011, 3. Basım, çev. Ahmet İnam

Also Sprach Zarathustra (1883-1885) *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Cem Yayınevi, 2005, çev. A. Turan Oflazoğlu

Jenseits von Gut und Böseand Evil (1886) *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Yorum Sanat Yay., 2001, çev. Ahmet İnam

Zur Genealogie der Moral (1887) *Ahlakın Soykütüğü Bir Polemik*, Kabalcı Yayınevi, 2011, çev. Zeynep Alangoya

Götzen Dämmerung (1889) *Putların Alacakaranlığı*, İş Bankası Kültür Yay., 2012, 2. Basım, çev. Mustafa Tüzel

The Antichrist (1889) *Deccal, Hıristiyanlığa Lanet*, İthaki Yay., 2003, çev. Oruç Aruoba

Ecce Homo (1889) *Ecce Homo*, Ayrıntı Yayınları, 2003, çev. Can Alkor

Nietzsche contra Wagner (1889) *Wagner Olayı Bir Müzisyen Sorunu Nietzsche Wagner'e Karşı*, Say Yayınları, 2002, çev. M. Osman Toklu